

ADAM WIESNER

JEDINÁ JISTOTA JE VNĚJŠÍ ZMĚNA

AUTOETNOGRAFIE NA TRANSGENDER TÉMA

Ústav etnológie
Slovenskej akadémie vied

Vydání této odborné monografie finančně podpořil projekt Aplikácia inovatívnych prístupov v etnológii / sociálnej antropológii na Slovensku (grant VEGA č. 2/0050/ 16).

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 30

Recenzentky:

prof. PhDr. VIERA BAČOVÁ, DrSc.

Mgr. PETRA EZZEDDINE, PhD.

Vědecká redaktorka:

PhDr. GABRIELA KILIÁNOVÁ, CSc., Ústav etnológie SAV, Bratislava

© Mgr. ADAM WIESNER, PhD., Ústav etnológie SAV, Bratislava, 2017

© Ústav etnológie SAV, 2017

© VEDA, vydavateľstvo SAV, 2017

ISBN 978-80-224-1622-1

Adam Wiesner

JEDINÁ JISTOTA JE ZMĚNA

AUTOETNOGRAFIE NA TRANSGENDER TÉMA

VEDA

Ústav etnológie
Slovenskej akadémie vied

VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied

Bratislava 2017

Poděkování

Rád bych poděkoval vědecké redaktorce PhDr. Gabriele Kiliánové, CSc., za ochotu, podporu, odborné vedení a cenné rady v průběhu psaní této monografie. Velký dík rovněž patří všem mým kolegům a kolegyním z TransFúzia o. z. a týmu Dúhový PRIDE Bratislava a též všem, bez kterých by tento výzkum nikdy nevznikl. Za odborné čtení, korekturu a cennou zpětnou vazbu k různým verzím práce děkuji kolegyním Mgr. Mirke Hlinčíkové, PhD., a Mgr. Tereze Zvolské. Zvláštní poděkování náleží Nině, mé dlouholeté kolegyni z TransFúzie a partnerce ve výzkumu, která mne inspirovala k mnoha změnám zapracovaným v této finální verzi knižní úpravy textu. Děkuji také oběma recenzentkám za kritické čtení této práce a za všechny podněty a připomínky.

Obsah

1. Slovo úvodem / 10
  - 1.1. Stručný přehled obsahu kapitol / 15
2. Vývoj tématu a proces analýzy dat / 22
  - 2.1. Volba terénu a zahájení výzkumu / 24
  - 2.2. Konceptuální dilema / 26
  - 2.3. Od hnutí k organizaci / 33
  - 2.4. Organizování lokálního aktivismu / 35
  - 2.5. Proces tranzice / 36
3. Etnografie jako žánr / 42
  - 3.1. Van Maanen: realistický, zpovědní a impresionistický příběh / 45
  - 3.2. Ellis a Bochner: evokativní autoetnografie / 50
  - 3.3. Nina: reflexe partnerky ve výzkumu / 55
4. Koncept transgender a trocha teorie / 68
  - 4.1. Stručný vývoj a společenskovední kontext / 71
  - 4.2. Definiční rámec / 76
  - 4.3. Komu je určena tato kniha? / 78
5. Reflexivní přístup k výběru metody jako nástroj etiky v praxi / 86
  - 5.1. Etika v kvalitativním výzkumu / 86
  - 5.2. Výběr klíčové metody jako etické dilema / 88
  - 5.3. Pozicionalita v neznámém terénu / 91
  - 5.4. Reflexivní model volby klíčové metody / 95
  - 5.5. Rizika nevhodné aplikace zúčastněného pozorování / 98
  - 5.6. Etická kompetence etnografa / 102

6. Jak vybudovat organizaci / 114
  - 6.1. Capacity building: důležitost otázky udržitelnosti / 115
  - 6.2. Leadership není vše / 118
  - 6.3. Tým správných lidí / 124
  - 6.4. Oblast strategické a programové udržitelnosti / 127
  - 6.5. Oblast personální udržitelnosti a udržitelnosti zdrojů / 131
  - 6.6. Závěr / 138

7. Proces tranzice / 148
  - 7.1. Nástrahy diagnostického procesu / 152
    - 7.1.1. Psychiatrie – MUDr. Vrbová / 152
    - 7.1.2. Psychiatrie – MUDr. Strachovičová / 155
    - 7.1.3. Genetika – MUDr. Biela / 159
    - 7.1.4. Psychodiagnostika – Mgr. Rázná / 165
  - 7.2. Jediná jistota je změna / 173
  - 7.3. Terénní zkušenost jako neoddělitelná součást výzkumu / 182

8. Slovo závěrem / 194

- Literatura / 204

SLOVO ÚVODEM

1. Slovo úvodem

Většina antropologických prací začíná úvodní kapitolou, která nastiňuje pozadí výběru výzkumného tématu, nastavení projektu a podrobně popisuje snahu etnografa¹ získat povolení pro vstup do terénu, kterou vedla vůle nasbírat data potřebná pro analýzu jeho vybraných cílů. Ani má práce nebude výjimkou. Čeká mne však trochu těžší úkol, než by tomu například bylo před dvěma lety.

Není tomu ani tak proto, že by samotné téma mého výzkumu zahrnující transgender² problematiku a trans aktivismus bylo tak složité. Hlavním důvodem je skutečnost, že trans aktivismus bytostně souvisí s tématem mé osobní transformace, kterému se věnuji v sedmé kapi-

-
- 1 Ve své práci používám převážně generické maskulinum, neboť je mi tato forma psaní nejbližší. Tím však nechci ignorovat genderovou korektnost v jazyce. Domnívám se ale, že ani kombinovaná forma maskulina a feminina není stoprocentně genderově korektní. Pro mnoho lidí z transgender kruhů není v rámci spektra genderové diverzity vyhovující ani jedna z forem. V angličtině vznikají nové formy zájmen a oslovení, jako *they*, *ze* aj. V češtině, která je striktně rodově kategorická, je však poměrně těžké se jednomu z označení vyhnout. Jakožto člověku, který má nebinařní status, mi bylo např. velmi dlouho vnucováno užívání feminina, aniž by se mne kdokoliv zeptal na mé preference. Striktní vyžadování rodové korektnosti v jazyce mi proto není blízké, neboť cítím, že do jisté míry může působit násilně.
  - 2 Definovat termín *transgender*, případně zkráceně *trans* je třeba hned na začátku, neboť jeho použití se značně liší v souvislosti se zaužívaným pojmem *transsexualismus*, který je stále používán v současné české a slovenské psychiatrii jako jedna z diagnóz spadající do Mezinárodní klasifikace nemocí (MKN 10). Současné trans hnutí v celosvětovém kontextu tuto diagnózu odmítá a termín *transgender* uchopuje v jeho širším významu, tj. jako způsob identifikace všech lidí, kteří jsou jakýmkoliv způsobem nekonformní v souvislosti s genderem, jenž jim byl připsán na základě jejich biologického pohlaví. Může se tak jednat jak o lidi, kteří se identifikují s jedním z konců tradiční genderové klasifikační osy (muž–žena), tak i o ty, jejichž genderové vnímání je fluidní, anebo zcela mimo binární rámec fixních genderových identit (např. nebinařita). V této práci termín *trans* uvádím vždy v jeho nejširším možném rámci, zejména v souvislosti s aktivismem, jehož cílem je revidovat či rozvolnit tradiční binární genderový systém tak, aby zahrnoval chápání genderu v souvislosti s genderovou diverzitou a pluralitou (Monro, 2005).

tole této práce. Ještě před rokem však toto téma nebylo v tak úzkém fokusu mého zájmu. Není tedy náhoda, že jsem se rozhodl svou knihu pojmenovat citátem, jenž pojednává o tom, že to jediné stálé na světě je právě změna. Tento výrok, jehož autorství by se přes podobné slovní variace (Steve de Shazer, Richard Bandler, Arthur Schopenhauer) dalo vystopovat až k Herakleitovi či počátkům buddhistického učení, tak zřejmě nejvíc vystihuje hlavní téma, kterým se ve své práci zabývám.

Když jsem vstupoval do terénu za účelem získat data k pilotnímu výzkumu, který probíhal v akademickém roce 2011/2012, téma mé práce bylo teprve v počátcích, stejně jako jeho název. Snažil jsem se zmapovat tehdejší slovenský terén a zjistit, do jaké míry má trans téma v rámci současné slovenské LGBTQ³ politiky své místo. Byl jsem velmi potěšen, že již v začátcích mého vstupu do terénu jsem se setkal s činností trans aktivistů bratislavské organizace TransFúzia, která ještě tehdy čítala pouhé dva členy a nebyla oficiálním občanským sdružením. Přesto se jí podařilo v listopadu 2011 zorganizovat úspěšný workshop, jenž byl hrazen z grantových zdrojů za pomoci účasti jiné organizace, jež s TransFúziou tou dobou kooperovala. Smyslem workshopu bylo přiblížit téma samotným LGBTQ aktivistům, tedy posílit povědomí a význam písmena T v často používané souhrnné zkratce LGBTQ.

V rámci TransFúzie (dále jen TF) jsem získal své první kontakty a možnost dlouhodobé spolupráce. Již tehdy jsem si samozřejmě byl vědom skutečnosti, že je mi toto téma velmi blízké. Nechtěl jsem proto, aby byla TF jedinou organizací, v které působím a aby byla jediným centrem pro získání pilotních dat. Z toho důvodu jsem pro své zúčastněné pozorování usiloval o vstup do další organizace a v lednu 2012 jsem se stal koordinátorem dobrovolníků v organizačním týmu Důhový

---

3 LGBTQ je zkratka, která se nejčastěji objevuje ve spojení LGBTQ aktivismus, politika či hnutí. V souvislosti s aktivismem se jedná o zastřešující termín pro síť organizací, neformálních skupin a jednotlivců, jejichž cílem je hájit a prosazovat práva leseb, gayů, bisexuálních, transgender a queer osob (Wiesnerová, 2013).

PRIDE Bratislava (dále jen DP). K tomuto rozhodnutí mne vedla obava, že bych mohl zpočátku vidět věci velmi zkresleně a mít tendenci porovnávat je s čerstvou zkušeností ze zahraničí, kterou jsem získal v předcházejícím výzkumu ve Španělsku⁴. V rámci svého dvouletého studia v Madridu jsem se totiž věnoval analýze mobilizačních praktik lokálního trans aktivistického hnutí, jehož hlavním cílem byla depatologizace transsexuality. Trans aktivismus tak zůstal i po celou dobu mého pobytu v česko-slovenském terénu mým hlavním zájmem, neboť jsem již jako trans aktivista do terénu vstupoval.

Kromě mého statusu vědce a aktivisty se na mne vztahoval ještě i méně či více uvědomovaný status genderově nekonformního člověka, jenž ovšem dříve neměl potřebu pro definici svého genderu zajít až k nutným fyzickým změnám. Že však výzkum ve mně toto téma hluboce otevřel, je zcela nepopíratelným faktem, stejně jako to, že mi zároveň přinesl dostatek času zabývat se životem lidí během procesu tzv. „proměny“ (na Slovensku se uvádí pojem „tranzícia“) a zvážit tak následky pro můj život, což je nejen jedním z výsledků dlouholetého pohybu v terénu, ale i reflexí mých vlastních latentních tužeb a snahy vyřešit skryté otázky, které jsem v sobě jistě dlouho před započítím výzkumu nesl.

Z toho důvodu jsem se rozhodl do mé práce zaintegrovat a reflektovat svou vlastní zkušenost, čehož výsledkem je zejména kapitola nazvaná *Proces tranzice*⁵. Neznamená to však, že se v této práci zabývám jen sám sebou. Snaha odbřemenit práci od vlastních interferencí byla naopak jedním z důvodů, proč jsem tak dlouho sám sebe z pro-

---

4 Wiesnerová, V. (2010). *Politicizing Sexualities: Mobilization Practices within the LG-BTQ Movement in Contemporary Madrid*. Praha, Univerzita Karlova (nepublikovaná diplomová práce).

5 *Tranzice* je termín, který je odvozen od slovenského pojmu *tranzícia*. Tento slovenský pojem za posledních několik let v česko-slovenském trans aktivistickém prostředí natolik zdomácněl, že se užívá i v české variantě, neboť český termín *proměna* či *změna*, zaužívaný hlavně v medicinském prostředí, není dostatečně výstižný.

cesu tranzice vyčleňoval. Ve vztahu ke svým kolegům a kolegyním z organizace a komunity jsem si tím pěstoval vnitřní konflikt, kdy jsem osciloval neustále v pohybu zůstat mimo kruh, který zkoumám (pozice vědce), a naopak zcela jej absorbovat (pozice trans aktivisty). Dlouhé přemítání o tom, zda i pozice trans osoby je mi vlastní, mne vedla k tomu, že jsem tuto nerovnici dlouho nemohl vyřešit. V jednu dobu jsem dokonce měl pocit, že bych ji měl řešit až poté, co práci napíšu a odevzdám. Oddalování řešení však mělo za následek neschopnost dojít ke konstruktivním závěrům.

V létě 2014 tento tlak dosáhl kritických rozměrů a donutil mne z organizace TF vystoupit jako její aktivní člen. Ještě jsem si neuvědomoval, že vnitřní tlaky a otázky, k jejichž vyřešení jsem potřeboval odstup, paralyzují mé snahy o účast. Cítil jsem se vyloučeně a nedokázal jsem v sobě najít žádný impuls, který by tuto situaci pomohl objasnit. Jediné, co jsem tehdy byl schopný udělat, bylo změnit prostředí a doufat, že čas přinese obrazy a pocity, jež mi pomohou dešifrovat, kde jsem se v sobě ztratil.

K osobnímu rozhodnutí projít procesem tranzice došlo až na samotném konci mého výzkumného období, a sice v době, kdy jsem vlastně měl již zpracovávat celkový výstup svého působení ve zmíněných dvou organizacích. Tehdy jsem začal cítit vnitřní blok, který se manifestoval jako neschopnost pohnout se dál, omezení tvůrčího procesu psaní a uchopení tématu, jež mi kdysi bylo tak blízké. Pro v sobě nevyřešené hluboké otazníky během doby, kdy jsem se po dobu čtyř let pohyboval v mnoha oblastech mého života doslova „mezi rody“, jsem od sebe odstrkával témata, na která jsem se necítil být připraven. Kromě snahy udržet si čistý zdravotní rejstřík (vyhnout se diagnostickému procesu⁶), jsem dál žil v přesvědčení, že to, jak vnímám sám

---

6 Identifikování se jako transgender osoba je v českém a slovenském kontextu stále považováno za psychickou poruchu vyžadující psychiatrickou diagnózu.

sebe – jako nebinární⁷ osobu, již vyhovuje maskulinum jako nástroj genderové exprese, která však nepotřebuje podpořit tento obraz ve společnosti hormonální proměnou –, je trvalým stadiem, jež mne provede výzkumným a tvůrčím procesem od začátku až do konce. Jinými slovy jsem si myslel, že se dokážu hluboce zabývat procesem transformace, aniž bych já sám z toho vyšel transformován.

Tento závěr ovšem nenaznačuje fakt, že by každý vědec zabývající se otázkou životního standardu Eskymáků nutně musel završit svůj výzkum odstěhováním se do iglú. A stejně tak tím nechci říct, že táhne-li antropologa do terénu téma výzkumu prostituce nebo drogově závislých, nutně musí dojít k osobní zkušenosti a prožít si to, čím si procházejí jeho partneři a partnerky ve výzkumu. Co však v mém případě považuji za důležité a co bych rád na samotný úvod své práce zdůraznil, je neustálá vědomá reflexe statusu, s nímž jsem do terénu jako výzkumník vstoupil a pohyboval se v něm. Mou snahou bylo zohledňovat svou komplikovanou pozicionalitu v terénu v celé šíři své předkládané práce, neboť jsem si jako vědec, trans aktivista a nakonec i člověk procházející tranzicí byl vědom angažovaného charakteru svého působení na sbíraná data.

Práci zabývajících se tématem trans aktivismu a života trans lidí v současném česko-slovenském prostředí z pohledu etnografie je stále málo. Můj původní záměr učinit práci anonymní byl i proto změněn v cíl předat české a slovenské vědě a veřejnosti data, která budou zasazena do skutečného prostředí. Anonymizovat činnost týmu Dúhový PRIDE je navíc velmi těžké, neboť v současné době se na Slovensku konají jen dvě podobné akce.⁸ Tým, v němž jsem se pohyboval v rámci svého výzkumu však z konkrétních důvodů, kterým se i v této práci budu věnovat, ukončil svou činnost v roce 2013. Dúhový PRIDE Brati-

---

7 Viz poznámka pod čarou č. 2.

8 Druhou takovou akcí je PRIDE Košice, jehož první ročník úspěšně proběhl v roce 2013.

slava poté po určitou dobu existoval jako platforma sdružující více organizací, jejichž členem byla i trans aktivistická organizace TransFúzia. Snahou TransFúzie vždy bylo změnit život trans lidí žijících na Slovensku k lepšímu. Snažila se prosadit, aby slovenská široká veřejnost měla dostatek informací; aby se rodiče trans dětí měli na koho obrátit; aby se všichni ti, kdo se identifikují jako genderově nekonformní, necítili být v této zemi bez pomoci a měli možnost podpory; aby zájímající se kolegové z řad LGBTQ aktivistů, členů ostatních neziskových organizací, či přímo lékařů měli možnost budovat užší spolupráci s odbornou veřejností anebo možnost vzdělávat se v rámci tematických workshopů. TransFúzia zaměřila svou práci na předem zanalyzovanou potřebu budování kapacit a komunity, aby byla schopna zabezpečit svou funkčnost a pokrýt poptávku po potřebách její činnosti. Vzhledem k jejímu úspěšnému působení nejen v rámci Slovenska, ale i v mezinárodních aktivistických sítích není anonymizování její existence na místě. V tomto směru přiznávám svému výzkumu vědomý angažovaný a aplikovaný aspekt, který bych touto prací rád podpořil. Přesto jsem však změnil všechna jména osob, jež v práci zmiňuji, aby byla zachována aspoň určitá míra anonymity v rámci všech skupin, s nimiž jsem pracoval, neboť se nejedná o téma, jež by se obešlo bez etických dilemat.

1.1. Stručný přehled obsahu kapitol

V následující, druhé kapitole blíže představuji téma práce a jeho postupný vývoj, který v rámci mé aplikace induktivní metody výzkumu považuji za zásadní zejména s ohledem na vybraný konceptuální rámec a proces analýzy získaných dat. Součástí této kapitoly je rovněž i poznámkový aparát s bližšími definicemi konceptů, s nimiž v rámci analýzy pracuji.

Třetí kapitola je věnována tématu etnografie jakožto žánru. Jedná se o stručné zamyšlení nad možnými styly současné etnografické esejis-

tiky a zároveň odůvodnění toho, proč jsem se rozhodl práci zpracovat těmito konkrétními způsoby, a ne jinými, přestože výsledek se může zdát být příliš fragmentovaný. V této kapitole jsem dodatečně zpracoval i podrobný kritický komentář, který jsem dostal od své partnerky ve výzkumu. Její kritický náhled na původní konečnou podobu knižního vydání mi umožnil zamyslet se nad konkrétními místy práce, které si ještě zasloužily dodatečnou reflexi. Proto s jejími komentáři pracuji i v dalších kapitolách, většinou v jejich závěru. V souvislosti s tématem reflexivního psaní a etnografie jako žánru mi tato zpětná vazba přijde mimořádně cenným materiálem, který odkrývá nejen další slabá místa mého vlastního působení v našem společném terénu a mou následnou analytickou a reflexivní práci s daty, ale i potenciálně slabá místa etnografických metodologických postupů a s nimi souvisejících možných etických dilemat. Uveřejnění komentáře v textu mi nadále umožnilo zachovat a čtenáři ukázat proces, jak postupně vznikal tento text a jakým způsobem se de facto konstruuje antropologická znalost v souvislosti s textuální reprezentací, což je jedno z hlavních témat, které jsem si přál touto monografií akcentovat.

Čtvrtá kapitola je velmi stručným nástinem toho, jak se vyvíjelo teoretizování o transgender problematice zejména v zahraničním sociovědním diskurzu. Česko-slovenský kontext je zmíněn jen okrajově, především s ohledem na vývoj v souvislosti se zkoumáním genderových identit v sociálních vědách, pod které mé téma úžeji spadá. V této kapitole též reflektuji svůj osobní přístup k psaní o transgender problematice pro trans komunitu a jakým způsobem může být psaní problematičké, v souvislosti s nejednotností postoje samotných trans lidí k tomuto tématu.

V páté kapitole se podrobně věnuji výběru metody jako etické otázky. Problematizuji zde svou pozicionalitu v terénu a zamýšlím se nad možnými negativními dopady aplikace metody zúčastněného pozorování na neznámý terén. Součástí této kapitoly je i představení modelu *Reflexivní přístup k výběru klíčové metody*, jež jsem vypracoval

v souvislosti s ohledem na daný terén a potřebu zapojit reflexivitu již do přípravy projektu, tedy před vstupem do terénu. Pro vytvoření tohoto modelu mne kromě vlastních zkušeností inspiroval též koncept etické kompetence od autorů Kathleen a Billie Dewalt (2002) a uvědomění, že procedurální etika a etika v praxi jsou pro etnografa či etnografku v terénu dvě různé věci (Guillemin, Gillam, 2004).

V šesté kapitole tohoto knižního vydání uveřejňuji selektovanou část empirických dat z mé dizertační práce. Zde se úzce zaměřuji na analýzu terénních dat získaných v rámci zkoumání budování dvou organizací v rámci slovenské LGBTQ sítě, TransFúzie a týmu Důhový PRIDE Bratislava. Zabývám se především otázkou udržitelnosti organizace v značně širší jejích aspektů (nejen udržitelnosti finančních zdrojů, ale i strategické, programové a personální). Tyto koncepty aplikuji na porovnání obou zkoumaných organizací jakožto kontrastních typů.

Závěrečná, sedmá kapitola nazvaná *Proces tranzice* je autoetnografické zpracování mého vlastního diagnostického procesu, který jsem v rámci procesu tranzice podstoupil na Slovensku na jaře roku 2015. Byl to též jeden z hlavních důvodů, proč jsem se v rámci své práce rozhodl původní téma svého výzkumu (LGBTQ hnutí) zúžit na oblast, již jsem chtěl na samotném počátku pilotního výzkumu zcela vyloučit. Můj osobní proces transformace jakožto vědce, aktivisty a trans osoby pohybující se v česko-slovenském kontextu mne obloukem dovedl k tomu, že nemohu ze své práce vypustit to, co jsem ve své podstatě chtěl objevit: sám sebe, kým jsem v rámci všech jmenovaných statusů a do jaké míry všechny tyto faktory zasáhly do mého přístupu ke zvolenému tématu, do vztahů s mými kolegy vědci, aktivisty i přáteli v užších komunitních vztazích.

Předkládaná práce se tedy věnuje dvěma hlavními tématům, které na první pohled mohou působit odděleně: mému vlastnímu procesu tranzice a organizování lokálního trans aktivismu. V samotném závěru své práce detailněji osvětluji všechny důvody, které mne ke konečnému rozhodnutí obě témata propojit vedly, a uvádím přínosy, o nichž se

domnívám, že tento formát práce přináší. Rozšířené autoetnografické zpracování mých vlastních zkušeností považuji v této monografii za nejzásadnější a proto jsem se rozhodl uvést je v podtitulu práce jako hlavní nosné téma.

VÝVOJ TÉMATU A PROCES ANALÝZY DAT

2. Vývoj tématu a proces analýzy dat

V rámci svého projektu jsem vždy používal slovo etnografický. Etnografii totiž považuji stejně jako Miles, Huberman a Saldaña (2014: 8–9) za hlavní metodu sociální antropologie, tedy obor, k němuž se převážně hlásím a který jsem vystudoval. Termín etnografie je však hojně užívaný a někdy zastupuje jiné důležité termíny, jež v rámci výzkumu často používáme. Nejčastěji je používán v souvislosti s významem metoda či soubor metod nebo jako specifický žánr. Rád bych upozornil, že stejným způsobem se k etnografii vztahují i já sám a právě v těchto dvou významech ji i v této práci užívám.

Legends v oboru zpracování kvalitativních dat Miles, Huberman a Saldaña zdůrazňují skutečnost, že etnografie ve své podstatě má tendenci být velmi deskriptivní (ibid.). Proces analýzy dat v rámci etnografie tudíž zahrnuje především potřebu zajistit určitý soubor dat, jistým způsobem jej zhutit (*condensation*).⁹ Tím se rozumí zejména etnografova snaha rozhodnout, co považuje za důležité, co lze naopak vynechat, co dát na první místo, co až na konec, co a jakým způsobem propojit mezi sebou. To vše jsou analytická rozhodnutí, která musí etnograf/ka v rámci svého výzkumu učinit mnohokrát. Analýza dat tudíž není jednodílná fáze, která by se odehrávala v určitou konkrétní dobu poté, co se výzkumník či výzkumnice vrátí z terénu. Analytický proces mnohdy začíná ještě dřív, než se do terénu dostaneme. Už jen samotný výběr tématu, terénu a první pokus o vytvoření konceptuálního rámce, který si s sebou poprvé „neseme“ do svého terénu, můžeme chápat jako jistou formu analytického procesu, výběru či volby, jež je dána určitými implicitními předpoklady pro výzkum.

Pro etnografii též platí poměrně významná skutečnost, že hlavním výzkumným nástrojem je sám etnograf, jehož úlohou je získat jakýsi

---

9 Miles, Huberman, Saldaña, 2014.

holistický přehled o vybraném tématu. Samozřejmě záleží na tom, zda je jeho téma spíše volné a bude tihnout k popisu, nebo úzce zaměřené a bude mít tendenci více potvrzovací, či bude-li jeho pozice „někde mezi“. K povaze etnografických dat získaných převážně ze zúčastněného pozorování a rozhovorů se též váže skutečnost, že analýza etnografických dat je realizována převážně skrze text. Slovo – ve formě přepsaného textu – je tedy jak hlavním vstupem, tak i výstupem analytického procesu (Miles, Huberman, Saldaña, 2014).

Jednotlivé fáze jako zhušťování dat; jejich řazení do formy takzvaných širších celků (*clusters*),¹⁰ či naopak jejich dělení do různých podkategorií a podskupin; porovnávání mezi sebou; pročitání a formování konceptuálních rámců; re-designování výzkumných cílů na základě vynořujících se nových témat, opakujících se vzorců; následné kódování a přiřazování tagů (označení kategorií); psaní analytických pasáží a reflexí, jež vedou k organizaci a reorganizaci ucelených tematických celků ve formě textu či maticí, jež slouží jako základ pro finální textovou reprezentaci a jiné: to vše je proces, který nás provází od samotného počátku vstupu do terénu a je potřeba věnovat se mu po celou dobu, kdy se v něm pohybujeme.

Analytický proces nelze oddělit od sběru dat, je s ním bezprostředně spjat. Jelikož etnografický výzkum má nejčastěji induktivní povahu, induktivní postup je úzce spjat i se způsobem analýzy. Jak se postupně objevují nové tematické rámce, osvědčují nové koncepty, odkrývá se výraznější úsek terénu, ukazuje se tím i cesta, kterou povedou etnografovy teoretické závěry a bude se utvářet příběh jeho „kmene“.

Analytický postup má však přesto několik charakteristických znaků, kterých je potřeba se držet a v rámci práce je vhodné je odhalit, aby reprezentovaná data splňovala nárok na jejich validitu. Těmi základními body jsou práce s koncepty a následná kategorizace, tedy

---

10 Miles, Huberman, Saldaña, 2014.

kódy, které přiřazujeme konkrétním poznámkám z terénu, na jejichž základě pak objevujeme vytvářející se vztahy mezi jednotlivými částmi, identifikujeme hlavní tematické rámce a oblasti. K nim se pak vážou rozsáhlejší analytické reflexe, jež jsou základem pro širší deskriptivní pasáže pro konkrétní formu zobrazení dat (*data display*),¹¹ která vede ke specifické formulaci antropologického poznání. Toto je analytický postup, jež jsem aplikoval ve svých předchozích výzkumech a který se mi osvědčil i ve výzkumu současném. Na základě tohoto postupu jsem tedy od svého prvního pokusu určit si výzkumný cíl přes vstup do terénu a první nasbíraná data dospěl až k formulaci hlavních témat a závěrů, které předkládám v této práci, jež má ryze textový, tedy popisný a interpretační charakter. Na základě těchto vyjmenovaných bodů se též budu snažit ukázat, jak zmíněný induktivní postup v rámci mého analytického procesu probíhal a jak jsem od svého počátečního zájmu o terén dospěl až k napsání této monografie. Tento proces zahrnoval svá specifika, ke kterým se vracím i v ostatních kapitolách. Na úvod však považuji za důležité odhalit, jakým způsobem se odvíjel vývoj původního tématu, neboť bylo vsazeno do určitého konceptuálního uvažování. Již tam totiž nastal jistý způsob selekce dat.

2.1. Volba terénu a zahájení výzkumu

Vzhledem ke svému předchozímu výzkumu, jenž mapoval mobilizační praktiky trans aktivistického hnutí ve Španělsku¹², jsem měl o poznání forem lokálního trans aktivismu velký zájem. Dokud jsem nevěděl, že v rámci Slovenska existuje ve své konkrétní pozorovatelné formě, hledal jsem cestu především přes širší síť LGBTQ organizací. Na samotném počátku mého zájmu tudíž stála možnost aplikovat

---

¹¹ Miles, Huberman, Saldaña, 2014.

¹² Viz poznámka pod čarou č. 4.

zjištění, která jsem si přivezl ze španělského terénu, právě v lokálním kontextu.

První myšlenkový rámec proto zahrnoval koncepty, jež se osvědčily zejména ve španělském prostředí. Byly to mimo jiné: *hnutí, mobilizace, kolektivní akce, formy protestu, frakce, sítě kooperace a vztahů důvěry, ideologie a antikapitalismus*. Na základě těchto konceptů jsem vytvořil výzkumnou otázku pro pilotní výzkum, který měl ukázat, zda je tento způsob aplikace konceptuálního rámce vhodný v českém a slovenském kontextu. Má první otázka byla formulována tímto způsobem: *Jak se konstruuje LGBTQ hnutí jako dynamická síť organizací a jiných forem seskupení na Slovensku a v České republice?* Česká republika byla původně terénem, jenž mi v začátcích mého výzkumu pomohl pro pilotní sampling, tedy sběr vzorku dat a výsledné zaměření výzkumu. Prvními jednotkami analýzy, jež jsem ve svém terénu definoval, byly organizace a sdružení na Slovensku, které byly na první pohled viditelné a tvořily hmatatelnou spolupracující síť. Jak jsem již zmínil v úvodu, podařilo se mi získat vstup do dvou z nich.

První bylo sdružení TransFúzia, které se primárně věnovalo lokálnímu trans aktivismu. Druhým sdružením byl Dúhový PRIDE Bratislava, jehož cílem bylo pořádat každoroční pochod zvaný PRIDE jako výraz rovného statusu LGBTQ občanů. Do těchto sdružení, která jsem v rámci svého výzkumu uchopil konceptuálně jako organizace, jsem získal vstup a zde jsem v lednu 2012 zahájil sběr dat.

V České republice jsem nadále spolupracoval s těmi členy bratislavského DP týmu, kteří tam tou dobou žili a umožnili mi mapovat své aktivistické snahy i mimo slovenský terén. Nepodařilo se mi však v Čechách vytvořit silnější pouta s jinými organizacemi, a tak jsem český terén využil dále zejména pro účast na cestách a událostech, jež byly úzce spjaty s oběma týmy organizací, s nimiž jsem na Slovensku spolupracoval.

2.2. Konceptuální dilema

Po uzavření pilotní fáze výzkumu, která trvala šest měsíců (leden až červen 2012), jsem se na základě prvních analytických kroků a postupů rozhodl k zásadní změně konceptuálního rámce. Po první fázi pobytu v terénu jsem postupně začal přepracovávat teoretická východiska, na nichž byl můj výzkum zpočátku postavený.

Jak jsem již zmínil v úvodu, na svém úplném počátku se má snaha zkoumat širší LGBTQ kontext v rámci Slovenska opírala o výzkumný cíl stojící na konceptu hnutí.¹³ Koncept LGBTQ hnutí jakožto sítě jsem si nevybral bezúčelně. V rámci mého předchozího zkoumání v Madridu se tento koncept velmi dobře osvědčil v rámci výzkumu snah tamních aktivistů o depatologizaci transsexuality jakožto psychické poruchy. Místní neformální seskupení a organizace spolupracovaly v širších sítích kooperace, které byly založeny na jednotně sdílených politických přesvědčeních. Bohatá historie zahrnující působení v ilegalitě za dob diktatury 20. století utužila pocit spolupatříčnosti, který tehdejší aktivismus doprovázel. Koncept hnutí, tak jak s ním nakládala zejména teorie nových sociálních hnutí v rámci sociologie a antropologie, byl proto velmi vhodný a pomohl mi odkrýt důležité stavební prvky, na nichž byl budován španělský trans aktivismus, jež nebylo možné oddělit od myšlenek antikapitalismu, feminismu a levicového smýšlení mladých aktivistů a aktivistek působících v Madridu.

Po postupném pronikání do terénu mi ovšem došlo, že porovnávat situaci v Madridu se situací na Slovensku by bylo cestou, která by pravděpodobně vedla k závěru, že v rámci Slovenska LGBTQ hnutí neexistuje, což není tak úplně pravda. Pokud bychom se dívali na slovenskou situaci z pohledu mé diplomové práce, pak se skutečně obě

---

¹³ Koncept *hnutí* jsem původně definoval jako síť seskupení, tj. organizací a neformálních skupin, které, za předpokladu, že jsou určitým způsobem konsenzuálně sdružené (hlásící se ke společným myšlenkám, programu a cílům), mohou mít schopnost oslovovat určité množství lidí na základě některých společných jmenovatelů.

hnutí velmi podstatně liší. A to jak četností, tak i způsobem vzniku. Liší se též strukturou organizací, které je tvoří, i způsobem financování. To však neznamená, že by se slovenským snahám upřela možnost nazývat se hnutím. To nedefinuje masa lidí, která jej podporuje, jako spíš podstata, na jehož základě vůbec vzniká. V rámci analýzy je však jednodušší specifikovat hnutí jako síť, neboť je v souvislosti s naší disciplínou logičtější zabývat se spíše jednotkami než celkem, tedy zvolit mikro případně mezo pohled, chceme-li pochopit způsob fungování jeho členů, případně členských jednotek, tedy aktérů.

Čím déle jsem se v rámci slovenského LGBTQ prostředí pohyboval, tím více jsem se přikláněl k názoru, že pro potřeby mé práce bude vhodnější zvolit jiný pohled. Proto jsem se rozhodl věnovat prostor emickým kategoriím, které jsem v rámci zkoumání terénu objevil. V kontextu LGBTQ terénu jsem se se slovem hnutí setkal málokdy. Na otázku pokládanou aktivistům a aktivistkám, zda v Čechách a na Slovensku existuje LGBTQ hnutí, jsem dokonce dostával velmi vágní odpovědi, většinou směřující ke kritice podstaty samotného konceptu:

„Jestli existuje hnutí? Nemám šajnu. Protože ta terminologie není propracovaná. Je to cosi mezi tím, co kdo zrovna slyšel za názvy a připadá mu to módní, mezi tím, jak kdo si chce připadat politicky korektní. Prostě obecně si myslím, že česká komunita je velmi nedůvěřivá vůči spolkům, vůči hnutím. A je to historický podle mě, je to ten důvod, že ta spolková činnost byla potlačena dvakrát, jednou za Protektorátu, podruhé... po roce 48 a ta zkušenost byla dvakrát za sebou, že lidí, který byli ve spolku A, kterej byl apolitickej, kterej měl nějaký cíle, tak se přes noc ocitli v nějakym spolku B, kterej byl proti jejich svědomí, a teď byli před otázkou, jestli prostě zůstat věrný tomu, co bylo někam násilně přidružený, nebo z toho vystoupit, a byl to problém kolektivní odpovědnosti, já si teda myslím... Takže s tím problémem nízkýho členství nebo nízký snahy lidí se k něčemu přihlásit se potýká každě včetně... já nevím... Společnosti ornitologů, Společnosti pro ochranu netopýrů. Jako všechny tyhlety společnosti to mají, ať je to kterákoli. To se třeba

týká i zahrádkářů, stejnej prostě problém, je to něco komunitního, je to nějakej spolek, včelaři to samý. Takže tahle komunita tím spíš.“ (rozhovor se členem Prague PRIDE, 17. 5. 2012)

To, čím se madridští aktivisté nemuseli zabývat (chybějící síť podpory), je v Čechách i na Slovensku významným problémem, který mou snahu používat termín „hnutí“ pro lokální tendence neusnadňuje. Koncept hnutí se však jednoznačně hodí pro mezinárodní kontext. Mezinárodní sítě, sdružující organizace z celého světa, totiž skutečně utvářejí bohatou spolupracující síť, v současné době kooperující zejména prostřednictvím sociálních sítí, jejichž hlavní náplní je mediální aktivismus a sdílení informací. Jelikož mé téma na samém začátku zahrnovalo i předmět kolektivních identit z lokálního a globálního pohledu, mou snahou bylo v rámci pilotního výzkumu získat i dostatek dat, která by mi umožnila poznat, do jaké míry se lokální aktivismus odvíjí od vlivů a podnětů, jež uvádějí v běh mezinárodní organizace jako ILGA či TGEU¹⁴. Cílem těchto velkých mezinárodních organizací je informovat o celosvětovém dění a podávat pomocnou ruku zejména při řešení citlivých kauz, které se bez pomoci zkušených právních zástupců neobejdou.

Mezinárodní sítě nabízejí možnost stát se členskou organizací mezinárodních organizací LGBTQ hnutí. Podmínkou pro vstup většinou bývají členské příspěvky, které je možné z jistých důvodů i odpustit. Cílem nemá být zatížit rozpočet vznikajících organizací, ale získat bohatou platformu pro sdílení zkušeností. Proto se většinou každoročně konají mezinárodní konference zástupců všech členských organizací, které umožňují podporu hnutí zevnitř. Charakteristickým znakem pro organizaci patřící do LGBTQ hnutí ovšem není její členství v mezinárodní organizaci, ale sdílení určitých společných hodnot, které tvoří pilíř nadnárodního aktivismu za lidská práva. Ten, ač nemusí být po celém

---

¹⁴ Jedná se o zkratky dvou mezinárodních organizací: *International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association* a *TransGender Europe*.

světě jednotný, se většinou shoduje ve snaze zlepšit právní a společenskou situaci všech integrovaných skupin (LGBTQ). Počet skupin v názvu se však neustále rozšiřuje tím, jak se mění pohled na význam termínu „sexuální menšina“, který je postupem času stále více rozšiřován. V souvislosti s kategorií spadající pod písmeno T se tak děje zejména prostřednictvím rostoucího vlivu kritických teorií redefinujících koncepty genderu, identity a přepisování hranic mezi nimi (Monro, 2005).¹⁵

Vzhledem k tomu, že jeden z našich externích členů slovenské TransFúzie byl zároveň významným členem předsednictva polské trans aktivistické organizace a taktéž působil i v TGEU, téma mezinárodních sítí bylo důležité zejména pro organizování lokálního trans aktivismu na Slovensku¹⁶. Oliwierovy cenné zkušenosti z obou organizací byly zásadní pomocí pro slovenskou TransFúziu zejména v době, kdy se potýkala se složitým nastavováním nového projektu na budování kapacit. Právě toto téma se ukázalo být po uzavření fáze pilotního výzkumu pro můj terén nejvíce nosné.

Vzhledem k událostem, které nastaly v organizačním týmu Dúhového PRIDE v souvislosti s evaluací naší společné akce v roce 2012, jež vyústila v náročný proces supervize a rozpuštění celého organizačního týmu, jsem se na chvíli ocitl ve složité situaci. Supervize si vyžádala mou značnou účast na úkor pozorovacích možností, neboť jsme se jako tým dohodli, že nebude předmětem mého výzkumu. Supervize zahrnovala řešení zejména personálních věcí, které v rámci našeho organizačního týmu nastaly a které vedly k neúspěšným pokusům zmobilizovat naše společné síly pro zahájení práce na dalším ročníku

---

15 Monro uvádí jako základní téma v této oblasti napětí mezi fluidními identitami, liminálními identitami ležícími mimo duální genderový systém a konkrétními identitami zapadajícími do fixního systému binárních kategorií (2005: 3).

16 Slovenská TransFúzia byla v roce 2014 hlavním iniciátorem a zakladatelem sítě V4 (Vyšehradská čtyřka), která spojila slovenské, české, maďarské a polské trans aktivistické organizace v kooperující platformu.

PRIDE pochodu. Tou dobou jsem se rozhodl na základě rozpuštění našeho týmu do další formy koordinace DP akce nevstupovat jako její aktivní organizátor.

V rámci nově vznikající PRIDE platformy kooperujících organizací, kde měla i TransFúzia své nové místo, jsem se rozhodl, že se na akci budu podílet již jen jako její zástupce (delegovaný člen). TransFúzia, která se tak stala členem nově vzniklé DP platformy, se totiž rozhodla v rámci PRIDE eventu pořádat svůj první TransPRIDE. Má přímá účast na organizaci dalších DP ročníků tak skončila, přesto vývoj situace v DP týmu považuji v této monografii v souvislosti s kontextem lokálního trans aktivismu za důležitý. PRIDE totiž poskytl TransFúzii prostor zviditelnit se a získat důležité zkušenosti v rámci vyjednávání vlastního místa v komplexním LGBTQ prostředí, které není tak jednotné, jak by se na první pohled mohlo zdát. Jak navíc ukážu v dalších kapitolách, činnost obou organizací byla propojená lokálně, časově i personálně. Právě proto je analýza situace v DP týmu vhodná pro přímé srovnání se situací v TransFúzii a v rámci mého výzkumu tak data z obou organizací našla svá analytická opodstatnění.

Po skončení koordinačních povinností v rámci organizace PRIDE pochodů jsem se rozhodl věnovat své síly naplno organizaci TransFúzia, která tou dobou získala grant z Norských fondů na projekt budování kapacit a komunity. Po dohodě se svými kolegy jsem se rozhodl i pro krok, jež jsem na samotném vstupu do terénu původně vyloučil. V roce 2011 jsem si ještě nebyl vědom toho, jak významnou úlohu bude organizování trans aktivismu v rámci mého terénu hrát. V Čechách se totiž tou dobou jednalo o velmi marginální téma, které nemělo téměř žádné významné zastoupení. Slovensko proto představovalo jakýsi fenomén, neboť vzhledem k postavení písmena T v rámci LGBTQ kontextu, tedy coby menšiny v menšině, tato situace nebyla obvyklá a nedala se předvídat. TransFúzia se nadále stala hlavním centrem mého dalšího výzkumu a tato volba určila i směr, jímž se můj výzkum dál ubíral. Tou dobou vykrystalizovalo renovované

téma mého výzkumu, které se již stalo tématem konečným tak, jak jej představuje i část této monografie: *organizování lokálního trans¹⁷ aktivismu*.¹⁸

Status trans aktivismu i celého hnutí, zaštiťující práva trans osob po celém světě, se vlivem silné advokační činnosti TGEU sítě a mnoha dalších organizací postupem času upevňuje. Přesto je situace z pohledu mezinárodního trans aktivistického kontextu velmi dynamická a neustále se vyvíjí. Není možné určit ostré hranice toho, co je a není gender (rod)¹⁹, neboť v rámci posledního vývoje došlo k posunu politiky, která aktivistické snahy provází. Již nemá první místo politika identity, jež by pomáhala upevnit postavení konkrétní pevně ohraničené skupiny a snažila se legislativně upevnit jejich status na základě definice esenciální odlišnosti s cílem zabezpečit nárok určitých práv.²⁰ Mnohem častěji, zejména v celosvětovém trans aktivistickém hnutí, je poukazováno na faktor společensky integrující, na překračování lid-

---

17 Koncept *trans* definuji v předmluvě, viz poznámka pod čarou č. 2.

18 Koncept *aktivismus* definuji poměrně široce: zahrnuje veškerou činnost, která je vyvíjena určitým aktérem (např. organizací či neformálním sdružením) za konkrétním účelem (sleduje určitý cíl, zájem či program) a určitou formou (většinou kolektivní akcí různého charakteru). V širším slova smyslu pak může aktivismus zahrnovat i jakoukoli formu mobilizace, tj. i samotné vytváření organizací a platforme za účelem šíření určitých myšlenek s cílem zajistit jejich podporu.

19 Pojmy *rod* a *gender* v mé práci používám jako zastupitelné termíny. Je to hlavně z toho důvodu, že vlivem propojení českého a slovenského trans aktivistického kontextu za poslední tři roky vzájemně spolupráce slovo „transrodový“ či „rodovonekonformní“ začalo pronikat i do českého slovníku a nabývat na svém významu i v českém diskurzu. Protože moje práce popisuje českým jazykem právě slovenský kontext, používám slova takovým způsobem, do jaké míry jsou používána v rámci česko-slovenské trans aktivistické sítě. Slovo *rod* se v slovenském kontextu vyskytuje častěji než slovo *gender*, význam je však stejný.

20 Politika identity je založena na hledání určitých charakteristických rysů, které jsou zdrojem společné zkušenosti konkrétní skupiny lidí a vytvářejí tak jistou podobnost, na jejímž základě může být skupina právně a politicky uznána. Tímto způsobem mohou marginalizované skupiny vytvářet rezistenci vůči dominantním strukturám (Beasley, 2005: 252).

ských a občanských práv, na právo rozhodovat o sobě a svém životě a těle. Situaci v rámci trans aktivismu znesnadňuje skutečnost, že snaha pevně ohraničit aktéry vede neustále k vyloučení dalších tím, jak nepřesně se nám daří uchopit to, co kategorie genderu/rodu ne/ představuje.

Trans aktivistické hnutí je proto velmi těžké vymezit nějakou přesnou definicí. Jeho současná celosvětová tendence obejmout nové genderové spektrum (Monro, 2005) se projevuje otevíráním se a integrováním genderové diversity a nekonformity jakožto jevu, který se vyznačuje vysokou variabilitou a neustálou redefinicí pojmu gender směrem k právu individuální sebeidentifikace. To znamená směrem k lidskosti, vzájemné akceptaci a rozvolnění systému tradiční klasifikace. Prostor tak dostávají lidé, jejichž gender není tak snadno kategorizovatelný, neboť se nepohybují na žádném z konců spektra. Postupem času vznikly a své místo v rámci genderového spektra si upevnily nové svébytné kategorie jako *agender*, *nogender*, *non-binary*, *genderqueer* a jiné, pro něž jen těžko budeme hledat slovenský či český ekvivalent. Většinu z nich uchopuji jako nekonformní přístup ke genderové identitě, neboť podle mého názoru slovní spojení *genderová nekonformita* nejlépe vystihuje snahu vyhnout se tradiční klasifikaci v rámci cisgenderového systému západní společnosti. Termín *cisgender* a od toho odvozená *cisnormativita* vypovídá o společenském většinovém předpokladu, že lidé se ztotožňují s rodem, který jim byl při narození určen na základě jejich pohlaví. Tento předpoklad vychází z tradičního uvažování o člověku jako pouze o muži nebo ženě, tedy kategorii určené v rámci systému binární opozice vázané na biologicky určené pohlaví, které je v rámci této klasifikace zaměňováno či přímo ztotožňováno s rodem/genderem. Binární vnímání kategorií muž–žena jako dvou oddělených a jasně vymezených společenských „rolí“, na něž se v naší společnosti vážou nejen implicitní představy, výchovné stereotypy a kulturní očekávání, ale i zákony, je stavebním prvkem většinového společenského kategorického uvažování o gen-

deru a sexualitě. Tradiční rodový systém je tak svým způsobem většinovou společností automaticky považován za nezpochybnitelný (viz české rčení „když to není kluk, tak to bude holka“, které vyjadřuje většinové uvažování o genderu jako jednoznačně definované „buď, anebo“). Dnes by již v rámci transgender studií bylo legitimní věnovat celý výzkum nově pojmenovaným genderově nekonformním identitám, jež upevňují svůj vliv nejen v rámci trans aktivismu, ale i celkového pohledu na gender v celosvětovém měřítku. Má práce však nemá za cíl tento rozměr.

2.3. Od hnutí k organizaci

Po reformulaci mého tématu jsem se rozhodl konceptuální rámec odvozený od konceptu hnutí opustit, respektive jej chápat pouze v jeho nadnárodním smyslu, jako síť organizací, které jsou navzájem spojeny svou advokační činností a zaměřením na trans aktivismus. Pro účely mého výzkumu v terénu jsem se rozhodl zavítat do vod organizační antropologie, jež zejména v posledních letech přišla s pozoruhodnými závěry a možnostmi aplikovat koncepty, které adoptovala z disciplín jako například studia obchodu (*business studies*). Úspěch rozličných forem urbánního aktivismu a rozvoj občanské společnosti a neziskového sektoru zejména ve městech antropologii ukázal, že koncepty aplikované na tyto podmínky z výzkumů zabývajících se sociálním hnutím nejsou vždy takzvaně šité na míru. Současná organizační antropologie, v jejímž jádru zájmu stojí právě organizace jako aktér i proces, tak přinesla řadu zajímavých případových studií, které se zabývají právě takovými tématy, na něž konceptuální rámec odvozený z konceptu sociálního hnutí a teorie sítí nestačí: *budování občanského sdružení a jeho udržitelnost, způsoby financování, grantová činnost, otázka řízení a hodnot, komunitní angažovaný výzkum* a podobně.

Vzhledem k závěrům první výzkumné fáze se organizace stala mým centrálním konceptem.²¹ Organizace jako podstatné jméno i sloveso se totiž ukázala být středobodem oblasti výzkumu. Na základě prohlubování poznání ve svém terénu jsem došel k závěru, že jak česká, tak i slovenská aktivistická síť je tvořena především seskupeními, které se dříve či později stávají formálními organizacemi. Jak mi vysvětlil Matuš, člen organizačního týmu DP, registrace občanského sdružení má pro aktivistické skupiny své důvody:

„Dôvody, prečo tu vznikajú občianske združenia sú hlavne dva: dajú sa cez ne ľahko získať granty. A tiež je to otázka statusu, prestíže. Keď niekto vystupuje ako zástupca občianskeho združenia, vyzerá to lepšie. Aj keď asi záleží na tom, s kým jedná.“ (poznámky z terénu, 22. 8. 2012)

Organizace tak vzniká strategickým krokem, jenž je vázán na možnost získání zdrojů. V tuto chvíli se v mém procesu vytváření nového konceptuálního rámce odvozeného od centrálního konceptu organizace ukázala být důležitá nová témata: *rozhodovací proces, způsob řízení, strategické plánování, získávání zdrojů, formování vztahů v rámci organizační sítě, spolupráce s dalšími subjekty* a jiné. Tato témata vyústila v hledání klíčového konceptu, který by je dokázal vhodným způsobem propojit, aby se mi podařilo zachytit situaci v kompaktním rámci. Takovým konceptem se nakonec ukázala být *udržitelnost*, na jejímž základě jsem analyzoval a interpretoval značnou část získaných dat.²²

---

21 Koncept *organizace* definuji jako seskupení formálnějšího charakteru, které má své členy, jasně definovaný program a sleduje konkrétní cíle (především občanská sdružení, neziskové organizace). Koncept organizace vychází z Brubakerovy (2004: 14–16) definice organizace jakožto konkrétnějšího určení aktéra (na rozdíl od širšího konceptu skupina), jemuž lze připsat právě ty vlastnosti (organizovaný postup, program, cíl, zájem, konsenzus, agency), jež jsou u skupiny zavádějící (skupina je v tomto případě příliš široká, a je-li chápána jako základní jednotka, může zastřít dílčí složky sítě, které jsou významně činné v určitých konkrétních situacích a méně činné v jiných).

22 Definičním rámcem konceptu udržitelosti se podrobněji zabývám v empirické části, konkrétně v šesté kapitole nazvané *Jak vybudovat organizaci*.

Vzhledem k tomu, že jsem se po celou dobu výzkumu pohyboval ve více sdruženích, důležité pro mne bylo najít v novém konceptuálním rámci bod, přes který bych byl schopný data přemostit takovým způsobem, aby v analytickém procesu odkrývání teorie dávala co největší smysl. Z výše zmíněných nových témat organizačního konceptuálního rámce jsem vytvořil konkrétní kódy (kategorie), jež jsem přiřazoval zpracovaným celkům nasbíraných dat a analytickým reflexím z předchozí části výzkumu, zejména v souvislosti s účastí v organizačním týmu DP. Právě zde se nový konceptuální rámec ukázal být úspěšný: obě organizace jsem uchopil jako případové studie, jejichž společným jmenovatelem se stal proces organizace (ve smyslu „organizování se“). Postavil jsem je proti sobě jako takzvané kontrastní případy (*contrasted cases*).²³ Obě organizace totiž spojovalo množství společných znaků: byly součástí širší LGBTQ organizační sítě; obě sdílely společnou kancelář; a obě byly spojeny lidmi, kteří měli na organizování obou organizací účast ve stejnou dobu. Já jsem byl jedním z nich. Zároveň se však obě organizace lišily v zásadních věcech. Tyto rozdíly se mi podařilo odkrýt právě soustředěním se na nová témata, která s sebou přinesl konceptuální rámec vycházející z organizace jako klíčového konceptu. Proces organizování lokálního (trans) aktivismu se ukázal být v terénu naprosto zásadní, a proto jsem jej uchopil jako jedno z ústředních témat svého výzkumu.

2.4. Organizování lokálního aktivismu

Z analytického procesu a porovnání dvou kontrastních případů vyzvaly zajímavé závěry, které do značné části pomáhají podhalit způsob organizování lokálního LGBTQ aktivismu na Slovensku. Co se generalizace dat týče, nemyslím si, že by jednotlivé případy za-

---

23 Miles, Huberman, Saldaña, 2014.

hrnovaly vzorek natolik velký či významný, že by se z něj dala abstrahovat celoplošná znalost. Jedná se však o dva kontrastní případy spolupracujících organizací, což poukazuje na skutečnost, že v rámci organizačního síťování v neziskovém sektoru či na poli aktivismu existují minimálně tyto dva způsoby organizování se. Obě organizace se v souvislosti s vlastním organizačním procesem musely potýkat s podobnými problémy, které se dají vztáhnout na mnohem širší organizační síť: společným jmenovatelem obou případů tak, jak jsem je postavil proti sobě, byly aspekty udržitelnosti, které ukázaly hlavní linii mého interpretačního a argumentačního rámce. Neziskový sektor je zcela závislý na fundraisingu a grantové činnosti. Z mých závěrů vychází, že udržet při životě organizaci, která nemá jasný cíl, nesdílí společné hodnoty, neví, kam míří, a její tým se permanentně obměňuje, je mnohem těžší než udržet při životě organizaci, jež plynule navazuje na svou činnost dalšími projektovými záměry a z jejíchž členů se po pár letech stávají experti na danou problematiku. Všechny tyto prvky mají samozřejmě také vliv i na přízeň podporovatelů z komunity a širší veřejnosti, která je pak pro organizaci jistou formou sociálního a kulturního kapitálu, což je pro organizace dalším způsobem investice do jejich schopnosti udržitelnosti. Otázka strategického budování kapacit se proto ukazuje být pro udržitelnost organizace zcela zásadní, což je závěr, jenž je možné vztáhnout na širokou organizační síť současných občanských sdružení působících v česko-slovenském kontextu, které sdílejí mnoho společných rysů.

2.5. Proces tranzice

V této monografii dominuje část, která může působit poměrně samostatně. Sedmá kapitola, kterou jsem se pro publikační účely rozhodl rozšířit o současnou reflexi osobní zkušenosti, pojednává o mém vlastním procesu tranzice. Jedná se v podstatě o nejmladší část mého

výzkumu. Liší se zároveň svým zpracováním, tedy autoetnografickým žánrem, přestože reflexivní způsob psaní provází celý text.

V této části práce osvětluji to, kým jsem po celou dobu v terénu byl, a odkrývám tedy jeden z několika aspektů, který měl na můj terén značný vliv. Nebyl jsem v něm totiž jen výzkumníkem: byl jsem též trans aktivistou, jenž se sám identifikuje jako nebinární člověk a jehož aktivistické cíle a angažovanost mají svá logická opodstatnění. Můj terén měl na mne ale i nepopíratelný zpětný vliv a jeho účinek na má rozhodnutí zcela jistě nelze popřít. Tak jako jsem měl vliv já na to, co se v mém terénu odehrávalo, čehož důsledky se snažím analyzovat zejména v kapitole věnující se reflexivní volbě metody pro sběr dat, tak i vše, co jsem v terénu prožíval, ovlivnilo i má životní rozhodnutí a formovalo mne.

Vzhledem ke skutečnosti, že v době, kdy jsem psal tuto kapitolu, jsem se nacházel na samotném začátku celého procesu tranzice, stěžejní část této kapitoly pokrývá jen tu fázi, kterou jsem již měl za sebou. Zaměřuji se tedy především na dlouhodobý diagnostický proces, jenž je v rámci současné lékařské praxe pro zahájení hormonální terapie v Čechách i na Slovensku podmínkou. Mé terénní zápisky zahrnují návštěvy u odborníků z oblasti genetiky, psychiatrie-sexuologie a psychoterapie, jejichž vyšetření se k diagnostickému procesu a zahájení hormonální terapie úzce vztahují a jsou lékaři vyžadována. Z mnou popsaných zkušeností se čtyřmi různými lékařkami vyplývá, že každá má k transgender problematice jiný postoj a že celkový diagnostický proces není ani v Čechách ani na Slovensku jednotný. Na Slovensku má výraznou rozhodovací pravomoc o osudu „pacienta“ v rukách především ten, kdo stanoví diagnózu, tedy psychiatr-sexuolog, který jej může, ale nemusí doporučit k dalšímu vyšetření. Názory jednotlivých sexuologů na to, co skutečně znamená být transgender, a očekávání s tím spojená (a nároky tím kladené) se tak různí ordinace od ordinace.

Co se analytického procesu týče, jak jsem již zmínil, metodou i žánrem této části je autoetnografie. Zde již nepracuji s konkrétním

cílem analyzovat nasbírané, ale představuji reflexivní materiál o zkušenostech, které jsem ve svém novém terénu získal, když jsem byl v rámci procesu tranzice sám diagnostikován. Konceptuální rámec je převzat především z medicínského diskurzu – jedná se tedy o kategorie, které jako trans identifikující se osoba používám ve styku s lékaři. Vlastní analytické reflexe k prožitému a pozorovanému jsou uveřejňovány souvisle v rámci větších narativních celků, které slouží jako hlavní formát reprezentace tohoto žánru.

ETNOGRAFIE JAKO ŽÁNŘ

3. Etnografie jako žánr

V předchozí kapitole věnující se procesu analýzy dat jsem definoval etnografii jako hlavní metodu sociální antropologie (Miles, Huberman, Saldaña, 2014: 8–9). Zároveň jsem zmínil, že etnografie bývá často používána ve více významech, zejména jako samostatná vědní disciplína či naopak jen jako soubor kvalitativních metod terénního výzkumu, který je využíván dalšími disciplínami jako nástroj. Etnografie, či přesněji etnografická esejistika je ovšem i specifický žánr, jehož výsledkem bývá monografie, jež má často deskriptivní či narativní charakter, a to v závislosti na daném úzu akademické obce, kde autor/ka působí. Vzhledem k různým přístupům, které jsem i já sám použil v této práci, bych se v této kapitole rád zamyslel nad smyslem diverzity v přístupech k etnografickému psaní a jejich výhod a nevýhod pro různá témata, neboť právě tato oblast etnografie mi vždy byla blízká a zde jsem si dovolil se styly do jisté míry experimentovat.

K psaní konečné práce po dlouhodobém pobytu v terénu není vždy snadné přistoupit. Navráťivší se výzkumník musí zpracovat obsáhlý zdroj dat a data pečlivě setřídit do předem určených kategorií. Námí zaběhané tradiční analytické postupy mohou někdy být v konfliktu s náhlými vhledy, jejichž objevující se nitě nesou to riziko, že naše uchopení daného tématu bude považováno za „příliš kreativní“. Tyto vynořivší se nové způsoby uchopování věcí, provázené „aha“ momenty, mohou etnografovi způsobit značnou nejistotu. Zejména pokud jde o obavy z neuznání jeho budoucí práce širší akademickou obcí, neboť styl neodpovídá zaužívanému úzu, a je tak náročnější jej obhájit. Domnívám se však, že obvyklé spoléhání na jistotu, teda na osvědčenou tradici a úzus, je někdy ke škodě věci, neboť dané téma nemůže ve specifickém úzu (nejčastěji analytickém) prosazovaným danou institucí rozvinout svůj nejvyšší potenciál. Napsat monografii způsobem požadovaným danou institucí, jež bude práci posuzovat, bývá často sázka

na jistotu. Přesto však dnes univerzitami nejprosazovanější analytický způsob psaní s pevně danou strukturou, která je ve všech pracích podobná, není ve všech případech tím nejvhodnějším. Vzhledem k tomu, že jsem danou otázku řešil i já sám, rád bych se nyní pozastavil nad možnostmi, které nám současná etnografie nabízí, a objasnil tak i svůj přístup v psaní, jež jsem se rozhodl využít.

Již v úvodu jsem nastínil, že můj přístup je spíše smíšený, což je i výsledkem mého dlouholetého studia antropologie, které probíhalo v třech různých institucích, z nichž každá k etnografii přistupuje specificky.

Na pražské Fakultě humanitních studií jsme byli vedeni k interdisciplinaritě a umění induktivního postupu, tedy dovolit tématu, aby vykristalizovalo samo v průběhu analytického procesu. Tento přístup vyžaduje neustálé a vědomé využívání reflexivity jakožto hlavního nástroje nejen sběru dat při pohybu v terénu, ale i metodologických rozhodnutí, která mohou ovlivnit veškerý směr výzkumu. Zbraní etnografa je tedy hlavně jeho metodologická výbava a zodpovědný etický přístup, jenž provází čtenáře celou monografií. Do jakého rámce se pak rozhodne autor svůj příběh zasadit, je už na něm samotném. To, co je potřeba obhájit, je hlavně platnost a spolehlivost (*validity, reliability*) jeho dat neboli za jakých podmínek je získával a jak s nimi pracoval po dobu nejen svého pobytu v terénu, ale i během celého analytického procesu, který nelze časově přesně vymezit. Spadá do něj totiž jak samotný pobyt v terénu, tak i počáteční výběr a následující neustálá práce s koncepty i závěrečné psaní. Jedná se o jakýsi holistický přístup ke všem fázím etnografického bádání, jehož výstupem je monografie, která spíše než aby zachycovala, jak se daný příběh v terénu chronologicky odvíjel, dává vzniknout zcela novému příběhu, jak jej daný výzkumník či výzkumnice reprezentují.

Na madridské Universidad Complutense jsem byl veden k soustředění se na terén jako na jediný možný zdroj konceptů. Techniky dané univerzity, jak doslova školit terénní výzkum, vedou studenty a stu-

dentky antropologie k hledání takzvaných *fichas analíticas*, tedy analytických rámců přímo v terénu, ideálně s konkrétní otázkou, ale bez předem připravených jasných konceptuálních definic. Cílem je naučit studenty nejprve pozorovat, co se kolem nich děje, poté postupně zužovat pohled na věc, dokud se nevynoří jasněji ohraničená opakující se témata, která lze následně konceptuálně zadefinovat. Výzkumník je pak začíná sledovat jako objevivší se červenou nit tvořící příběh, jehož konec může být překvapením i pro něj samotného. Důležité je být neustále v *standby* režimu a být v pravý čas na pravém místě. Tento způsob pohybu v terénu se soustředí zejména na detailní práci s terénním deníkem – tedy na psaní dat a oddělování deskriptivního popisu pozorovaného od reflexivního popisu analytického rámce. Poté i na pečlivou volbu teoretického rámce, který nejlépe obsáhne vynořivší se a opakující se analytická témata, jež budou tvořit hlavní kostru příběhu.

Na svém současném působišti bratislavského Ústavu etnologie Slovenskej akademie vied jsem byl po celou dobu veden k precizní přípravě projektového designu. Součástí tohoto postupu je i důsledná práce s předem definovanými koncepty a teoretickými rámci, která výzkumníkovi do jisté míry usnadňuje pohyb v terénu, neboť jeho pozornost může být předem zaměřena na konkrétní témata. Nově vynořivší se otázky během různých fází výzkumu mohou do cesty přinést výzvy v podobě nových témat, která vyžadují pečlivou redefinici konceptů či teoretického přístupu, což vede k aktualizaci nebo přepsání původního designu, či dokonce k nutnosti volit jiné téma. To vše je však zcela legitimní etnografický postup, který je například v madridském akademickém prostředí velmi podporován. Jako by zde platilo jakési nepsané pravidlo, že pokud etnograf/ka po pilotním výzkumu nezmění svůj plán, pak svá pilotní pozorování zřejmě neprováděli dostatečně důsledně.

Každý z výše jmenovaných přístupů má své pro a proti a nelze mezi nimi vést ostrou hranici. Jedná se spíše o jeden přístup, který se různí důrazy na specifika etnografického zkoumání, jež se osvědčila vědec-

kým pracovníkům a pracovnícím daných institucí a na jejichž základě daný úzus vznikl. Vždy je však pro studenty daných institucí výhodou, pokud jsou schopni vidět za hranice předkládaného úzu a pochopit výhody či nevýhody jejich užití na konkrétní téma. Naší zodpovědností je totiž nejen úspěšně obhájit vlastní práci (zodpovědnost domovské akademické obci), ale i rozšířit antropologickou znalost v oblasti, do které jsme se rozhodli přispět (zodpovědnost antropologii jakožto vědnímu oboru).

Kombinace všech tří přístupů či uvědomění si výhod každého z nich dává etnografovi možnost pohybovat se všemi fázemi výzkumu s větší obratností a vědomím, že každá situace, která nás v terénu potká, jsou pro nás data a že pro každou, nečekanou změnu existuje řešení: design lze přepsat, téma změnit, koncepty aktualizovat, teorii zkombinovat, a příběh převyprávět. Jako etnografové totiž disponujeme několika nástroji: kromě nás samotných jakožto hlavních nástrojů zkoumání je to též reflexivita a rovněž i způsob, jakým lze „příběh“ re-prezentovat a re-konstruovat. Tedy jakýsi kreativní přístup k psaní.

3.1. Van Maanen: realistický, zpovědní a impresionistický příběh

Ve své známé studii *Tales of the Field* (1988, 2011) autor John Van Maanen obohatil etnografii o tři konkrétní přístupy: realistický, zpovědní a impresionistický, z nichž každý má svá specifika a nese s sebou konkrétní výhody a rizika.

Nejrozšířenějším a v podstatě nejklassičtějším způsobem etnografické esejistiky je takzvaný realistický příběh. Jeho cílem je podat ideálně deskriptivním způsobem pozorované kulturní praktiky, které daný výzkumník v terénu sleduje, a držet se předem určeného logického rámce. Realistický přístup se vyznačuje jakousi snahou o objektivitu a autentičnost, jež je provázená absencí autora ve finálním znění

textu (Van Maanen, 2011: 46). Dalším charakteristickým znakem je snaha o dokumentaci kulturních zvyklostí, rituálů, tradic a detailů každodennosti studované skupiny, které jsou popisovány prostřednictvím konceptů tvořících ucelený systém, v němž má vše své místo, vše je možné někam zařadit (2011: 48). Třetím takovým znakem je snaha o „*native's point of view*“, která se vyznačuje rozsáhlými pasážemi textu v uvozovkách. Cílem těchto citací je dokázat, že zdrojem uvedených výroků není autor/ka, ale že se jedná o autentickou výpověď daného partnera ve výzkumu (2011: 49). Posledním společným rysem realistického příběhu je interpretační všemocnost: autor má rozhodující slovo ve způsobu, jakým je jeho zkoumaná kultura reprezentována a interpretována. Málokdo se ve svém realistickém příběhu například přiznává k vlastním pochybnostem nad tím, zda je jeho výklad daného terénu správný či dostatečně opodstatněný (2011: 51).

Van Maanen zde naznačuje, že psaní etnografie rozhodně není jednoduchá záležitost, kdy výzkumník přijde z terénu a jednoduše chronologicky napíše, jak se věci staly, co viděl a co zažil. Právě postava samotného výzkumníka je pro konečnou reprezentaci klíčová, neboť je to právě on, kdo vybírá konkrétní zápisky z terénu, citace partnerů ve výzkumu, řazení jednotlivých pasáží a analytických statí. A je to především postava výzkumníka, která v terénu musela dané zápisky zachytit, takže už jen samotný výběr toho, co výzkumník či výzkumnice považují za důležité a zaznamenají (a tím ovlivňují směr i výsledek své práce), je v podstatě analytický proces. Realistické příběhy, v nichž autor/ka jako by ze samotného terénu zcela vymizel/a, pak v porovnání se skutečnou terénní realitou působí spíše opačně, než je jejich snahou, tedy neautenticky.

Druhý typ příběhu, který Van Maanen uvádí, příběh zpovědní (*confessional tale*), je jakousi reakcí na tento charakteristický rys realistických příběhů. Jejich hlavní snahou bylo v podstatě demystifikovat přímočarý proces sběru dat v terénu a v samotném finálním textu ukázat na peripetie, které výzkum provázely (Van Maanen, 2011: 73).

Jeho charakteristickým znakem je neustálá přítomnost autora v textu na znamení toho, že se data nenasbírala sama a text nenapsali naši partneři ve výzkumu. Tento přístup lze v současné etnografii spatřit zejména v rozsáhlých metodologických kapitolách jednotlivých monografií, kde se autor/ka vypořádává se svou pozicionalitou v terénu; vlastními implicitními předpoklady, jež si s sebou do terénu nesl/a; a též potenciálními limity, které již rozpoznal/a předem či je postupně odkrýval/a vlivem situací, jež v terénu nastaly (2011: 75). Namísto permanentní snahy zachytit „*native's point of view*“ se ve zповědních příbězích autoři snaží neustále naznačovat, že konečný text je ve skutečnosti jen jejich selektivním pohledem na věc, nikoli pohledem jejich partnerů ve výzkumu. Autorova snaha obvykle vede k plnému ponoření do terénu a pokusu stát se takzvaným *insiderem* (*going native*) a zároveň směřuje k tendenci zachovat si určitý odstup (2011: 77). Pečlivý popis těchto snah pak čtenářům lépe odkrývá, za jakých okolností k situacím popsaných v konečném textu došlo a jakým způsobem je mohl sám autor ovlivnit.

Třetím typem příběhu, který Van Maanen popisuje je takzvaný impresionistický příběh, jenž je nejvíce inovativní formou etnografické esejistiky. Impresionistické příběhy jsou často neucelené, nejednotné a neukončené. Mohou postrádat často požadovanou klasickou jednotící strukturu, jsou bohaté na střídání stylů (metaforické psaní, deníkové zápisy, reflexivní pasáže; psaní je často v první osobě a zaměřuje se na unikátní výseky z terénu, jimž na rozdíl od rutinních opakovaných praktik nechybí ani dramatická složka):

„Impresionistické příběhy představují spíše samotný způsob terénního zkoumání než osobu výzkumníka či výzkumnice anebo výsledky výzkumu.“ (Van Maanen, 2011: 102, český překlad autor)

Rizika užití tohoto stylu jsou jednoznačná. Jeho silné tíhnutí k beletristické esejí je odklonem od strukturovaného realistického akade-

mického stylu. Vezmeme-li v úvahu nekonečný boj kvalitativních disciplín, jakým je i sociální antropologie, o jasné hranice svého oboru, užití impresionistického stylu psaní může u etnografů vyvolávat obavu z potenciálního sporu o uznání širší akademickou obcí. Ta totiž vědu nadále definuje primárně v rámci modernistického paradigmatu pozitivismu, pro nějž je charakteristický nárok na určitou míru objektivitu zkoumaného a ověřitelnosti zjištěného (např. metoda experimentu).

Každý z výše zmíněných příběhů má své limity, a proto i volba stylu psaní by měla být učiněna nikoli (pouze) na základě našich sympatií, ale i vhodnosti terénu a cílů, které výzkum nese.

Pokud jde o mou volbu, vzhledem k povaze svého terénu jsem se rozhodl do značné míry použít zpovědní způsob psaní a tento přístup zachovat v celém textu. Jak jsem již několikrát uvedl, moje pozicionalita v terénu byla velmi komplexní a realistický způsob psaní, který autorův vliv téměř eliminuje, nebyl žádoucí. Střídala se u mne role výzkumníka, aktivisty i trans člověka, který se v určité fázi výzkumu stal „pacientem“ a zkušenosti svých informantů zažíval doslova na vlastním těle. V rámci výzkumu jsem se potýkal zpočátku především s komplikovaným propojením statusu vědce a aktivisty. Toto propojení mi v mnohém komplikovalo jak přístup k informacím, tak i pohled na věc. Potřeba neustále reflexivity jako nejúčinnějšího nástroje, kterým současná etnografie disponuje při řešení náročných etických dilemat, nebo chce-li jim předcházet, je podmíněna schopností sebereflexe antropologa v terénu. Ta zahrnuje schopnost oddělit „zrna od plev“; určit výchozí body, odkud a kam se pohybuje; nahlédnout svůj odraz v reakcích, které jeho přítomnost mohla ať již přímo, či nepřímo ovlivnit; a přijmout zodpovědnost za sebe, jakožto konatele, jehož vliv nejde nijakým způsobem separovat od věcí, které se rozhodl v terénu zkoumat, neboť je spolutvůrcem reality, již objevuje. Tento pohled na věc, stavějící etnografa částečně do role angažovaného hybatele, je skutečnost, kterou je v rámci komplikovaného statusu vědce a aktivisty potřeba mít neustále na paměti. Zohledníme-li ještě třetí složku, tedy

samotný status trans osoby, situace je ještě komplikovanější. Status člověka, jenž se rozhodl projít tranzicí, je totiž natolik dynamický a proměňující se, jak se snažím blíže vysvětlit v sedmé kapitole, že jej není možné snadno odosobněně sledovat jako pohyb z bodu A do bodu B.

Reflexivní způsob psaní, který je pro zpovědní příběhy typický a o němž jsem se nejdůsledněji pokusil v kapitole věnující se výběru metody, jsem se snažil zachovat i v dalších částech, neboť v celém textu vědomě pracuji s informací, že já sám jsem byl členem obou popisovaných organizací, a tudíž jsem na pozorované dění měl i nezanedbatelný vliv. Zejména v empirické části práce považuji tuto informaci i zachování přístupu za důležitý faktor, neboť se jedná o porovnání dvou kontrastních případů, kde by má snaha o realistický – ryze deskriptivní – styl zachycování pozorovaného mohla vést ke značně zavádějícím závěrům. Jsem si vědom toho, že můj vliv na terén byl značný a moje snaha o neustálý odstup vedla často k situacím, kdy bylo pro mne velmi těžké vysledovat, jakým způsobem do věcí zasahuji já sám. Tyto dvě tendence jako by od sebe nešly oddělit. Právě z toho důvodu mi tento způsob psaní přišel v dané situaci nevhodnější. Jak jsem již naznačil, snažit se o neangažovaný přístup v terénu, jenž je svou povahou angažovaný (trans aktivismus), je vlastně nemožné. I tak je ovšem potřeba postupovat opatrně: největším limitem zpovědních příběhů je totiž riziko, že snahou popsat každý krok v terénu ztratí svůj obsah a soustředí se jen na proces, případně na postavu autora či autorky (Van Maanen, 2011: 99).

To samé platí i pro impresionistický příběh, do něhož lze zařadit i autoetnografii, kterou v této práci využívám jako jednu z forem metod a současně i žánru. Van Maanen termín autoetnografie v souvislosti s impresionistickým příběhem používá v jeho původním významu na příkladu díla o kalifornských hráčích pokeru (Hayano, 1982). Hayano však svým termínem auto-etnografie (1979) chápal spíše ten typ terénního výzkumu, kdy se výzkumník snaží o co nejbližší účast a život v komunitě, kterou zkoumá (Van Maanen, 2011: 106–107), tedy ve

smyslu subžánru analytické etnografie (Marechal, 2010). Podle Garance Marechal je význam termínu autoetnografie dokonce trojí. Kromě výše uvedeného se též jedná o subjektivistický přístup, jehož cílem je obvykle narace či životní příběh konkrétního (anebo typického) zástupce zkoumané komunity. Do třetice lze autoetnografii uchopit v jejím postmoderním smyslu jako smíšený žánr kreativních metodologických postupů, kdy se výzkumník či výzkumnice stává objektem svého zkoumání za účelem užití reflexivity jakožto stěžejního nástroje pro sebezpozorování a psaní, jež má etnografický záměr. Autoetnografie v tomto smyslu úzce souvisí s takzvaným reflexivním obratem v antropologii (ibid.).

3.2. Ellis a Bochner: evokativní autoetnografie

Jedna z nejcitovanějších definic autoetnografie pochází od průkopníků narativního psaní v sociálních vědách, Carolyn Ellis a Arthura Bochnera, kteří ji chápou jako „autobiografický žánr psaní a výzkumu, jenž spojením osobního s kulturním portrétuje mnohonásobné vrstvy vědomí“ (Ellis, Bochner, 2000: 739). O autoetnografii nejčastěji hovoří v souvislosti s krizí reprezentace, jež v rámci sociálních věd nastala zhruba v 80. letech 20. století a přinesla s sebou kritický pohled na reprezentaci jako jediný možný cíl sociálního výzkumu. Ellis a Bochner autoetnografii chápou v souvislosti s vlnou experimentální etnografie (ibid.), přičemž akceptují i výše zmíněnou Van Maanenovu snahu o jakési zpřehlednění možných typů etnografického psaní. Na druhou stranu však v rámci jejich pojetí uvažují mnohem otevřeněji, bez nutnosti etnografické žánry kategorizovat a typologizovat. Autoetnografii tak můžeme volněji chápat jako součást reflexivního psaní, jež se prosadilo zejména v rámci feminismu a do sociálních věd s sebou v souvislosti s reflexivním obratem přineslo důraz na zkoumání procesu psaní a s tím spojená témata, jako například tělo, tělesnost,

emoce, pohyb či smysly. (Ellis, Bochner, 2000: 741). Cílem autoetnografického, takzvaného evokativního (*evocative*) či asociativního stylu psaní není klasický popis či interpretace, ale nastolení komunikace či otevření určitého tématu, které je v rámci vědního zkoumání odsunuto na okraj. Snahou autoetnografů pak nebývá přinést nezpochybnitelné analytické závěry, ale spíše prostřednictvím pečlivé reflexivní a etické praxe vyvolat v čtenářích emoce, určitý prožitek a nastolit další možnou konverzaci k tématu, jež je obvykle něčím stigmatizované, marginalizované či zcela tabuizované (Ellis, Bochner, 2000: 747–749).

Já sám jsem k autoetnografii přistoupil v její autobiografické formě a mým hlavním cílem bylo zachytit diagnostický proces, který jsem podstoupil před zahájením hormonální terapie v rámci procesu tranzice. Zvolil jsem narativní formu, neboť mým cílem bylo objasnit proces z pohledu „pacienta“, jímž jsem se po tu dobu stal, bez ohledu na svůj vědecký status. Jak jsem již zmínil, data, která uveřejňuji v autoetnografické části, jsou především má vlastní pozorování a analytické reflexe zkušeností, které jsem zažil nikoli jako výzkumník v terénu, nýbrž jako člověk podstupující dlouhodobý diagnostický proces v souvislosti s hormonální terapií v rámci diagnózy F 64.0. Pod tímto číslem se skrývá termín „transsexualismus“, jenž bez ohledu na probíhající celosvětové změny je v rámci Slovenska stále vnímán jako psychická porucha. Přestože jsem všem svým lékařkám sdělil, že se v rámci svého studia zabývám transgender problematikou a píšu na dané téma dizertační práci, své návštěvy u nich popisuji z mé vlastní perspektivy bez nároku na širší generalizaci, tedy z pohledu diagnostikovaného člověka, přičemž můj status vědce a aktivisty ustoupil statusu „pacienta/klienta“.

V souvislosti s kritikou autoetnografie, která zejména v počátcích svého prosazování čelila odmítnutí ze strany sociálních vědců, již v ní viděli odklon od vědy k terapii (Atkinson, 1997: 335), Ellis a Bochner tvrdí: „proč bychom se měli stydět za to, že má naše práce terapeutickou či osobní hodnotu?“ (Ellis, Bochner, 2000: 746):

„Text, který funguje jako agent sebepoznání v rámci procesu sebe-utváření pro autora, stejně jako pro ty, kteří jej čtou a jsou jeho součástí, je ohrožující pouze v souvislosti s úzkou definicí sociálního výzkumu, tedy definicí, jež se vyhýbá sociální vědě, která má svůj morální střed a srdce. Proč by starostlivost a empatie měly být druhořadé ve srovnání s řízením a věděním?“ (ibid., český překlad autor)

Ellis a Bochner tedy vedou určitou hranici mezi „*representational social science*“ a „*evocative social science*“ (2000: 747), jejichž cíle jsou na základě výše zmíněných odlišností rozdílné. Jedním z nejsilnějších argumentů v souvislosti s kritikou autoetnografie jsou závěry spojené s výzkumem jazyka v rámci postmoderní filosofie a literární vědy (Wittgenstein, Heidegger, Gadamer, Derrida, Rorty), které zpochybnilly myšlenku, že jazyk je „neutrálním či transparentním médiem komunikace“, a tím i „základy tradiční epistemologie“ (Ellis, Bochner, 2000: 747). V rámci evokativní sociální vědy je pak třeba redefinovat, co znamenají termíny běžně spojované se sběrem a analýzou dat, jako například platnost (*validity*) a spolehlivost (*reliability*), jež mohou být zdánlivě považovány za fixně dané, neměnné a nezpochybnitelné. Ačkoliv snaha o platnost a spolehlivost v souvislosti s daty je pro autoetnografii stejně důležitá jako pro klasické etnografické žánry, krize reprezentace a zpochybnění transparentnosti a neutrality jazyka jakožto nosného média s sebou přinesla i zpochybnění tvrzení, že by v rámci etnografického výzkumu byla ortodoxně chápána platnost a spolehlivost vůbec možná (Ellis, Bochner, 2000: 751). To, s čím klasické etnografické žánry běžně pracovaly a pracují, tedy například portrétování určité typizace, třeba typického reprezentanta určité kultury a jeho typického dne, jenž je výzkumníkem popisován na základě jeho pozorovacích a komunikačních schopností a možné účasti v rámci zkoumaného prostředí, vypovídá v rámci postmoderního chápání našich možností reprezentovat určitou skutečnost mnohem více o tom, jak daný výzkumník vidí svět kolem sebe, než o tom, jakým způsobem jej vidí jeho partneři ve výzkumu (Ellis, Bochner, 2000: 753). V rámci chápání sociální vědy

v jejím evokativním, asociativním významu se pak v souvislosti s krizí reprezentace nabízí otázka:

„Pokud nedokážete eliminovat vliv pozorovatele na pozorované, pak žádné teorie ani nálezy nemohou být zcela osvobozeny od lidských hodnot. Výzkumník bude vždy součástí produktu. Proč tedy nepozorovat pozorovatele? Proč se nezaměřit na to, abychom svá pozorování opět obrátili na nás samotných? A proč nepsat více přímo, ze zdroje naší vlastní zkušenosti?“ (Ellis, Bochner, 2000: 747, český překlad autor)

Impresionistický příběh, evokativní či asociativní autoetnografie, osobní příběh či jakýkoliv jiný narativní způsob psaní v první osobě je tedy jednou z alternativ, možností, jak uvažovat nad reprezentací příběhu, který chce etnograf na základě svého bádání sdělit a který se rozhodne vytvořit. Jakýkoliv text totiž není nikdy skutečným zachycením toho, jak se věci přihodily, ale jakým způsobem jsme je my sami četli a jaký význam jsme se jim rozhodli přisoudit. Autoetnografie tedy nemá být kritikou tradičního analytického akademického stylu a její obhajoba nesměřuje ke snaze tento styl nahradit. Uvědomění si jeho limitů a zároveň i našich limitujících možností zachytit realitu na základě kritérií spjatých s moderním pojetím vědy, nás tak může dovést k uvažování nad alternativními možnostmi etnografické esejistiky, zejména ve spojitosti s hlubokými otázkami nad tématy, jež jsou v rámci tradičního pojetí sociálních věd zneviditelňovaná či marginalizovaná a kde hlavními zdroji dat jsme v rámci našich komplexních životem napsaných statusů my sami.

Tato kapitola chtěla poukázat na diverzitu v přístupu k etnografické esejistice a upozornit na někdy opomíjenou skutečnost, že etnografii lze kromě souboru metod a samostatné vědní disciplíny chápat též ve

smyslu svébytného žánru (jak ostatně vyplývá ze samotné etymologie řeckého termínu *γράφω* – *grapho*), který má své subžánry, jejichž užití má svá opodstatnění i rizika. Především jsem se pokusil vysvětlit, proč je tato monografie psána styly, které jsem pro dané téma zvolil, a co mne k tomu vedlo.

Uvědomění si toho, jakými daty disponuji, jak komplikovaně jsem se v terénu pohyboval a jak se mé zkušenosti poskládaly do několika vrstev, mne vedlo ještě před počátkem psaní textu ke studiu různých přístupů etnografického psaní. Díky tomuto postupu ani výběr mého přístupu v psaní nebyl náhodným krokem či volbou na základě sympatie (ačkoliv se přiznám, že mne jak zpovědní forma záznamu, tak i autoetnografie v jejím postmoderním významu přitahuje nejvíc).²⁴

Zároveň se domnívám, že pro reprezentaci dat, jež v této práci předkládám, a kvůli svému opakovaně zmíněnému komplexnímu statusu vědce, trans aktivisty, trans osoby a zároveň „pacienta“ v angažovaném výzkumu, jsem jistou odlišnou formu, než je realistický příběh, zvolit musel. Protože si ale uvědomuji, že to z výše uvedených důvodů může působit zejména v slovenském vědeckém prostředí poněkud inovativním, fragmentovaným dojmem a zřejmě i odklonem od předepsané struktury, jež vědecké práce v našem institučním rámci obvykle mají, považoval jsem za důležité své postupy šířeji objasnit. Rovněž se domnívám, že etnografická esejistika a možnosti reflexivního psaní jsou nesporně zajímavým tématem, a tak bych rád i já tímto krátkým zamyšlením nad otázkou etnografie jakožto žánru přispěl do diskuse.

---

24 Pro autoetnografii jsem se nakonec rozhodl po konzultaci s paní dr. Podolinskou, ředitelkou Ústavu etnologie SAV, která mi metodu i žánr doporučila v únoru 2015 před zahájením diagnostického procesu, tj. v době, kdy jsem žádal o přerušení doktorského studia ze zdravotních důvodů. Tou dobou jsem se totiž nacházel ve fázi, kdy mi představa napsané práce připadala zcela nemožná. Jednak proto, že jsem si nedokázal představit, jak tuto zkušenost s psaním „skloubit“, a též z toho důvodu, že lékařské prostředí, do něhož jsem se chystal vstoupit, pro mne bylo stresující.

3.3. Nina: reflexe partnerky ve výzkumu

S obavou otvírám e-mail, který mi před chvílí přišel od Niny, mé dlouholeté kolegyně z TransFúzie, organizace, jež při mém bádání hrála hlavní roli. Nina byla po celou dobu jedna z mých nejbližších partnerek ve výzkumu. Před pár měsíci jsem ji potkal na zastávce autobusu po společném eventu, kde jsme oba byli pozváni jako hosté, abychom veřejně hovořili o transgender problematice. Cestou jsem ji požádal o přečtení konečného draftu mé čerstvě přepracované práce určené pro knižní vydání. Byl jsem přesvědčen o tom, že její názor bytostně potřebuji znát předtím, než má práce spatří světlo světa. Přesto ve mně byla malá dušička. Svou původní dizertační práci jsem se rozhodl přepracovat, v něčem zkrátit, v něčem rozšířit. Upravit ji tak, abych ji mohl nabídnout širšímu poli čtenářů. Na její úpravě jsem pracoval dalšího půl roku, ale konečnou podobou jsem si stále nebyl jistý. Zároveň to bylo poprvé, co jsem svůj celý výstup z výzkumu dal v podstatě ke schválení a kritice někomu z užšího kruhu svých kolegů a kolegyň.

Ninin souhlas (jakožto někoho, kdo po celou dobu mé účasti v obou organizacích, o kterých pojednávám, byl v terénu též přítomen jako jedna z hlavních účastnic) byl pro mne důležitý jednak po stránce etické: měla možnost odsouhlasit, nebo odmítnout způsob, jakým zacházím s informacemi a daty, které jsem (nejen) díky ní získal. Rovněž pro mne bylo důležité od ní, jakožto od jedné z největších odbornic na transgender problematiku na Slovensku, dostat zpětnou vazbu co se týče odbornosti práce, v níž se zabývám po všech stránkách velmi složitým tématem. Očekával jsem proto její odpověď s napětím a zároveň obavami.

Již před pár dny jsem od ní obdržel okomentovaný draft práce, ke kterému měla pár kritických, zejména faktických připomínek. Z jejího e-mailu jsem však vycítil, že má k práci mnohem více výhrad, než mi v textu sdělila, a dala mi na výběr, zda jsem ochotný se její výhrady vůbec dozvědět. Vycítil jsem, že mne nechce zranit. Raději jsem ji tedy

požádal o osobní setkání, při němž jsem chtěl některé její komentáře detailněji rozebrat. Právě před chvílí přišel e-mail s odpovědí.

Hned po jeho otevření vidím, že obsahuje přílohu. V e-mailu čtu pár úvodních vět, kde mi vysvětluje, že poznámky ještě několikrát přepsala a nakonec se rozhodla mi je poslat se vším všudy. Stahuji přiložené PDF a s napětím a zvědavostí soubor otvírám a okamžitě začínám číst:

Ahoj, Adam,

veľmi si vazim tvoju odvahu ist s kožou na trh. Toto je vzacne a vidím, ak to je brutlne nron. Otvori sa takto vyžaduje buď nekonen množstvo odvahu a zvažovania alebo ignorciu. V tvojom prípade považujem druh možnosť za vylen. Píšem ti veľa kritických vecí. Jedin, čo môžem povedať je, že som dlho zvažovala, či ti ich vbec napísať alebo nie, a takto otvorene. Lebo a nechcem zrani, keď si sa takto naholo vystavil svetu. Tvoja práca je fakt nron v tom, že sa vystavuje svetu nielen ako vedec, ale aj osobne. A zároveň svoju osobu pouva ako objekt/subjekt vedy. Intimita na verejnosti geometrickým radom.

Na druhej strane, pjde to von a radšej ti to, čo si myslím, poviem teraz, než si to nechať na potom, keď to už bude vonku a neskoro. A keď ti to možno bude hovoriť niekto cud, kto nechápe, ak to je ist z kožou na trh (nedávno som stiahla článok o sebe, lebo som sa otvorila viac, než som bola ochotn na verejnosti uniest). Možno to pome. Zober si z toho, čo ti píšem, čo len chceš – alebo čo nechceš, nevnucujem sa. Len som sa nechcela cenzurova, aby som nevynechala niečo dleit, hoci citliv. Ja mm lentrkov poznatky o tebe, takže skreslen. Ak v celej tej kope mojich poznámok nájdeš niečo uiton, budem rada. A dúfam, že a to čo najmenej zran. Ak sa tak predsa len stane a bude mať pocit, že rozhovor so mnou bude pre teba užitočným, som tu.

Prečítala som cel prácu, nielen časti, ktoré si vyznačil. Jednotliv kapitoly alebo podkapitoly sú napsan veľmi príjemne, čitateľne, zrozumiteľne. M ambíciu prepojiť veľké množstvo tým. Ako cel text mi to však prpad fragmentovan. Celkovo mi v texte chýbala nejak erven ni, ktorá by všetky veci prepájala. Po pretan vlastne neviem povedať o om text celkovo bol a musím si spomna na jednotliv časti a tmy. Po pretan celého textu,

z meta pohľadu chápem, že červená niť si asi ty. Dávaš tomu explicitne veľký priestor v metodologických kapitolách a jasne sa snažíš vymedziť svoju pozíciu v teréne a v interpretáciách zozbieraných pozorovaní. Nakoniec je tam aj tvoj vlastný príbeh, či jeho časť. Ale zároveň mi chýbaš úplne jasne v texte, chýba mi možnosť oprieť sa o teba. Akoby si tam bol, ale vlastne nemal alebo nechcel byť. Akoby tvoja prítomnosť bola nevyhnutná, ale zároveň nežiaduca. Chýba mi „owning it“ – tvoja prítomnosť sebavedomo vyjadrená ako potrebná a užitočná, istým spôsobom nevyhnutná. V osobnom príbehu o tranzícii toto nedostatočné „owning it“ vnímam cez chýbanie reflexie. Ako by si na ňu nemal nárok, lebo si automaticky nereflektoval všetko počas stretnutí s lekármi, ale bol tam plne prítomný ako pacient/človek a venoval sa naplno a strategicky vlastnému prežitiu.

Podľa mňa buď nemáš úplne jasno v tom, o čom píšeš alebo o tom nemôžeš/nevieš/nechceš viac otvorene písať. Je tu viacero tém, ktoré navzájom súvisia, ale nie je tam vytvorená explicitná súvislosť použitá ako všadeprítomný spájajúci prvok. Skôr mám dojem, že ústrednú tému (osobnú aj odbornú) týmto písaním hľadáš. A hľadáš aj seba, ale zároveň sa nemôžeš naplno hľadať a otvoriť, lebo píšeš vedeckú prácu, nie autobiografiu. Ale keďže je to tak veľmi silne prepojené s osobným hľadaním, nemôžeš sa úplne sústrediť na písanie vedeckej práce, lebo má také silné autobiografické prvky. A to sa snažíš vysvetliť až ospravedlniť v metodologickej autoetnografickej časti.

Pre mňa si vytvoril tri odlišné témy – trans pacient, trans aktivista a vedec. Len mi medzi nimi chýba jasné prepojenie okrem toho, že sú to tri odlišné stránky teba. Možno trans osoba, človek. Po prečítaní textu mám dojem, že si písal tri odlišné práce, ktoré sú všetky nedokončené a spolu sú vložené do jedného textu. Chýba mi tam to, ako sa tri odlišné ingrediencie zlejú do jednotného chutného jedla. Mali by sa dať odlíšiť, ale zároveň spolu vytvárať niečo nové. A mám dojem, že zostali tri odlišné veci, ktoré sa snažia, ale nevedia spojiť. Akoby im ešte niečo chýbalo. Nejaké lepidlo, amalgám alebo hlavná ingrediencia. Je to celé veľmi osobné, ale zároveň to nie je úplne osobné, aby nestratilo kredit vedeckej práce (alebo nebolo príliš odhaľujúce), a zároveň to potom nemôže ísť do hĺbky alebo emocionálnych tém.

Chýba tomu sebavedomie – je to o mne a to je zásadné. Ale nechýba tomu odvaha – odhaliť sa, keď v tom nemáš úplné sebavedomie a jasno, nie je to úplne spracovaná skúsenosť, od ktorej máš emocionálny odstup, takže ťa prípadná kritika nezraní. To treba fakt oceniť. Ale mám z toho dojem, že práve preto, že to nie je úplne spracované, sa prípadnému zraneniu vyhýbaš tým, že

z toho vynechávaš emócie. A potom tomu chýba šťava. A možno práve vynechanie týchto emócií je to, čo to tak fragmentuje. Nevieš, snažím sa to nájsť.

Potom je tu konflikt vo vedeckom a osobnom hľadaní – ako urobiť osobné vedeckým a vedecké osobným. Ako nájsť jasný stred v toľkých rôznych konfliktných pozíciách a dať ich do súladu? A ešte z toho urobiť výhodu, ktorá posúva hranice vedy? (na čo podľa mňa máš v tejto práci). A zároveň ako do toho zapojiť dáta z DP a TF a svoju pozíciu aktivistu? A ešte tam aj vložiť emócie tak, aby z toho nebol denníček? Veľmi náročné.

Vidím, hlavne v metodologických kapitolách, ako sa snažíš všetko zjednotiť a vysvetliť cez pozicionalitu a snažíš sa zachovať si jasne vedeckú pozíciu pomocou odstup. Dokonca si sa explicitne vzdal pozície vedca v osobnom príbehu pre zachovanie tohto odstup. Ale zároveň z toho celého mám dojem, že ti ten odstup bráni vidieť celú situáciu jasne. Podľa mňa si ten odstup udržiaš až príliš. A toto ti píšem na základe mojej skúsenosti s tebou v TF – ja som celý čas jasne cítila, že si držiš odstup, že sa nechceš úplne do toho ponoriť a angažovať sa. A toto mi vtedy chýbalo od teba osobne – hlbšia zaangažovanosť, nejaká emócia.

Snažím sa definovať ten nexus, ktorý mi v tom chýba a uniká môjmu vedomiu a preto to tak opletám. Časť o DP a TF sa mi veľmi páčila z hľadiska toho, ako si popísal svoju pozíciu, situácie, na ktorých si sa zúčastňoval, a zasadil si to do modelov. Zároveň mi ale ušiel výsledok – popísal si veľa relatívne intímnych informácií, ktoré by som za iných okolností nevynášala von, ale nedočkala som sa satisfakcie – že stálo za to sa ti ako vedcovi otvoriť, aby si priniesol nejaké hlbšie poznanie, ktoré by tú intimitu vyrovnalo. Zároveň sa to odohráva v priestore, kde okamžite hocikto zistí, o kom píšeš, hoci používaš pseudonymy.

Píšeš veľa o etike výskumu, ale ja by som chcela, aby z tvojich skúseností a pozorovaní v TF a DP vyplynulo niečo, kvôli čomu si poviem, že odhalenie stálo za to. Chýba mi tam nejaký jasný záver a poučenie. Deskripcia mi nestačila, hoci bola fakt bohatá a veľmi reflektovaná, so snahou o čo najvernejšiu reprezentáciu situácie.

Podľa mňa má tvoja práca potenciál ako tri úplne odlišné texty, keď bude každý z nich dokončený. Osobný príbeh vnímam len ako relatívne surové dáta, deskripciu. Pridala by som reflexiu a kontext, v ktorom sa odohráva, dala tam transgender studies a cisnormativitu, ľudské práva a medicínsky diskurz moci. A tu by som aj videla nadviazanie na tému lokálneho trans aktivizmu – podobne ako to robí TransFúzia – z osobných príbehov sme vybudovali agendu

organizácie. Tvoj príbeh ako príklad toho, čo definuje veľkú časť trans aktivity v SR a ako to celkovo reflektujú transgender studies. A zároveň ho dala do kontextu iných príbehov a poukázala na to, ako rovnaké podmienky pre všetkých prinášajú veľmi odlišné výsledky. Fungovanie týchto mechanizmov a ich dôsledky..

Po přečtení dopisu jsem popravdě vůbec nevěděl, jak se cítit. Na jednu stranu mi reakce přišla velmi kritická, možná až příliš analyzující. Na stranu druhou jsem si uvědomil: není to právě to, co Nině v mém textu chybí a mne u ní přebývá? Možná že právě to, co ona považuje za štávu, je pro mne něco, čemu se ať už vědomě či nevědomě snažím ve svém textu (a zřejmě i prožívání) vyhnout. V jejím dopisu jsem se dočítal souvislosti, s kterými jsem se v daný moment nedokázal ztotožnit. Uvědomoval jsem si však, že je to první a zásadní kritická zpětná vazba, kterou jsem k svému textu dostal od někoho, kdo byl v terénu téměř po celou dobu se mnou. Rozhodl jsem se proto tuto zpětnou vazbu vnímat jako nový úhel pohledu, jak svou práci číst a případně využít některá z doporučení, jež jsem od Niny dostal, pokud díky prostřednictvím této nové optiky uvidím věci jinak.

Vzhledem k tomu, že její zpětnou vazbu uveřejňuji právě v kapitole o etnografii jako žánru, uvědomuji si, že Ninou zmiňovaná fragmentace mého finálního textu může být čtenáři chápána různým způsobem. Překvapilo mne i to, že Nina v mém textu postrádala emocionální náboj. Než jsem se seznámil s její reakcí, byl jsem si jistý, že ty nejdůležitější emoce, které jsem tou dobou prožíval, jsem se snažil jasně zaznamenat (úzkost, strach). Domnívám se však, že Nina mohla očekávat jiný druh emocí, jež považuje v souvislosti s diagnostickým procesem za relevantní a s kterými by se dokázala (a zřejmě i mnoho dalších lidí) lépe ztotožnit.

Právě díky jejímu dopisu jsem si uvědomil důležitý nedostatek své práce: některá místa, o nichž jsem si byl jistý, že jsou v textu dostatečně akcentovaná, naopak zřejmě zapadají. Proto jsem se rozhodl, na základě její reflexe, důrazněji je znovu vytyčit a osvětlit je jako mé cíle

a záměry, nikoli jako náhodou vzniklý sekundární produkt mé snahy o reflexivní psaní.

Rád bych zde proto zdůraznil, že jedním z mých hlavních cílů byla autenticita prožitku. Právě z toho důvodu jsem své reflexe z návštěv u lékařů zaznamenával ihned poté, co se staly. Jsou tedy původním zachycením toho, jak jsem se v danou chvíli cítil, jak jsem situaci prožíval. Tak, jak jsem je tehdy zpracoval, jsem je i ponechal. Nesnažím se s nimi nyní, téměř po dvou letech, nadále pracovat způsobem, že bych text upravoval. Díky tomu, že mám od toho, čím jsem před dvěma lety prošel, nyní značný odstup, mohu vidět věci z jiného úhlu pohledu, než z kterého jsem je nahlížel dříve. Pokud bych své reflexe nyní upravil, mohly by samozřejmě práci dodat na ucelenosti, kompaktnosti, zkušenosti a možná i přenesitelnosti – ve snaze zkušenost nějak smysluplně uzavřít a předat ji dál. Ztratily by ovšem na již zmíněné autenticitě prožitku, která pro mne byla jakožto pro výzkumníka vždy důležitá.

V době, kdy jsem procházel diagnostickým procesem, o němž zde především pojednávám (tj. pouze o určité části mé zkušenosti tranzice, nikoli o celém procesu, který v podstatě nikdy nekončí), jsem takové schopnosti jak vidět věci z nadhledu nebyl schopený. Psát o tom, co jsem podstupoval, byl způsob, jakým jsem sám sobě mohl umožnit pozorovat zkušenost rozpadu identity, již jsem procházel, a zároveň zkušenost znovuzrození se – tak jsem alespoň z velké míry situaci prožíval. Tím, že jsem o tom dokázal psát, jsem mohl zaznamenat to, co mne tou dobou nejvíc tížilo. A díky tomu jsem mohl s odstupem dvou let přesně vidět to, co Nina dokázala bystře postřehnout na základě svého prvního čtení – chybějící vědomí sebe samého. Nejenže jsem vůbec nevěděl, kdo jsem, kým jsem byl a kým budu, bytostně jsem si uvědomoval, že v rámci tohoto celého procesu, o němž zde pojednávám, jsem skutečně postupně umíral a loučil se s něčím, co jen z dálky připomínalo mne samotného. A stále jsem nestál na nějaké pevné půdě, abych byl schopný říct, kdo jsem nyní, kým se cítím být. Tento rozpad jsem zpracovával způsobem, jakého jsem byl schopný:

pozoroval jsem jej. Zřejmě z toho důvodu je má práce z největší míry reflexivní a popisná. To však není nijak v rozporu s mými hlavními etnografickými nástroji.

Po přečtení Ninina komentáře jsem dospěl k názoru, že jsem ji jako čtenářku zklamal. Nejenže jsem jí neposkytl ucelené dílo, které má jasně stanovený cíl a vede k němu jasná a srozumitelně vyargumentovaná cesta. Neposkytl jsem jí ani možnost se s mou zkušeností ztotožnit, protože emoce, s kterými jsem se svěřil, zřejmě nejsou takové, jaké v souvislosti s procesem tranzice očekávala. V době, kdy jsem zaznamenal většinu svých autoetnografických reflexí, jsem se skutečně cítil být mnohem více klientem zdravotnické péče než vědcem schopným nadhledu. Jediné, co jsem tou dobou dokázal, bylo postarat se sám o sebe, abych unesl životní situaci, jež mi dlouhodobě připadala neúnosná. Mé reflexe tedy mohou zklamat kohokoliv, kdo od této práce bude očekávat jasně ohraničenou a zpracovanou zkušenost. Takového stavu jsem pravděpodobně ještě nedosáhl, navíc předat takový obraz o mé osobní zkušenosti ani nikdy nebylo mým cílem.

Zde se tedy pravděpodobně rozcházíme v očekávání a motivech, proč takovou práci vlastně psát. U některých čtenářů může budit dojem nevyužitého potenciálu – a bude to pravděpodobně výtko opodstatněná. Zcela jistě se mi nepodařilo pokrýt témata, která mi byla v jejím dopisu doporučena, a která pokud by práce byla napsána tímto způsobem, by jí jistě dodala na síle a přitažlivosti. Taková práce by však nebyla moje.

Mou hlavní snahou etnografa, jemuž se naskytla možnost stát se sám sobě předmětem zkoumání, bylo využít co nejvíce způsob reflexivního psaní, abych jednou, až uplyne určitý čas, mohl s pomocí svých reflexí analyzovat, co jsem to tehdy vlastně prožíval: jakým způsobem jsem zacházel sám se sebou jako s hlavním předmětem zkoumání? Co byla nejdůležitější místa, kterým jsem měl potřebu se věnovat, abych byl zpětně schopen ukázat, jak byla moje znalost v rámci vzniklého textu konstruována? To všechno mohou být s ohle-

dem na zvolené téma marginální otázky. Sám je však považuji za velmi důležité právě v souvislosti s převládajícím územím psaní v rámci sociálních věd, tedy tématu, jež považuji v souvislosti s konstruováním antropologické znalosti za zásadní a jemuž jsem chtěl věnovat i celou tuto kapitolu.

Po přečtení tohoto kritického komentáře jsem si též uvědomil, že právě Ninou zmíněná fragmentace textu je něco, co osobně nepovažuji za jeho slabinu, ale za logický produkt situace, v níž jsem se nacházel. V této kapitole pojednávám o různých způsobech psaní, které jsou závislé na kontextu, tématu i situaci, v níž se jako etnograf mohu nacházet. Vzhledem k tomu, že jsem v souvislosti s hledáním vhodného způsobu reflexivního psaní odbočil od klasického, tedy analytického způsobu, a přesto se dál snažil o vědecký text, fragmentace textu byla logickým důsledkem. Monografie totiž není psána jednotným způsobem, o čem pojednává i právě tato kapitola. Tu jsem však do práce nezařadil proto, abych obhájil, proč jsem ve značné míře sklouzával k autoetnografii a reflexivní formě psaní. Tento způsob totiž považuji v rámci antropologie za validní, přestože je neustále marginalizovaný. Byl jsem si tedy vědom toho, že má volba potřebuje vysvětlení. A rozhodl jsem se jej nejen podat, ale umožnit tím i ostatním čtenářům a čtenářkám, které tato forma zaujme, aby se jím mohli inspirovat. V rámci celého svého studia jsem se totiž ani jednou nesetkal s předmětem anebo seminářem, který by nějakou formu reflexivního psaní vyučoval. Jako by se automaticky od všech sociálních vědců očekávalo, že pochytíme vždy ten správný způsob psaní, který daná instituce preferuje. Díky mnoha napsaným esejím a kritickým poznámkám našich školitelů a vedoucích se můžeme postupně naučit, jak psát tak, aby naše práce byly úspěšně obhájené. Ale ne vždy je tato forma psaní tou nejvhodnější, zejména pokud jde o autenticitu prožitku. Jak vysvětluji v této kapitole, ve skutečnosti žádný správný způsob psaní neexistuje. Existují pouze úzy, které mohou být zcela anebo méně vhodné, které se preferují či odmítají na daných institucích v rámci akademické obce,

kde jako vědci a výzkumníci můžeme působit. Vědomě jsem se tedy rozhodl hledat nejlepší vhodnou formu, jak psát o něčem, o čem jsem nikdy předtím jako vědec nepsal, a zároveň riskovat to, že odhalím svá nejzranitelnější místa. Hledal jsem způsob, jak zaznamenat něco, co možná po přečtení v tu chvíli nebude kompletní a jasně prožitá zkušenost. Bude to však záznam toho, co jsem v tu chvíli prožíval a jakým způsobem jsem byl schopný se k tomu postavit.

Pokud můj text působí fragmentovaně, reflexivně a popisně bez jasně formulovaných emocí, pak je to vlastně výsledek mého snažení – podařilo se mi totiž zachytit to, co jsem tou dobou skutečně prožíval. Právě Ninou zmiňovaná fragmentace nejlépe vystihuje vnitřní i vnější stav mé osobnosti, již jsem ve své širší dlouhou dobu nedokázal nahlédnout, protože jsem se nacházel v dlouhodobém a kontinuálním procesu změny. Ztrácel jsem svou vlastní minulost a to, co mělo být jednou přede mnou, zatím bylo vzdáleno kdesi za horizontem a mezi těmito dvěma body zela prázdnota.

Nehledal jsem tedy způsob, jak věcem porozumět v souvislosti s emocemi, protože jedinou emocí, kterou jsem tou dobou prožíval, byl obrovský strach a úzkost. Pro nic jiného nebylo v mém životě prostor. Jediné, co mne pomohlo celý tento proces zvládnout, byla naděje a mé vnitřní nastavení, že všechno to, pro co jsem se rozhodl, má obrovský smysl, který možná právě teď ještě nejsem schopný vidět, ale jednou ho nahlédnu v celé jeho šíři. Možná ve své práci neakcentuji negativní aspekty, jež jsem i já sám v sobě prožíval. Nepovažuji je však v souvislosti se svou osobní zkušeností za tak nosné. V konečném důsledku, ten největší boj, který jsem kdy zažil, se odehrával ve mně samotném. Nebyl to tedy boj se systémem, lékaři nebo společností, ale boj sám se sebou. A ten jsem se rozhodl vyhrát. Mým největším nepřítelem jsem proto byl já sám. Mým největším strachem byly mé vlastní pochyby. A mou největší silou byla víra a naděje, že když už jsem se po tolika letech rozhodl jít touto cestou, tak má svůj smysl a cíl.

Naše rozdílné postoje jsou tudíž nejen odlišné postoje dvou lidí, kteří mohou mít podobný cíl – mnohé nás zcela jistě spojuje, jinak bychom se nepotkali a nesetřvali tolik let v rámci vzájemné spolupráce. Mnohé nás ale i rozděluje. Naše odlišné postoje mohou být příkladem toho, jak těžké je někdy v rámci čehokoliv, nejen trans aktivismu, najít shodu, jak k věcem přistoupit, jakým způsobem je uchopit, analyzovat, jak je prožívat a jakým způsobem je vyjádřit.

Nininu reakci ovšem považuji za zcela zásadní. Umožnila mi vidět další aspekty mé vlastní práce, a tudíž i odkrýt další kontext a zkušenosti, které jsem si díky jejím podnětům uvědomil. Protože pro mne vždy bylo důležité odkrýt, jakým způsobem z volby konkrétních témat vzniká textová forma – konstruování naší antropologické znalosti skrze slovo –, považuji za důležité čtenářům a čtenářkám ukázat, jakým způsobem vznikal i tento text, do něhož jsem se rozhodl po přečtení jejího dopisu znovu zasáhnout. Mohl jsem pasáže, které mi přišly podnětné, bez komentářů zapracovat do textu a přijmout je jako své vlastní – vznikla by tak další verze finálního textu, jenž by byl možná méně fragmentovaný, více kompaktní, více čtivý, ovšem méně můj vlastní – přestože by se tvářil být dílem jednoho autora. Tuto cestu jsem hned po přečtení dopisu zamítl. Přestože jsem některé její faktické připomínky do textu zapracoval, ponechání Ninina hlasu, jakožto jedné z nejvýznamnějších partnerek ve výzkumu, v textu považuji za důležité. Naše názory, pocity i prožívání se totiž v mnohém ohledu výrazně liší. Proto jsem se rozhodl na základě získání jejího souhlasu její reakce využít tak, aby byla pro konečnou verzi textu nápomocná a ukázala čtenáři odlišný pohled na věc, tedy jiný, než mám já sám.

Trans hnutí a trans komunita jsou stejným způsobem nejednotné, jak ukazuje náš vlastní příklad. Můžeme „bojovat“ za podobné či stejné cíle, a přesto se na konkrétní věci dívat rozdílně a odlišně je i prožívat. A právě oblast prožívání se ukazuje být mezi námi bodem sporu. Použil jsem sám pro sebe Ninin komentář k celému dílu jako návod, jak svůj

text znovu kriticky přečíst a podívat se na něj jinou optikou: zjistit, zda některé její výtky bych nyní mohl přijmout za své, anebo se proti nim nějakým způsobem vymezit. Pokud bych je respektoval, mohl bych text obohatit právě díky tomuto novému vidění. Pokud bych se proti nim vymezil, umožnil bych, aby v textu i nadále zůstaly oba odlišné pohledy na věc, a k svému stanovisku bych mohl doplnit reflexi anebo argument, případně dovysvětlit ta místa, kde mé dosavadní vysvětlení v této nové optice neobstojí anebo není kompletní. Ninin postoj bude možná právě ten, s kterým se mnoho čtenářů a čtenářek nakonec ztotožní, a já bych jim tuto možnost rád ponechal.

KONCEPT TRANSGENDER
A TROCHA TEORIE

4. Koncept transgender a trocha teorie

Psát o fenoménu transgender ať už z pozice výzkumníka, nebo člověka procházející tranzicí není vůbec jednoduché. Dovolím si zde nabídnout čtenářům a čtenářkám své osobní dilema, které v souvislosti s psaním o transgender problematice řeším již spoustu let.

V souvislosti s křehkostí a postavení trans aktivismu v rámci našich zemí vnímám značnou nejednotnost v souvislosti s tím, jak téma veřejně uchopit. Původně, než jsem se rozhodl pro cestu hormonální terapie, byl pro mne svět teorie záchrannou sítí, která mi pomáhala identifikovat a definovat postoj, v němž jsem mohl existovat a zároveň pro něj mít plnohodnotné racionální vysvětlení – byl jsem schopný jej argumentovat před světem, a především sám před sebou. Genderqueer svět, v němž jsem se mnoho let pohyboval, protože mi umožnil existovat mimo jasné genderové rámce, byl v něčem extrémně svobodný. V jeho svobodě narušování genderových stereotypů a volné nedefinovatelnosti, kde otázka „Jsi holka, nebo kluk?“ zcela postrádala smysl, jsem se cítil přijatý, a tím pádem bezpečně. Dokázal jsem do něj promítnout svou touhu někam patřit a sdílet určitý prostor, touhu po respektu a svobodě projevu, své reálné i nereálné, v něčem zřejmě i naivní a utopistické touhy po prostoru, kde v podstatě neexistují hranice. Jak píše Kate Bornstein ve své knize *Gender Outlaw*:

„[Ale] potřeba pro rozpoznatelnou identitu a potřeba patřit ke skupině lidí s podobnou identitou – to jsou hnací síly naší kultury a nikde to není více zřejmé než v oblasti genderu a sexuality.“ (Bornstein, 1994: 4, český překlad autor)

V souvislosti s křehkostí našich životů na okraji společnosti, marginalizací LGBTQ menšiny jako takové a nízkou podporou ze strany veřejnosti i z „komunity“ jsem však až příliš často byl nucen si uvědomit, jak nás situace mnohdy tlačí do tendence rozdělovat i to málo, co

se nám podařilo vytvořit. V rámci budování určitého konkrétního trans prostoru a obrazu, jakým nás veřejnost může vnímat, je stále plno nejistoty, která spíše než aby umožnila podporu a schopnost obejmout trans prostor jako diverzitu jedinečnosti, často vede k vyjádření obav nad tím, jak naše jedinečné exprese mohou tento křehký obraz poškodit s ohledem na konkrétní dlouhodobé cíle, které ovšem zrovna tak nejsou jednotné. Podobné pocity ohledně rozdělování konkrétně genderqueer prostoru vyjádřila Rocko Bulldagger ve své eseji nazvané *The End of Genderqueer*. Hned v úvodu popisuje své obavy už jen ze samotného psaní o genderu v queer kontextu, aby její slova byla přijata a zároveň zůstala čtivá a zajímavá:

„Chci psát pro všechny své přátele, pro ty, pro něž je gender vášní, a pro ty, kteří jsou nadšení již pouhou myšlenkou, že mohou diskutovat o tom, jak slova získávají a mění význam. Ale také chci psát pro ty, kteří netráví každý svůj volný moment zoufalým bojem o to, jak používat jazyk. Především bych se ráda vyhnula tomu, abych spustila rozdělivý monolog, pro něhož je typický těžký žargon a který obvykle doprovází slovo genderqueer. Nechci vyprodukovat další z mnoha queer esejí, která bude rozebírat každíčký detail, jenž odděluje jednu subidentitu od druhé. Nechci prosazovat všechny druhy rozdílů, jež odcizují queer lidi od sebe navzájem a jsou zárukou toho, že každý potenciální spojenec bude předem odrazen mysl otupující litaní neologizmů a sebezveličovacím výplachem.“ (Bulldagger, 2006: 137–138, český překlad autor)

Obavy z psaní o queer/trans problematice pro queer/trans lidi sdílím i já sám. Dokud jsem se pohyboval v genderqueer světě, teorie mi byla blízká. Uvědomoval jsem si její potřebu pro schopnost argumentace vlastního postoje. V širším trans prostoru jsem se však poměrně často setkal s nepochopením a s kritickým pohledem k přílišnému teoretizování a analytickému pohledu na gender. Mnohdy jsem cítil, že moje teoreticky uchopené koncepty mne možná sblíží s kolegy z akademické obce, od mých nových přátel v rámci trans prostoru mne ale oddělovaly. Já jsem žil teorií, oni hledali své místo ve společ-

nosti skrze vlastní genderovou expresi, aby mohli být sami sebou. Toto srovnání je možná příliš zjednodušené, nicméně postupem času jsem si uvědomil, že mi teorie posloužily úspěšně k tomu, abych porozuměl vlastní situaci. Málodky mi však pomohly, abych pochopil situaci druhého člověka. Naopak, pod přílišnou analýzou našich kontextů jsem často vnímal oddělování, vedení ostrých hranic a také čím dál větší překážky v souvislosti s tím, jak komunikovat eticky, abychom se vzájemně nikoho nedotkli.

Trans prostor je natolik široký a jedinečný, že je v něm velmi náročné hledat shodu. Uvědomuji si, jak nás naše mnohdy bolestné prožitky a zkušenosti vedou k hledání tolik postrádaného pochopení aspoň ze strany těch, kteří naši situaci rozumí, protože ji prožívají sami, a k tolik vytoužené svobodě projevu, jež je ovšem podmíněna vlastním přijetím sebe samého takového, jaký jsem, bez potřeby plnit očekávání ostatních. Z této křehkosti a mnohdy i traumatičnosti vyplývající z břemena celoživotně potlačovaných emocí, pocitu méněcennosti, nízké hodnoty a často i jakési nepatřičnosti či převládajícího pocitu nepravosti, které v mnohých z nás zůstávají dlouho ukryty, plyne i jakási potřeba bránit hranice, které se nám tak těžce podařilo vybojovat.

V této kapitole bych proto chtěl nabídnout jen velmi stručný vývoj a sociovědní teoretický kontext dvou klíčových konceptů, které jsou hlavním tématem mé práce: koncept transgender a s ním související koncept genderové identity, z nichž oba prošly složitým definičním vývojem. Chápání fenoménu trans se historicky lišilo právě v souvislosti s vývojem postoje k tomu, co se vlastně pod pojmem genderová identita rozumí. V rámci vývoje vědy je důležité zmínit zejména přechod od esencialistického smýšlení o identitách k sociálnímu konstruktivismu a postmoderním přístupům. Byly to právě kritické přístupy, zejména queer teorie, jež do přístupu k chápání konceptu identita přinesly rozvolnění předtím fixně daných hranic. (Beasley, 2005; Sullivan, 2003) Toto rozvolnění mělo výrazný vliv na směr a podobu současných transgender studies, což se v sou-

vislosti s chápáním genderových identit odrazilo v posunu k větší diverzitě a revizi genderového systému.

V této části monografie nejprve vysvětlím, jakým způsobem se k transgender fenoménu přistupovalo v rámci vývoje sociovědního zkoumání v zahraničním i česko-slovenském kontextu. Dále pak uvádím přesné vymezení definičního rámce, v němž s konceptem transgender pracuji.

4.1. Stručný vývoj a společenskovo vědní kontext

Koncept transgender je často uchopován jen v limitujícím významu v souvislosti s procesem změny pohlaví (tranzice) v rámci psychologických přístupů a medicínské perspektivy. První historické studie týkající se tohoto tématu pocházejí již z doby před zhruba sto lety. Tato díla byla především autobiografickými svědectvími lidí, kteří v minulosti jako jedni z prvních podstoupili lékařské zákroky vedoucí k fyziologické proměně, jako například Christine Jorgensen, Jan Morris a Mario Martino (Califia, 1997: 7). Lékařské studie od expertů na problematiku transsexualitu v medicínském diskurzu Harryho Benjamina, Johna Money a Richarda Greena přinesly koncept genderové dysforie, který v lékařství velmi dlouhou dobu dominoval a dosud ovlivňuje způsob, jakým se s transgender tématem zachází v rámci západní vědy (Califia, 1997; Hines, 2007).

Zásadními kritiky medicínského přístupu v souvislosti s diskurzem moci byli autoři věnující se tématu sexuality Jeffrey Weeks (1977) a Michel Foucault (1978), kteří poukázali na to, jakým způsobem lékařství ovlivnilo způsob klasifikace, patologizace a celkové chápání sexuality v 19. století (Hines, 2007: 10). Zejména Foucault a jeho analýza vztahu mezi tělem, institucemi a mocí výrazně ovlivnila teoretický vývoj v rámci feministických studií a postmoderního přístupu v akademii (Mills, 2003: 81).

Co se týče společenskovedního zkoumání, v něm byl koncept genderu většinou nahlížen odděleně od tématu sexuality, což vedlo k zúženému pohledu v perspektivě interpretačně limitujícího heteronormativního rámce. Tradiční sociologie tak zůstávala uvězněna v omezujícím binárním myšlení a z toho plynoucí konceptualizaci (Sanger, 2010: 259–260). Výrazným zlomem ve společenskovedním bádání byl paradigmatický posun od esencialismu k sociálnímu konstruktivismu. Sociální konstruktivisté navázali na Foucaultovo odmítnutí sexuality jako pouhé přirozenosti a na chápání sexuálních identit v jejich historickém diskurzu. Na rozdíl od Foucaulta však neodmítli politiku identity jako potenciální politický nástroj (Beasley, 2005: 141). Sanger ve své studii věnující se genderové a sexuální binaritě v sociologické teorii upozorňuje na výjimečná díla od autorů Garfinkel (1967), Kessler a McKenna (1978), již uplatnili etnometodologický přístup při studiu transgender identit, čímž výrazně přispěli k uchopování konceptu gender a genderových subjektivit jako sociálně konstruovaných. Upozorňuje však na skutečnost, že etnometodologický přístup stále odděloval studium genderu od sexuality a jeho interpretační schéma tak bylo limitováno nerefektovaným, implicitně předpokládaným heteronormativním rámcem (Sanger, 2010: 260).

Důležitou studií, která přispěla k rozvoji genderových studií jako akademického oboru i v České republice, je kniha s názvem *Ženy, muži a společnost* od Claire M. Renzetti a Daniela J. Currana (1999), jejíž český překlad vydala Karlova Univerzita v Praze v roce 2003. Autoři mapují studium genderu v jedenácti hlavních kapitolách věnující se mnohostrannému uchopení pojmu, od jeho obecného přehledu, studiu genderu v rámci sociologie a feministických studií přes biologii, socializaci, školství, média až po intimní vztahy, ekonomiku, politiku, zdraví a spiritualitu. Studie definuje gender jako společenskou kategorii (maskulinitu či femininitu), jež je konstruována na biologické danosti, tedy pohlaví (bytí mužem či ženou). Na základě definice genderu jako sociálního konstruktů pak autoři pracují s pojmem genderový stereo-

typ, jenž představuje zjednodušený popis očekávaných rolí (maskulinního muže a femininní ženy) a jenž je univerzálně platný, zakotvený v institucionálním rámci, souhrnně označovaném jako takzvaně pohlavně-genderový systém (Renzetti, Curran, 2003: 20–21).

V českém a slovenském prostředí je problematika genderové identity již poměrně dobře zpracována. Důležitou studií v slovenském společenskovědním kontextu je kniha věnující se kolektivním identitám *My a tí druhí v modernej spoločnosti* (Kiliánová, Kowalská, Krekovičová, 2009), která velmi pečlivě zpracovává téma konstrukce a transformace kolektivních identit z pohledu několika vědeckých disciplín. Kniha zahrnuje komplexní studii o genderových identitách v jejich kolektivním smyslu (Bačová, 2009 a), z pohledu historické perspektivy (Dudeková, Lengyelová, 2009) a věnuje se též problematice genderu v sociální psychologii (Bačová, 2009 b). Autorky přicházejí s důležitým závěrem, že ženskost i mužskost jsou arbitrárními koncepty, jež jsou historicky, společensky a kulturně dané, což znamená, že není možné zachytit jakousi univerzální esenci ženskosti/mužskosti (Bačová, Dudeková, Lengyelová, 2009: 104). Prosazování jednoho vyhraněného modelu femininity či maskulinity může jednotlivce dokonce lidsky ochuzovat a svazovat (Bačová, 2009 b: 95). Podle Bačové proto celkově není zkoumání genderu jako globálního konstruktů na úrovni jednotlivce psychologicky přiměřené (ibid.).

Vývoj v oblasti feministických studií, studií sexuality, a zejména aplikace postmoderního queer teoretického přístupu pomohl v 90. letech 20. století obohatit i sociologickou teorii a výzkum. Queer teorie dokázala problematizovat a destabilizovat nejen zaužívaný koncept fixní identity, ale i implicitní předpoklad o nezpochybnitelném heteronormativním rámci, který neumožňoval jiný než normativní způsob interpretace zkoumaného subjektivního prožívání a identit (Beasley, 2005; Sanger, 2010). Významné studie, jež aplikovaly queer teoretický přístup v sociologii, výrazně ovlivnily postmoderní chápání konceptu identity přesahující genderový a sexuální rámec. Představiteli sociální-

ho postmodernismu jsou Linda Nicholson a Steven Seidman, jejichž kolektivní publikace se věnovaly zejména kritice identity a postmodernímu přístupu k politickému a společenskému tématu v sociálních vědách (Nicholson, Seidman, 1995). Sborník *Queer Theory/Sociology* (Seidman, 1996) výrazně přispěl k upevnění queer teoretické perspektivy v sociologickém přístupu ke zkoumání sexualit, což umožnilo věnovat více prostoru do té doby zneviditelňovaným identitám, zejména bisexualitě (Sanger, 2010: 260–261).

Transgender studia se jako osamostatňující se disciplína začínají etablovat ve druhé polovině devadesátých let 20. století, zejména jako díla trans autorů a autorek (Califia, 1997; Stryker, 1998; Namaste, 2000) působících v akademickém prostředí, jejichž cílem bylo objasnit nepochopení a společenské mýty v souvislosti s tímto konceptem. Ovšem stejně jako například feminismus nelze chápat v homogenním smyslu, ani přístup transgender studií není jednotný a v obou případech je vhodnější hovořit v plurálu. V obou případech se totiž jedná o velmi diverzifikované kritické postoje, které se mohou navzájem lišit v požadavcích.

V českém a slovenském sociálněvědním kontextu je fenomén transgender stále okrajové téma. Trans problematika byla zachycována od 70. let 20. století zejména v medicínském diskurzu, a to s v souvislosti se zkoumáním konceptu transsexuality ze sexuologického a psychiatrického – patologizujícího hlediska. V této době vzniká lékařské přesvědčení o pravé či nepravé transsexualitě (Hynie, 1974), jehož důsledky řeší trans lidé v rámci složitého diagnostického procesu v českém a slovenském prostředí dodnes. Transsexualita se pak zejména v českém kontextu objevuje ve studiích z oblasti medicíny, kde je uchopována jako duševní porucha, která je postavena na jednotném narativu narození se do „nepravého“ těla (Dungelová, 1996) a s tím související léčbou (Bumbová, 1994; Fifková, Weiss, Procházka a kol., 2002).²⁵

---

25 Složitost diagnostiky, která zároveň postrádá jasnou koncepci i nástroje pro měření, se snažím přiblížit z autoetnografického hlediska v sedmé kapitole.

V souvislosti s kritikou patologizující medicínské praxe je důležité zmínit studie Jany Dvořáčkové (2008) a Dity Jahodové (2011). Dvořáčková se podrobně zabývá sexuologickými diskurzí transsexuality, které podle ní mají „moc strukturovat vnímání i prožívání rozličných genderových kategorií a aspektů u každé/ho z nás“ (2008: 56). V návaznosti na Foucaultovo uvažování o komplexnosti propojení mezi věděním a mocí autorka poukazuje na schopnost diskurzů „formovat jednání, produkovat objekty i subjekty, strukturovat lidskou subjektivitu a taktéž přístup k tělu“ (ibid.). Jahodová se věnuje konceptualizaci transsexuality v českém medicínském diskurzu a dokumentárním filmu po roce 1989. Na základě detailní analýzy dopadu medicínské diskurzu na diagnostiku a přístup k trans lidem poukazuje na mechanismy, jimiž se na pozadí konceptu transsexuality konstruuje „normální“ chování a sexualita (2011: 290). Potenciál k rozbití tohoto přístupu a zkoumání transgender fenoménu novou optikou spatřuje v přístupu queer a transgender studií (ibid.).

Významnou studií týkající se historie LGBTQ hnutí v Čechách je kniha *Od žaláře k oltáři* (Seidl, Wintr, Nozar, 2012), která mapuje emancipaci homosexuality v českých zemích od roku 1867 až do současnosti a již explicitně pracuje s kategorií transgender v souvislosti s trans aktivismem. Autoři se podrobně zabývají vznikem aktivismu věnující se původně pouze homosexualitě a později pak LGBTQ otázkám, v historické perspektivě na základě podrobného studia mnoha pramenů a bohatého poznámkového aparátu a příloh.²⁶ Vzhledem k nedávnému vydání knihy bylo možné v závěrečné kapitole zmínit i vznik aktivistické platformy PROUD (Platforma pro rovnoprávnost, uznání a diverzitu) a uspořádání prvního festivalu Prague PRIDE v roce 2011 (2012: 473–474), který souvisí i s tématem

---

26 Důležitou součástí studie je závěrečná kapitola věnující se aktuální gay a lesbické emancipaci od konce 80. let 20. století, která zahrnuje popis parlamentního projednávání návrhů zákona o registrovaném partnerství, jež bylo v České republice schváleno v roce 2006.

mé práce. Byli to právě zástupci aktivistické platformy PROUD, kteří v lednu 2015 vydali text s názvem *Hlavní problémy současné právní úpravy v oblasti právního uznání genderové identity a návrhy jejich řešení* (Otáhalová, Plešmíd, 2015), jejíž význam spočívá především v porovnání české legislativy s celosvětovými současnými trendy v právních úpravách zákonů o genderové identitě a následných doporučeních ke změnám. Autoři navrhují zejména zrušení vyžadovaných operací, jež jsou v rozporu s právem na tělesnou integritu a lidskou důstojnost; zrušení diskriminační hranice 18 let pro dosažení právní změny pohlaví; individuální posuzování „čekací doby“ pro umožnění formální změny; vypuštění podmínky rozvodu manželství ze zákona o specifických zdravotních službách i z občanského zákoníku; zvážení stanovení zákonné povinnosti školským zařízení a dalším institucím provést úpravu vydaných dokladů o vzdělání u transgender osob; zvážení nové právní úpravy podoby osobních dokladů, které by již neuváděly položku „pohlaví“ nebo zavést genderově neutrální číslo aj. (Otáhalová, Plešmíd, 2015: 10).

4.2. Definiční rámeček

Dnes je termín transgender často používán jako souhrnný pojem zahrnující obecně teoretický přístup k celkové trans problematice. Jak jsem již zmínil v předchozí části kapitoly, postupem času byla transgender studia do značné míry ovlivněna kritickým přístupem queer teorie (Beasley, 2005; Hines, 2007). Poststrukturalismus s sebou v souvislosti s problematikou genderu přinesl výrazný posun k dekonstruování nejen genderových rolí, ale i samotného pojetí toho, co vlastně znamená kategorie muž a žena (Monro, 2005: 27). Nebylo tomu však vždy. V rámci vývoje disciplíny proti sobě stály zejména dva odlišné pohledy, související s problematikou konceptu identity. Transgender

přístup (*transgender thinking*)²⁷, více ovlivněný postmoderní queer teorií, navazoval na destabilizující koncept identity zejména ve smyslu, jak jej definovala Judith Butler (1990). Transsexuální přístup (*transsexual thinking*)²⁸ se k trans-queer přístupu stavěl kriticky (Prosser, 1998), zejména kvůli dopadu, který má snaha o destabilizaci genderové identity pro trans komunitu, jež je tímto krokem ještě víc sociálně vylučována (Beasley, 2005: 153–154).

V této monografii pracuji s konceptem transgender ve smyslu revidovaného genderového systému, zahrnující genderovou nekonformitu a diverzitu, jak jej definuje Surya Monro. Termín genderová diverzita (*gender diversity*) podle ní představuje výzvu klasickému genderovému systému v několika různých aspektech: skrze kategorii intersex²⁹, třetí či jiný gender, genderovou fluiditu a pozice mimo genderový systém (Monro, 2005: 11–14). Tím se můj postoj ke konceptu gender výrazně liší od běžnějšího pojetí genderu v současné západní vědě, tedy jako sociální kategorie či přesněji (pouze) dvou sociálních kategorií, mužů a žen, a s nimi souvisejících sociálních praktik (Beasley, 2005; Bačová, 2009 a).

Ačkoliv mnoho lidí hlásících se k trans hnutí vědomě setrvává v rámci binárního systému a identifikují se v rámci jeho mužského či ženského spektra, existuje mnoho dalších, kteří gender vnímají a žijí mimo tento rámec, tedy blíže k významu genderové diverzity (Monro, 2005: 11–14). Sám na sobě jsem cítil samotnou existenci genderu jakožto systému klasifikace jako násilí. Proč jsem od narození tlačěn do toho, abych splňoval pro mne zcela nelogické představy o gende-

---

27 Beasley, 2005.

28 Ibid.

29 „Intersex osoby jsou lidé, které není možné klasifikovat z hlediska jejich chromozomálního, gonadálního anebo anatomického pohlaví podle lékařských norem vztahujících se na takzvaná mužská a ženská těla.“ (Ghattas, 2013: 10, český překlad autor)

rovém projevu, který necítím, nerozumím mu, nesdílím ho, a přesto je mi neustále vnucovaný? Než jsem se rozhodl pro hormonální terapii, hledal jsem jistý kompromis, který by mi umožnil v tomto systému klasifikace dlouhodobě existovat a přežít. Protože mi ale nevyhovoval, cítil jsem potřebu jej popřít, ideálně ubrat na jeho síle a moci. Vnímám jsem jej jako škodlivý, opresivní a celkově nevyhovující. V rámci genderqueer komunity jsem pak našel vhodný způsob existence a v souvislosti s kritickými teoriemi i argumentaci pro své postoje. V rámci širšího trans prostoru jsem však potkal poměrně velké množství lidí, kteří můj názor nesdíleli a jejichž zkušenost byla odlišná. Cítili se být muži anebo ženami a jejich rozhodnutí podstoupit proces tranzice byla cesta, jak dosáhnout vytoužených fyziologických znaků, které jim umožní prožívat svou genderovou zkušenost i v rámci fyzického těla. Pro ně byla jejich zkušenost s vlastním genderem velmi hmatatelná a tělesná. Přestože se můžeme shodnout na tom, že v současné podobě je binární genderový systém nevyhovující, hledat jednotu pro názor, zda gender ponechat, anebo jej rozmělnit, je zřejmě nekonečnou snahou. (Monro, 2005)

4.3. Komu je určena tato kniha?

Psát o transgender problematice v rámci trans komunity je téma velmi náročné, mnohdy i nevděčné, protože trans komunita, pokud nějaká vůbec existuje, je zcela nejednotná. Tak jako každý vnímá svou genderovou zkušenost coby osobní a jedinečnou, je osobní a jedinečná i zkušenost s hledáním vlastního genderového projevu (expresí). Pro každého je pak i zkušenost s tranzicí zcela osobní a emoce s ní spojené lze jen těžko zevšeobecnit. Psát o své vlastní zkušenosti veřejně pak znamená, že pravděpodobně najdu publikum, které se mnou bude souznět, neboť jejich zkušenost a zřejmě i pocity budou odpovídat mým vlastním. Zrovna tak je ale velmi pravděpodobné, že

se svou osobní zkušeností a názory na tak osobní věc, jakou je prožívání genderové identity, někoho hluboce dotknu anebo vyvolám odmítavou reakci. V kapitole *The hard part* Bornstein popisuje podobné pocity:

„Existují transsexuální lidé, kteří souhlasí s tím, jak se dívám na svět, a je pár i takových, kteří jsou na mne opravdu naštvaní za to, co píšu. Všichni z transsexuálních lidí, které poznám, prošli genderovou transformací z různých důvodů. Existuje tedy tolik pravdivých zkušeností o genderu, kolik je lidí, kteří si myslí, že nějaký gender mají.“ (Bornstein, 1994: 8, český překlad autor)

Už jen samotné slovo nějaký³⁰ v poslední větě naznačuje, že Bornstein uznává existenci více genderů, tedy genderovou pluralitu. To může být pro někoho v rámci trans komunity důvodem k vyjádření kritického nesouhlasu a obav z narušování jejich jasného a nezpochybnitelného statusu trans ženy či trans muže, který se jim podařilo v souvislosti s vlastní zkušeností tranzice v rámci binárního systému získat.

Obavy z takzvaného poškození obrazu trans „komunity“ a vliv na pověst, kterou se prozatím trans aktivistům a aktivistkám podařilo vytvořit díky mravenčí a leckdy nevděčné spolupráci s médii, jejichž jazyk často postrádá rodovou citlivost, či politiky, kteří svým pragmatismem často nevědomky diskriminují určitou část spektra, mají bohužel mnohdy dopad na to, že i v rámci takto nepočetného trans prostoru existují tendence kritizovat jedince, kteří mají potřebu vyrovnávat se se svojí trans situací veřejným způsobem, tedy skrze blog, vlog či jiný veřejný kanál. Na Slovensku není tato situace až tolik markantní jako v sousedním Česku, kde jistá forma trans blogů a vlogů se za posledních pět let stala jistou formou specifického žánru. Tento zcela nový

---

30 V originále se jedná o neurčitý člen před slovem gender: „[...] and there are as many truthful experiences of gender as there are people who think they have a gender.“ (Bornstein, 1994: 8)

Žánr je funkční zejména v souvislosti s vyrovnáváním se s často velmi těžkou a emočně náročnou životní zkušeností, kdy se člověk procházející tranzicí (ať už v jakékoliv její formě) nachází v období výrazné zranitelnosti (vystaven diagnostice a posuzování ze strany odborníků, pohledům ze strany společnosti, pochybám vlastním i ze strany nesouhlasného okolí) a zároveň odvahy, mnohdy až bojovnosti, díky které se vůbec rozhodl tuto situaci podstoupit. Veřejný způsob upřesňování se s vlastní situací, hledání podpory v rámci širší společnosti a touha po respektu, který například nenachází ve svém nejbližším okolí rodiny a přátel, je v dnešním světě sociálních sítí velmi logickou cestou. Vezmeme-li však v potaz jedinečnost našeho prožívání genderové identity i zkušenosti tranzice, tato zkušenost a rovněž i schopnost ji veřejně interpretovat pro všeobecné blaho trans aktivismu se liší člověk od člověka.

Právě zde často dochází k tomu, že si my sami, kteří se ve vlastním trans prostoru nacházíme, dáváme navzájem pocíťovat převahu a nejsme schopni reflektovat naše vlastní zvýhodnění (zejména v souvislosti se vzděláním v oblasti transgender studies a schopnosti kritické argumentace), když kritizujeme projevy jiných, kteří se se svou osobní zkušeností rozhodli vyrovnávat veřejným způsobem. Cíl těchto osobních blogů a vlogů často není explicitně trans aktivistický, slouží spíše jako veřejný deník a potřeba filtrovat emoce související s prožíváním takto náročné zkušenosti a zřejmě také jako podpora těch, již procházejí rozhodováním, zda proces vůbec podstoupit. Vzhledem k tomu, že tyto blogy/vlogy však mohou mít výrazný vliv a získávají též pozornost médií, bývají mnohdy kritizovány ze strany těch, kteří se snaží vytvořit určitý obraz ve veřejném prostoru a sledují konkrétní cíle, jako neuvědomování si zodpovědnosti a (ne)přímé narušování lokálních trans aktivistických snah. Problémem je především skutečnost, že tyto pokusy o osobní výpověď mají odlišný cíl a také vycházejí ze zcela jiných východisek, která se zásadně liší v samotném pojetí toho, co je vlastně gender a s tím i související proces tranzice. Často se pak

stává, že konkrétní blogeři a blogerky jsou nuceni ohradit se proti kritickým hlasům z nitra trans komunity a vymezit tak pro sebe prostor, aby mohli hovořit sami za sebe.

Tato situace opět ukazuje, jakým způsobem je trans prostor nejednotný a jak i v rámci trans aktivismu, který upozorňuje na zneviditelnování a marginalizaci genderově nekonformního prožívání, je někdy nesnadné reflektovat naše vlastní zvýhodněné postoje vůči sobě navzájem.

Výše jsem se snažil popsat, jak se měnilo mé vlastní prožívání a postoje k teoriím v souvislosti s pronikáním do širšího trans prostoru, který na první pohled nemusí být patrný. Přechod z genderqueer světa do trans světa je však některými velmi silně pocítován jako jistá forma exkluze (Bulldagger, 2006: 137). Má vlastní zkušenost mne vedla k tomu, že jsem v souvislosti se zahájením hormonální terapie od teorií zcela upustil. Najednou pro mě totiž přestávaly mít smysl. Tím ovšem nechci teorie nijak zatracovat, protože si právě díky tomu uvědomuji, jak důležité pro mne byly ve chvíli, kdy jsem se o ně cíleně opíral, a dodávaly mé žité zkušenosti důležitý argumentační nástroj. Tato zkušenost je ryze osobní. Protože jsem však vnímal, jak přílišné teoretizování a analyzování prožitku může mít rozdělující efekt na tak málo početný trans prostor, v kterém jsem chtěl zažít pochopení a přijetí, přestal jsem s nimi vědomě pracovat a začal více sledovat samotný prožitek v reálném těle a kolem sebe.

I z toho důvodu jsem se rozhodl pro autoetnografické zpracování své vlastní zkušenosti, neboť narativní a reflexivní forma psaní mnohem lépe odráží procesy, jež ve mne tou dobou probíhaly a stále probíhají. Nevzdávám se však nároku na to, aby má práce byla zároveň odborná. Jsem si však vědom toho, že výsledek bude pravděpodobně i přesto působit kontroverzně: pro experty ze sociálních věd bude práce zřejmě nedostatečně empirická, pro odborníky z oblasti gender studies nedostatečně kritická či teoretická, pro experty z řad trans aktivistů nedostatečně využívající potenciál, příliš osobní a rozměňu-

jící, neberoucí ohled na převládající snahy a cíle. To vše je riziko, které vyplývá z mého trojího statusu. Není možné vyhovět nárokům každého čtenáře či čtenářky. Jediné, o co se řádně mohu opřít, je skutečnost, zda má práce opravdu reflektuje moji žitou zkušenost.

REFLEXIVNÍ PŘÍSTUP
K VÝBĚRU METODY
JAKO NÁSTROJ ETIKY V PRAXI

5. Reflexivní přístup k výběru metody jako nástroj etiky v praxi

5.1. Etika v kvalitativním výzkumu

Mé uvažování o etice v kvalitativním výzkumu vychází z modelu autorek M. Guillemin a L. Gillam (2004), v němž rozlišují dvě odlišné dimenze etiky ve výzkumu: etiku procedurální a takzvanou etiku v praxi. Etika procedurální běžně zahrnuje především obhájení výzkumného projektu před etickou komisí ještě před započítím výzkumu, kdežto etika v praxi se týká hlavně každodenních etických problémů, které v rámci realizace výzkumu mohou vyvstat a s nimiž se výzkumník či výzkumnice musí neustále vyrovnávat a řešit je. Důvodem, proč by podle autorek etika v praxi měla být více diskutována, je skutečnost, že obhájení výzkumu před etickou komisí bývá často jen pouhou formalitou, která je výzkumníky chystajícími se do terénu považována za nutnost, bez níž výzkum nelze realizovat (Guillemin, Gillam, 2004: 263). Ve chvíli, kdy v terénu nastanou těžkosti, však principy stanovené etickými kodexy ani samotná komise pomoci nemohou a výzkumník či výzkumnice si musí poradit sami.

Jak uvádí C. Fluehr-Lobban, uvažování o etice v rámci výzkumu často nastává, až když se objeví nějaký problém, který znemožní plynulé získávání dat (1998: 173). Během výzkumu pravidelně vyvstává řada každodenních etických problémů, na něž procedurální etika nikoho nepřipraví, a přesto je potřeba se k nim nějak postavit. V takové situaci se nepřipravený výzkumník či výzkumnice může začít zabývat otázkou, co se vlastně stalo. Očekává-li se od nich rychlá reakce, na kterou nejsou připraveni, může to jejich pozici v terénu zkomplikovat. Nepřipravenost na situace, jakým je například vstup či výstup z terénu, v němž jsou komplikované mocenské vztahy, může ovlivnit nejen otázku realizace celého výzkumu, ale i negativně poznamenat strukturu

vztahů, dojde-li k jejímu narušení bez dostatečně uplatněného reflexivního přístupu výzkumníka.

Etický výzkum tudíž znamená víc než jen souhlas etické komise (Guillemin, Gillam, 2004: 273). Právě vhodně uplatňovaný reflexivní přístup představuje nástroj, s jehož pomocí je antropolog v terénu schopen nacházet a řešit komplikované situace spadající do etiky v praxi, na něž procedurální etika připravit nedokáže (ibid.). Autoři a autorky věnující se problematice etiky v kvalitativním výzkumu se shodují na tom, že etika musí být běžnou, nikoli výjimečnou součástí antropologické praxe (Fluehr-Lobban, 1998: 173):

„Funkční znalost etických principů a znalost, jak je aplikovat, jsou stejně důležité jako teorie a metody.“ (Dewalt, Dewalt, 2002: 197, český překlad autor)

Hledání řešení situací, které se daly anticipovat předem, je zbytečně zdouhavé a výsledkem pak často bývá, že místo skutečného reflexivního přístupu, jenž mohl mapovat veškeré kroky průběžně, pak výzkumníkovi zbývá jen možnost jakési introspekce, odloží-li ve výzkumném projektu etickou otázku až na samotný konec (Sultana, 2007: 376). Naopak je potřeba uplatňovat reflexivní přístup po celou dobu výzkumného procesu (ibid.). Sama reflexivita je vlastně aktivním procesem, ne vždy ovšem bývá spojována právě s etikou.

Důležité změny ve vztahu reflexivity a etiky se odehrály zejména ve vývoji feministické epistemologie a metodologie. V jejich rámci byl akcentován důraz na reflexivitu zejména v souvislosti s reflexivitou autora či autorky, jež zahrnuje bližší představení vlastní osoby výzkumníka v souvislosti s jejich pozicionalitou v kontextu terénu:

„Vytvořením kontextu pro pochopení sebe samého mohou autoři a autorky navázat konverzaci mezi tím, co se děje a co jim odkrývá terén.“ (Albertín Carbó, 2008: 470, český překlad autor)

Velká zaměřenost na reflexivitu autora či autorky v etnografickém textu může být rizikem, že se výzkumník soustředí příliš na vlastní osobu namísto konstruování antropologického poznání. Omezení nástroje reflexivity pouze na nástroj kritické reflexe, jejímž cílem je právě reflektovat, jakým způsobem je v rámci procesu výzkumu znalost konstruována, by ovšem bylo nevyužitím plného potenciálu reflexivity v etnografickém bádání.

Na toto nevyužití potenciálu reflexivity v rámci etnografického zkoumání poukazují Guillemin a Gillam, podle nichž je tradičním cílem reflexivního přístupu v kvalitativním výzkumu především důraz na rigorozitu výzkumného procesu, jež je úzce spojená s kvalitou a validitou dat a rozpoznáním limitů konstruované znalosti. Propojenost s etikou však obvykle nebývá akcentována (2004: 275). Ve svém textu upozorňují na definici reflexivity ve studii autorů L. McGraw, A. Zvonkovic a A. Walker (2000: 68), kde je reflexivita pojata jako proces, jímž výzkumníci podrobují zkoumání nejen své postupy, ale i sami sebe, přičemž berou na vědomí etická dilemata, jež v procesu výzkumu vyvstávají a tím ovlivňují proces konstruování znalosti (Guillemin, Gillam, 2004: 276).

Ve své studii o reflexivní praxi jakožto etickém nástroji zkoumání Albertín Carbó uvádí, že na propojení reflexivity s etikou bylo upozorněno již v roce 1994. Marcus (1994: 568) ji uchopuje nikoli pouze v metodologickém, ale ideologickém rámci. Reflexivita je pak cestou, jež pomohla otevřít etnografickou tradici novým pohledům, které upozornily na potřebu prozkoumat jak epistemologické, tak i etické a politické dimenze procesu konstrukce znalosti, a tuto potřebu přijala za svou integrální součást (Albertín Carbó, 2008: 468).

5.2. Výběr klíčové metody jako etické dilema

Aplikace metod je typickou dimenzí výzkumu, při které může dojít ke komplikovaným vztahům v terénu a vzniku řady etických dilemat,

což je i má vlastní zkušenost. Můj výzkum by nikdy nebyl tím, čím byl, kdyby nebylo terénu, do kterého jsem usiloval vstoupit.

Jak jsem již naznačil ve druhé kapitole, téma mého bádání se dynamicky vyvíjelo se získáváním větší schopnosti reflexe i zkušeností s místní LGBTQ sítí organizací, do které jsem se snažil pustit doslova na plný úvazek. Na začátku jsem ani neměl přesnou představu o tom, jak by se naše spolupráce měla vyvíjet. Měl jsem jen zkušenost z předcházejícího výzkumu v Madridu, kde se mi potvrdilo jedno základní pravidlo: etnograf musí být v pravý čas na pravém místě. Na to pravé místo si však občas musí počkat. A to nejlépe tak, že se snaží být pokud možno všude, kam ho pustí, ale ne úplně všude, aby sám sobě předčasně neuzavřel cestu.

Již z Madridu jsem si přivezl dobrou zkušenost, a sice takovou, jak kontraproduktivní je sedět „na dvou židlích“, když jsem se ve snaze získat terén pro svou diplomovou práci dostal do dvou organizací, které se později ukázaly být v konfliktu. Na to, jak je Bratislava v porovnání s Madridem „malá“, jsem se ignorováním této zkušenosti velmi rychle mohl dostat do potíží a uzavřít si cestu k datům.

Ve svém výzkumu zahrnujícím na samém počátku jako cíl dlouhodobý pobyt v prostředí slovenských lidskoprávních organizací a aktivistických neformálních skupin, hlásících se k LGBTQ jako jednotliví platformě, jsem jako hlavní klíčovou metodu zvolil zúčastněné pozorování. Volba této metody byla účinná ve snaze získat co nejefektivněji data, jež by mohla dát odpověď na původní výzkumnou otázku mého projektu: *Jak se konstruuje LGBTQ hnutí jako dynamicky fungující síť složená z různých typů organizací a neformálních skupin?*

Data, která měla být získána v rámci zúčastněného pozorování, zahrnovala především jednotlivé formy aktivismu a interakce na úrovni členů a jednotlivých aktérů (organizací a skupin); způsoby síťování a štěpení; procesy rozhodování na organizační úrovni; a související situace. Již v první fázi terénního výzkumu jsem však byl konfrontován s důsledky této volby, která nereflektovala skutečnost, že prostředí,

do něhož vstupuji, je prostředí politické, charakteristické mocenskými vztahy.

Hned na začátku jsem sám sobě situaci zkomplikoval, když jsem kvůli neznalosti terénu odmítl poskytnout (pro mne citlivé) informace neznámému člověku, který se o půl roku později ukázal být jedním z mých potenciálních partnerů ve výzkumu³¹. Ve chvíli, kdy mne Linda požádala neobvyklým způsobem o pomoc s jejím výzkumným projektem v Madridu, odkud jsem se před nedávnem já sám vrátil, jsem netušil, že se jedná o bývalou, a navíc velmi oblíbenou členku organizačního týmu DP. Mé odmítnutí spočívalo v tom, že jsem jí svěřil (poměrně neochotně) jen určitou část informací ohledně mého španělského terénu, kterou jsem mohl nezasvěcenému člověku poskytnout. Mé rozhodnutí bylo postavené na nedůvěře ke způsobu, jakým jsem byl o pomoc požádán (byl jsem kontaktován e-mailem, aniž bych byl informován o tom, kde na mne získala kontakt). Když jsem se pak o pár měsíců později pokoušel vstoupit mezi místní aktivisty a aktivistky pořádající PRIDE pochody, abych získal nějaké kontakty ke spolupráci a zjistil, jak bych zde mohl participovat, byl jsem překvapen, že jsme na setkání byli přítomni oba. Já osobně, Linda virtuálně.

V rámci setkání, na které jsem byl pozván již jako možný další člen, jsem cítil velmi nepřátelskou atmosféru, kterou jsem si tehdy bohužel dokázal vysvětlit jen jako následek mého rozhodnutí nevytvořit před půl rokem mezi námi bližší vztah. Po celou dobu setkání jsem tak měl nepříjemný pocit a nebyl si jistý, zda jsem si sám nezavřel dveře. Netušil jsem, jak velký má Linda ve skupině vliv. Nikdy nevíte, s kým máte tu čest, zejména pokud je vám terén neznámý. Jisté bylo, že prostředí, kam jsem se pokoušel vstoupit, bylo prostředím konfliktním.

Výše popsany problém, který jsem byl nucen řešit hned na začátku mé snahy vstoupit do terénu, spadá do oblasti každodenní etiky v pra-

---

31 Termínem „partner ve výzkumu“ nazývám ve své práci důležité osoby, které byly klíčové v souvislosti se sběrem dat v terénu. Nahrazuji tím původní termín „informant“, jenž se dříve v rámci etnografie často užíval.

xi (Guillemin, Gillam, 2004). Jedná se nejčastěji o konkrétní situace, kdy se problematickou ukazuje být otázka komunikace, důvěry, vztahů a s nimi souvisejících očekávání a úloh, která jsou na nás jakožto výzkumníky kladena. V mém případě se jednalo o možnost účastnit se chodu konkrétních organizací, jež v daný moment mohla být ohrožena. Tato a ještě pár dalších pozdějších situací mne postupně vedly k podrobnější reflexi mých kroků při vstupu do terénu, až jsem se musel vrátit na samotný počátek psaní projektu a volbě klíčové metody a znovu se zamyslet nad tím, zda byla vhodně aplikována.

5.3. Pozicionalita v neznámém terénu

Když se ohlížím zpět, připadá mi poněkud úsměvné, jak velmi jsem tehdy situaci prožíval. Když čtu své deníkové zápisy z pilotního výzkumu, který probíhal od ledna do června 2012, jsou plné mých obav, zejména z toho, jak mne skupina na našich pravidelných setkáních DP týmu vnímá:

Moje pocity z prvního setkání byly, že skupina je jako celek nedůvěřivá a nepustí si mezi sebe jen tak někoho. Alex i Zuza mi několikrát naznačily, že budu muset projít ‚zkouškou‘. Se Zuzou jsme se o tom pak zpětně ještě bavili. Vyložene jsem se jí zeptal, jestli je to osobní a jsem jim podezřelý, anebo mají nějakou špatnou zkušenost. Řekla mi, že mají špatnou zkušenost s lidmi, kteří v týmu nepracovali, a proto, ano, je to osobní. Řekl jsem jí, že to chápu, ale že mi není moc příjemné to neustále poslouchat. (poznámky z terénu, 22. 2. 2012)

To, na co jsem se v nich též nejvíc soustředil, byla kultura konfliktu a stěžování si, která jako by prostupovala veškeré dění, jehož jsem se v terénu účastnil. Nyní mohu potvrdit, že mne nepříjemné pocity opustily, až když byla má těsná spolupráce s DP týmem ukončena, tedy po supervizi v roce 2013. Považuji je za charakteristický rys pro-

středí, v kterém jsem se jako člen organizačního týmu pohyboval a kde mezi několika jeho členy a členkami probíhal více či méně otevřený boj o moc.

K mému překvapení nebylo ani tak snadné do DP vstoupit, jako se v něm dlouhodobě udržet. Ne proto, že by se jako překážka ukázal být ten či onen gatekeeper, ale čistě pro pocity a etická dilemata, která s sebou prostředí přinášelo a na něž jsem nebyl moc připravený. Chyběly mi zejména informace o vztazích a konfliktní minulosti mezi současnými členy, které jsem se dozvídal jaksi za pochodu. Nebyl jsem též zvyklý na menší terén a zkušenosti ze čtyřmillionového města mi zde najednou byly k ničemu. Postupně jsem pochopil, že aktivistický kruh na Slovensku trpí zoufalým nedostatkem lidí, již tou dobou (přelom roku 2011/2012) byli ochotni se k LGBTQ otázce veřejně přihlásit. Být veřejně znám znamenalo jakési implicitní stigma, které jsem zatím ještě nedokázal vnímat jasně, neohrožovalo mne, cítil jsem jej ale všude kolem.

Když se tedy vrátím ke svému rozhodnutí oslovit kromě TransFúzie³² ještě Důhový PRIDE jako její spřátelenou organizaci a nabídnout jí možnost spolupráce, na první schůzce s hlavní jednatelkou DP týmu jsem se setkal s přijetím. Celý tým se pak následně písemně vyjádřil souhlasně k návrhu, že se budu zúčastňovat pravidelných organizačních setkání a participovat na přípravách akce. DP tým jsem oslovil zejména kvůli možnosti otevřeného zúčastněného pozorování a na oplátku jsem nabídl své zahraniční zkušenosti a ochotu chopit se čehokoliv, co je

---

32 Do TransFúzie jsem chtěl investovat zejména svým osobním přínosem, neboť jako trans identifikujícímu člověku mi toto téma bylo blízké. Hledal jsem možnosti dlouhodobé spolupráce, něco jako domácí organizaci, kde bych mohl zakotvit a měl možnost se seberealizovat. Kromě toho jsem však měl zájem ještě provádět zúčastněné pozorování v kontextu organizace, jež se nezabývá explicitně trans aktivismem. Tuto situaci vysvětluji v předmluvě.

potřeba. Byla mi nabídnuta koordinace dobrovolníků, téma, které mi nebylo nijak blízké. Po prvním setkání jsem však vycítil, že o toto téma v rámci týmu nejevil vůbec nikdo zájem. Tato volba se tak zdála být nejméně konfliktní a zároveň posilovala můj přínos DP týmu.

V první fázi výzkumu byl důležitý pocit, že náš DP tým jako by veřejně postrádal popularitu a prestiž. Některých členů se to týkalo víc než jiných, tato tenze byla celkově cítit ve všech jednáních skupiny. Zároveň jsem si všiml, že i přes značné konfliktní prostředí není nikdo z kruhu moc ochotný se své pozice (pro klid duše) vzdát. Pocit „když to neuděláme my, nikdo jiný to neudělá“ doprovázel každé setkání, na které jsem byl pozván, a jichž jsem se poctivě účastnil. Tou dobou jsem si již dával řádně pozor na každý možný krok, jímž bych mohl zcela nevědomky ohrozit takzvané přirozené prostředí (homeostázi) skupiny, do které jsem se dostal a jehož povaha mi nebyla ještě úplně známá. Právě oním přirozeným prostředím se ukázala být kultura konfliktu (tj. nízké schopnosti týmu dosáhnout konsenzu v rámci spolupráce)³³, na niž jsem se rozhodl zaměřit svoji pozornost.

Zároveň jsem si byl vědom toho, že mým příchodem do skupiny došlo k jinému rozložení sil a že je mým úkolem zamýšlet se neustále nad tím, jak velký vliv moje přítomnost na změnu (ve smyslu vychýlení z rovnováhy, či přímo transformace) tohoto prostředí může mít. Proto jsem si například otázku „Je to skutečně tím, že lidé s DP nechtějí spolupracovat, nebo tím, že nechtějí spolupracovat konkrétně s námi?“ nahlas dovolil položit až v době krize, když se náš tým nedokázal znovu mobilizovat k efektivní činnosti. Tou dobou jsem již zdaleka nebyl jediný, kdo se domníval, že by bylo vhodnější tým restrukturalizovat

---

33 DP tým byl roztržštěn názorově zejména v otázce cílů a strategie, kterým by se organizace akce měla ubírat. Před svým vstupem do týmu jsem si však nejednotnosti názorů nebyl vědom, čímž jsem si ani neuvědomoval riziko, které s sebou vyjádření názoru ve skupině nese. Pro pracovní skupinu tak bylo velmi těžké dosáhnout konsenzu v podstatných otázkách, jakou byla např. programová orientace či nastavení cílů.

a přizvat další lidi ke spolupráci. Pomalu se začaly ozývat názory, že z dané situace nám pomůže jen odborná supervize.

Po celou dobu svého členství jsem se snažil nebýt v zásadních rozhodnutích rozhodujícím aktérem. Později jsem ovšem pochopil, že je to tak trochu boj s větrnými mlýny. Svůj vliv na skupinu a směr, kterým se po mém vstupu vydala, mohu jen těžko neutralizovat. Svým vstupem do týmu jsem totiž přinesl posílení sil, které se v něm tou dobou již dlouhodobě nacházely. S mou přítomností jen získaly větší váhu. Navíc můj status cizince, výzkumníka a trans aktivisty nebyl status nevýrazný. Kdybych se chtěl nyní tvářit, třeba jen z pouhé skromnosti, že jsem nebyl vnímán jako osoba, která může mít potenciálně i destruktivní vliv na tehdejší rozložení sil ve skupině, prokázal bych tím velmi nízkou schopnost reflexe.

Můj vliv, ať již byl tehdy málo pojmenovatelný, byl znát. Cítil jsem jej i já sám na sobě, i když nebyl přímo verbalizovaný. Například jsem pociťoval, že v důležitých momentech, kdy jsem se snažil připojit svůj názor až na samotný konec diskuse, případně pomoci převrátit patovou situaci na jednu či druhou stranu, se velmi často jednalo o pokusy rozhodující. Někdy jsem měl doslova pocit, jako by někteří z týmu čekali, až se já sám vyjádřím, případně jak velké bude mé vyjádření mít vliv na ostatní. Cítil jsem samozřejmě i protitlak, zejména pokud jsem zastával jiný názor, než měla jiná část týmu, který vždy jako by byl rozdělen na dvě nepřátelené skupiny a hrstku nerozhodných. Někdy jsem si uvědomoval, že vnímám, jak snadno by mi mohla být vložena do rukou zodpovědnost za věci, které v týmu doposud nikdo nedokázal vyřešit. Řešení, jehož cílem by bylo kulturu konfliktu zcela narušit. Této zodpovědnosti jsem se cíleně bránil. Věděl jsem, že má snaha o jakousi neustálou neutralitu v pohledu na věc by tím byla výrazně zkomplikována. Navíc jsem nechtěl brát zodpovědnost za tým, jenž podvědomě hledal rozhodčího.

V rámci zkoumání svých kroků v terénu si dovoluji podělit se o pocity, které mohou být vnímány jako veskrze subjektivní. Jak jinak, i an-

tropolog je jen člověk. Jsou to pocity sesbírané z prvních dvou let mého působení v terénu, kdy se můj status poměrně stabilizoval a kdy jsem věděl, že postavení mé je natolik silné, že si mohu dovolit být ke všem členům upřímný a některé z nich nazývat nejen kolegy, ale i přáteli. Když jsem se pak v průběhu četných rozhovorů ptal některých z nich, jak mne jako osobu vnímali, dozvěděl jsem se věci, které o to více potvrdily mé původní domněnky. Tehdejší líderka PRIDE skupiny, Alex, mi naznačila i své počáteční antipatie:

„Ked' si vtedy prišiel do tímu, tak som ťa chvíľu fakt neznášala. Pretože vďaka tebe sa všetci stali tak nejako citlivejší a prestali chcieť robiť to, čo som chcela, aby robili. A ten tím sa rozpadol. Ale potom som pochopila, že je to vlastne dobre.“ (poznámky z terénu, 8. 4. 2013)

Je nepopíratelné, že mou přítomností k řešení konfliktní situace v týmu nakonec nějakým způsobem došlo, byť už jen tím, že jsem posílil jako lichý člen skupinu, jež se dost často při hlasování dostávala do patové situace. Nesporným vlivem na situaci byla však i má osobnost: přítomnost v týmu jako člověka zvenčí a věčná snaha o neutralitu mne dost často stavěly do role diplomata, čímž mi byly přisuzovány vlastnosti, jež s touto rolí souvisely. Já sám jsem se postupně začal vnímat jako silný katalyzátor. Vlivem neustálého řešení etických dilemat jsem byl nucen pochopit, že v rámci angažovaného výzkumu jaksi postrádá smysl bránit se přiznat angažovanost. Mnohem konstruktivnější je zaměřit se na důslednou reflexi všech kroků, které v terénu nastanou. A ještě lépe: na vstup do terénu se řádně připravit.

5.4. Reflexivní model volby klíčové metody

Na základě důsledné reflexe situací z terénu a mých metodologických kroků jsem v rámci svého výzkumu došel k závěru, že volba klíčové metody je často učiněna pouze v souladu s procesní etikou: et-

nograf/ka vstupuje do terénu s ochotou postupovat otevřeně, získávat informovaný souhlas, chránit anonymitu svých partnerů ve výzkumu a snažit se zabránit tomu, aby byli výzkumem poškozeni. Co jí či jemu však terén nabídne v souvislosti s aplikací metody, kterou si zvolili, je ponecháno osudu. Dimenze etiky v praxi nelze procesní etikou důsledně zachytit. Rozhodnutí, jak v etických situacích postupovat, je ponecháno čistě na výzkumnících, na jejich etické způsobilosti a etické a morální zodpovědnosti.

Má důsledná reflexe jednotlivých metodologických kroků v terénu mne konfrontovala s naléhavostí prověřit mé vlastní motivace, jež mne vedly k volbě zúčastněného pozorování k jakožto jednoznačně nejvhodnější metodě a rozhodnutí zahájit vstup do terénu touto cestou. Výsledkem tohoto procesu je postup, který ukazuje, jakým způsobem jsem svou volbu původně učinil. Domnívám se, že podobný proces uvažování je vlastní i mnoha dalším začínajícím výzkumníci a výzkumníkům, jejichž praxe v terénu není zatím natolik bohatá, aby se mohli opřít o vlastní zkušenosti etiky v praxi. Volba metody je pak často realizována podle tohoto postupu:

CO chci / jaká data potřebuji

+

OD KOHO / KDE je získám

=

JAK je získám (volba klíčové metody splňující podmínku otevřeného výzkumu a získání informovaného souhlasu)

Mou snahou bylo kromě získání dat vyhovět především hlavním principům procesní etiky, tedy zajistit otevřený výzkum a získání informovaného souhlasu a dbát na to, aby moji partneři nebyli ve výzkumu nijak poškozeni.³⁴ Nad problémy etiky v praxi, které mohou v souvis-

---

³⁴ Podle Americké antropologické asociace (AAA) je princip „do no harm“ základní antropologickou povinností (AAA, 2012: 1).

losti s aplikací klíčové metody nastat (např. co se za poskytnutí dat bude ode mne očekávat), jsem se však již důsledněji nezamýšlel.

V takové chvíli, jakou byla právě tato, je starost o potenciální etická dilemata obvykle odsunuta na okraj výzkumu a do hry vstupuje až tehdy, když se v terénu přihodí něco, na co jsme jako výzkumníci nebyli připraveni, a musí se to začít řešit „za pochodu“. Zde už etická komise nepomůže a jsme tedy obvykle odkázáni jen na příslušné etické kodexy nadřazené instituce a svou vlastní schopnost řešit problém v terénu.

Když jsem po čase zjistil, že nepřátelská atmosféra, kterou jsem na prvních setkáních DP týmu vnímal vůči své osobě, nebyla způsobena Lindou, ale skutečností, kdo mne do týmu přivedl (tj. koho jsem ve své neznalosti terénu jako prvního oslovil), začal jsem se sám sebe ptát, zda jsem se mohl na některé problémy etiky praxe v terénu lépe připravit. Například tím, že bych zapojil reflexivní přístup ještě před vstupem do něj, tedy právě při uvažování nad možnými důsledky aplikace klíčové metody v komplikovaném terénu důvěrných a mocenských vztahů. To mne dovedlo právě k apelu na zapojení reflexivity již do procesu volby klíčové metody a snaze anticipovat všechny možné komplikace, které by mohly nastat.

Výchozí inspirací pro mne byl koncept etické kompetence od autorů Kathleen a Billie Dewalt (2002: 196–197). Jejich koncept etické kompetence výzkumníka pracuje s několika kritérii, kterých by se antropologové měli vždy držet, aby byl etický přístup k výzkumu zachován. V souvislosti s volbou klíčové metody je signifikantní zejména zodpovědná etická příprava a znalost etických principů; a též odhad potenciálních problémů ještě před vstupem do terénu.

Vztáhnu-li toto pravidlo na samotný design výzkumu, jak potvrzují mé vlastní zkušenosti, etický přístup k problematice je nutný již při volbě hlavní klíčové metody a zvážení možných důsledků její aplikace, tedy příprava na situace, které mohou v prostředí komplikovaných vztahů a rozdělením moci vzniknout.

Na základě toho jsem pro své účely sestavil model, který již zahrnuje reflexivitu jako nástroj etiky v praxi. Jedná se o *Reflexivní přístup k výběru klíčové metody*, jenž se již zamýšlí nad potenciálními praktickými dopady této volby na terén. Volba metody již není činěna jen z pohledu efektivity získaných dat (CO chci), ale rovněž z pohledu citlivosti terénu a partnerů ve výzkumu (CO se bude očekávat ode mne).

CO chci vs. CO se bude očekávat ode mne (odhad možných situací ještě před vstupem do terénu)

+

OD KOHO / KDE to získám vs. CITLIVOST terénu (odhadovaný efekt volby metody na spolupráci, atmosféru a uspořádání vztahů ve skupině, otázka hierarchie a dělby moci, dvojího statusu výzkumníka apod.)

=

JAK to získám (zahrnuje nejen plán otevřeného výzkumu za podmínky získání informovaného souhlasu, ale i pečlivé rozfázování a rozsah metod, s tím související zvážení rizik jednotlivých kroků a řešení možných problematických situací)

Tento model již pracuje s vědomím, že splnění podmínek procedurální etiky nepomůže antropologovi řešit každodenní dilemata spadající do etiky v praxi. Důležité je také si uvědomit, že etický princip „*do no harm*“, tedy snaha neškodit našim partnerům ve výzkumu a terénu, může být často porušen právě nevhodnou aplikací metody, která nerespektuje kontextuální souvislosti.

5.5. Rizika nevhodné aplikace zúčastněného pozorování

Mým cílem není snažit se nalézt univerzální řešení, jak se nástrahám etiky v praxi vyhnout – to totiž ani není možné. Navíc řada těchto dilemat, příhod a situací je právě součástí dat, o které jako výzkum-

níci a výzkumnice stojíme. Mým cílem je spíše upozornit na to, že je potřeba s těmito problémy počítat již před vstupem do terénu, právě v souvislosti s volbou klíčové metody.

Při zúčastněném pozorování je třeba být nanejvýš obezřetný, protože v takovém případě je samotný etnograf hlavním výzkumným nástrojem (Dewalt, Dewalt, 2002: 196). Zúčastněné pozorování v uzavřených skupinách (a v podstatě veškerý tzv. *community-based research*), které sdílejí citlivá data a kde jsou vztahy zakládány na větší či menší důvěře či nepsaném pravidlu mlčenlivosti, se může stát, že právě tato metoda, bude-li aplikována samostatně příliš dlouho (záleží na kontextu), vyvolá nepříjemný efekt nedůvěry; podezření z vyzvídání; či snahy získat kompromitující data, případně data jiná, než o jakých skutečně byli členové skupiny informováni; anebo podezření ze spikleneckví s některými z členů a členek seskupení, jejichž skupinový status zatím není výzkumníkovi kontextuálně znám.

Vrátím-li se k své vlastní pozicionalitě v terénu jako modelovému příkladu, zatímco se mé postavení jakožto aktivisty v týmu stabilizovalo po ukončení první fáze výzkumu, mé postavení jakožto výzkumníka bylo nadále velmi komplikované. V dusné atmosféře setkání DP týmu nebylo rádo viděno, že se informace vynášejí ven. Nebylo například vůbec snadné pořizovat jakýkoliv přímý záznam, ač třeba jen písemně. Často jsem vymýšlel strategie, jakým způsobem zaznamenat data tak, aby si toho nikdo nevšiml. Ve svém deníku mám několik zápisů zejména z počátku výzkumu o tom, jak mne daná situace trápila:

Včera bylo další strečko DP. Absolutně jsem nevládal psát si zápis. Není jednoduché sedět mezi lidmi, kteří si vůbec nic nepišou, a psát tak, aby nebylo nápadné, že se snažím něco zaznamenat. (poznámky z terénu, 4. 3. 2012)

Záznamy jsem si tedy pořizoval hlavně až zpětně, obvykle po ukončení setkání. Podařilo-li se mi psát, bylo to zejména tehdy, když si něco

psali i ostatní. Řídil jsem se tedy hlavně tím, abych na sebe nepoutal pozornost.³⁵

Nyní (v bezpečí svého domova mimo terén) si nemyslím, že by informace, kterými jsem disponoval, byly až tak citlivé, jak jsem je tehdy vnímal. S odstupem času a vzhledem k tomu, že tehdejší tým teď již skutečně není pár let pohromadě, může mé chování působit přehnaně opatrně. Skutečností ale zůstává, že v tu dobu jsem řešil problém, jak získat jakákoliv přesná data (např. záznam přímé řeči). Tehdy jsem nemohl přesně tušit, jakým směrem se bude situace dál vyvíjet. Někteří z týmu mi několikrát dali najevo, že pokud na svůj výzkum příliš myslím, nepůsobí to na ně důvěryhodně:

Nina: „Ako pokračuje tvoj výskum?“

Já: „No teď hlavně sbírám data...“

Nina: „Akože teraz tu zbieraš dáta?“ [úsměv a hlasitá reakce]

Tina: „Počuj, ty můžeš byť ešte celkom nebezpečný.“

(poznámky z terénu, 24. 3. 2012)

To, čím bych pro skupinu mohl být nebezpečný, vystihuje nejlépe další z mých zápisů z terénního deníku:

Alex mi na Teplárně [queer party] řekla, že si uvědomila, že bych je mohl vážně zdiskreditovat. Zeptal jsem se jí tedy, jestli si vzpomíná na náš úplně první rozhovor, když jsem jí přišel oficiálně požádat o vstup do jejich týmu a možnost dělat výzkum. Řekla, že už si to asi nepamatuje, ale pak si vzpomněla a dodala, že jsem jí vlastně tehdy říkal, že bych svým partnerům ve výzkumu nikdy neublížil. Ujistil jsem ji, že to, čeho se obávám, jsou pro mne nepoužitelná data, že se skutečně soustředím na organizaci jako celek. (poznámky z terénu, 11. 5. 2012)

---

35 Popsaná situace je důvodem, proč je značná část mých poznámek z terénu pře-
vyprávěním situací uvedených v českém jazyce. Vzhledem k tomu, že pořizovat
jakýkoliv přesný záznam bylo v mém terénu velmi komplikované, byl jsem nucen
poznámky zaznamenávat zpětně z útržků a vlastní paměti. Přesto uvádím přímou
řeč vždy v jazyce daného partnera či partnerky ve výzkumu.

Ze začátku jsem proto zkoušel nemyslet příliš na to, co přesně stihnu zaznamenat, a namísto pozorování jsem se rozhodl klást důraz na účast. Věřil jsem, že postupem času, budou-li za mnou stát výsledky mojí práce a nezklamu-li jako týmový hráč, bude důvěra ve mne pevnější a má snaha zaznamenávat data nebude brána s takovými obavami.

Po první fázi výzkumu, která trvala šest měsíců a byla charakteristická plným ponořením se do účasti v týmech obou organizací a vrcholila hlavní letní akcí Důhovým PRIDE Bratislava, si ze mne druhý den ráno dělaly kolegyně z DP týmu legraci:

Maya: ,Čo vôbec tvoj výskum? Nevykašlal si sa na to?'

Tina: ,On nás má tak rád, že už sme pre neho dôležitejší.'

(poznámky z terénu, 10. 6. 2012)

V jistém smyslu slova měly obě pravdu. Pokud můj výzkum představoval pro mé kolegy a kolegyně z týmu určité ohrožení, třebaže jen v symbolické rovině (tj. někdo tu je, kdo by mohl vynést informace ven z kruhu a zdiskreditovat naši činnost, která už tak jako tak na sobě nese společenské stigma), nemělo smysl klást podmínku pro pozorování na první místo. Jejich důvěra byla pro mne důležitější. Věřil jsem, že pokud si ji získám a udržím, bude to pro můj výzkum pouze přínosem, nikoli ztrátou.

Že jsem měl na výzkum dost času, bylo pro mne velkou výhodou. Do terénu jsem vstoupil v podstatě do čtyř měsíců od nástupu do prvního ročníku mého čtyřletého doktorského studia. Tři roky v terénu, které jsem měl hypoteticky (a nakonec i prakticky) k dispozici, skutečně přinesly možnost vrátit se k věcem, které se staly v první fázi výzkumu ještě několikrát. Ukázalo se, že poznávání terénu tímto způsobem je investice do budoucích dat.

Mými cíli se stalo pozorování způsobu vytváření vztahů ve spolupracující síti aktivistických organizací, struktura sítě a způsoby organizace. Soukromý život mých kolegů a kolegyň byl sice z osobního

hlediska velmi zajímavý a přátelské sdílení intimních záležitostí zcela jistě utužilo naše vzájemné vztahy, tyto informace však nikdy nebyly cílem mé práce. Soustředil jsem se výhradně na okruhy, které jsem si vytyčil v průběhu první fáze výzkumu, kdy jsem se věnoval nejvíc designu projektu.

5.6. Etická kompetence etnografa

Z vlastních zkušeností v komplikovaném terénu jsem se poučil, že nevhodnou aplikací metody se výzkumník může v důsledku nedostatečně komplexní znalosti terénu zaplést do mocenských vztahů; významně narušit strukturu skupiny, se kterou kooperuje, a to třeba jen takovým krokem, že osloví určitého gatekeepera, a jiného ne; nebo tím, že s někým udělá rozhovor, a někoho jiného naopak z výzkumu vynechá. Pokud není uplatněna reflexivita i při těchto metodologických krocích, může se pak stát, že se situace v terénu vyvine velmi nepřehledně.

Jak jsem již zmínil, důležitým komponentem etické kompetence výzkumníka by vždy měla být maximální snaha anticipovat veškeré možné situace, které mohou v kontextu terénu nastat, rozhodnu-li se pro volbu určité metody a s ní souvisejících postupů (Dewalt, Dewalt, 2002). Takový přístup spadá do reflexivního procesu (Guillemin, Gillam, 2004), jenž je zapojen již v raném stadiu psaní designu projektu a s ním související volbou metody.

Volba klíčové metody (popř. klíčových metod) by proto neměla být realizována pouze s ohledem na efektivitu a povahu cílových dat, které chce etnograf/ka získat. Měla by rovněž zohlednit citlivost terénu a případné komplikace / etická dilemata, jež by mohl výzkum ve specifickém prostředí přinést. Takový přístup vyžaduje etickou zdatnost (porozumění etickým principům v souvislosti s výzkumem) a alespoň minimální kontextuální znalost terénu pro odhadnutí možných rizik ješ-

tě před vstupem do něj. Proto vidím reflexivitu uplatněnou v raném stadiu psaní projektu, kam spadá i zodpovědná volba klíčových metod a všech možných odhadnutelných dopadů jejich aplikací na terén, jako důležitý nástroj etické kompetence výzkumníka, a to zejména v komplikovaném prostředí politiky a mocenských vztahů.

Po uzavření pilotní fáze výzkumu a přehodnocení mých nejen teoretických, ale jak se snažím ukázat v této kapitole i metodologických východisek, jsem se rozhodl použít rozhovor jako druhou ze svých klíčových metod sběru dat. Třetí, nejvíce komplikovanou a po celou dobu mého výzkumu pro mne velmi ambivalentní metodou se stala autoetnografie, pro niž bych rád zvolil specifičtější termín, který jsem si vypůjčil od Loïc Wacquanta: jistý druh karnální sociologie. Předmětem karnální sociologie (v mém případě etnografie) je vlastní tělo etnografa, na němž zažívá přímý dopad transformace, již v terénu podstupuje. Wacquant se rozhodl stát se boxerem v etnické čtvrti Chicaga, když se snažil proniknout do tamního terénu, kde zkoumal sociální situaci. Zkušenost z ringu pro něj byla natolik transformující, že se rozhodl na ni postavit celou svou monografii, aby ukázal, jak přímo je nejen osoba vědce, ale celá jeho tělesná zkušenost v terénu pro výzkum zásadní. Ještě víc tak zdůraznil v rámci sociologie a etnografie apel na tělesnost a vtělování (*embodiment*), kterým se do té doby věnovaly téměř výhradně autorky z feministických kruhů (Pitts-Taylor, 2014).

V mém případě se jedná o zkušenost trans aktivisty, který se rozhodne projít procesem tranzice. Nestávám se tak trans osobou, již jsem byl po celý svůj život. Nestávám se ani mužem, i když to tak mí lékaři mohou chápat, protože většina z nich chápe transgender fenomén pouze v jeho tradičním narativu coby narození do nesprávného těla, což není (nejen) můj případ. Stávám se tímto krokem jen a pouze dalším „sám sebou“. Procesem transformace procházíme každý den. Ne vždy se však jedná o transformaci tak rozsáhlého charakteru jakým tranzice je. Název Wacquantovy knihy *Body and soul* (2004) by se hodil i na můj případ. Ponechám jej však v minulosti a spokojím

se s vysvětlením, že ať už člověk věří v duši nebo ne, transformace je cesta, která zasahuje podstatu celého bytí. V mém případě se jedná o proces, jež jsem doposud nahlížel jen jako aktivista a vědec. Mohl jsem jej zúčastněně pozorovat pouze svými vnějšími smysly, tedy zprostředkovaně, díky svým přátelům a kolegům. Dnes jej však mohu prožívat celou svou bytostí, tady a teď. V mém případě tedy o to víc platí, že já sám jsem svým hlavním výzkumným nástrojem (Dewalt, Dewalt, 2002: 196).

V této kapitole našla Nina několik míst, ke kterým poskytla ve svém dopisu důležitou zpětnou vazbu a reflexi, jež bych zde rád uvedl a zároveň na ně zareagoval. Uvádím je proto, neboť se domnívám, že Nina poukazuje na mnohé skutečnosti a slabiny mých metodologických postupů, s kterými se může ztotožnit více čtenářů a čtenářek. Zároveň mi její kritický pohled umožňuje odhalit další eticky sporná místa mých postupů a znovu je tedy podrobit dodatečné reflexi, kterou bych však rád oddělil od původního textu, abych i nadále zachoval můj původní cíl: neustále sledovat, jakým způsobem je konstruována má antropologická znalost v souvislosti s textuální reprezentací.

Nina:

V metodologickej časti sa snažíš uchopiť svoju pozíciu a vysvetliť ju, vysvetliť rôzne pochybnosti a o čo sa opieraš a prečo. Tu celú svoju pozíciu konštruuješ a dekonštruuješ naraz. Ale zasa mi tam chýbaš jasne ty, ktorý reflektuje kritické problémy vytvorené touto jedinečnou situáciou, že si sa do toho celého nevedel/nemohol naplno ponoriť kvôli snahe o vedecký odstup a reflexiu (alebo snahu o spôsob, akým si uchopil a pochopil metódu) a zároveň si uvedomujúc, že v aktivistickom prostredí to môže byť na škodu. Lebo tam je tvojou úlohou angažovať sa, aktívne meniť veci a pozorovať je až sekundárne. Chýba mi kritika metogológie smerom k tomu, že v niektorých

prostrediaci môže byť klasické chápanie pozorovania a odstupu nevhodná metodológia a občas pozorovanie treba odložiť a venovať sa naplno angažovaniu. A pozorovať až potom. Tiež mi chýbalo v texte jasné vysvetlenie, že z hľadiska svojej queer/trans identity si bol pre prostredie DP native a dôležitý pre to, kým si tam bol, nielen ako cudzinec v zmysle chýbania osobných kontaktov s inými členmi.

Nakoniec som mala pocit, že metodológiu používaš skôr na ospravedlnenie svojej prítomnosti a jej rozsahu, než to, že by si to zobral ako výhodu a posun metodológie a témy. Ako by si si svojou prítomnosťou nebol istý. Metodologicky si to rozobral fakt detailne. Ešte by som to posunula a zobrala tvoju skúsenosť sebavedomo ako možnosť učenia sa pre ďalších. Zahrnula by som tam napr. hlbšiu definíciu angažovaného pozorovania – kedy a ako ho robiť. Rozobrať otázku toho, že čo znamená angažovanosť, čo znamená pozorovanie hlbšie – doslova ísť do detailnej definície pojmov angažovaný a pozorovanie a ako sa navzájom ovplyvňujú pri riešení etických aj praktických otázok pozorovania a angažovanosti. Otázku toho, či je nutné stále pozorovať, keď dôvodom, prečo ťa ľudia primárne prijali do tímov, bolo angažovať sa; byť vedcom v tom bola tvoja osobná záležitosť, na druhej koľaji z hľadiska týchto organizácií. Je ok, že sa na teba primárne nepozerali ako na vedca, ale ako na aktivistu? Je potom ok, ak tvoja snaha byť vedcom ovplyvňovala tvoju angažovanosť a hlbšie ovplyvnenie prostredia? Možno je vhodné v takýchto prípadoch nereflektovať počas, ale potom, nebrániť sa byť aktívnym a ovplyvňovať, hoci aj zásadne. A podobné otázky.

Jeden z kritických bodov pozicionality, vedeckej etiky a zúčastneného pozorovania podľa mňa jasne vystihuje táto tvoja veta: „Často jsem vymýšlel strategie, jakým způsobem zaznamenat data tak, aby si toho nikdo nevšiml.“ Vidím tam minimálne dva etické a metodologické problémy, ktoré v texte nereflektuješ:

a) prečo si chcel robiť niečo, čo by ľuďom, o ktorých to robíš, zjavne prekážalo? Robil si niečo, čo tam z hľadiska úprimnosti a ochrany partnerov zjavne nemalo byť, lebo si to musel skrývať. Podľa mňa ako problém identifikuješ nesprávny moment – problém nebol v tom, že si nevedel ako si tajne robiť zápisky, ale v tom, že si vôbec riešil ako si robiť zápisky, keď si vedel, že partneri s tým nesúhlasia.

b) To, že si sa počas stretnutia venoval bodu a) znamená, že si nezastával dostatočne úlohu, do ktorej si sa sám pasoval a bol si v nej do tímu prijatý – aktivista. Nedával si pozor, tvoje myšlienky, činnosť a emócie neboli zamerané

na situáciu, kvôli ktorej si tam bol prijatý. Tým pádom išla angažovanosť na úkor pozorovania, hoci pozorovanie bolo zo strany partnerov považované za problém, lebo si ho musel skrývať. Podobne, ako keby si v pracovnej dobe u zamestnávateľa vybavoval svoje súkromné záležitosti a za problematické považoval to, že zamestnávateľ nesúhlasí s tým, že si nerobíš svoju prácu, nie to, že sa venuješ tomu, čomu sa v tomto priestore nemáš.

Ďalšia téma, ktorú mi to otvára, je tá, že si si v tom čase ešte nevytvoril dostatočne dôverný vzťah, ktorý by ti umožňoval etický a otvorený prístup k informáciám tak v roli aktivistu ako aj v roli vedca, ktorý by zároveň akceptovali aj partneri. Špeciálne to vidím ako problém v kontexte toho, ako v časti o etike píšeš o nepoškodení a citlivosti atď. Spôsob, akým tento problém formuluješ v texte, mi ukazuje ešte hlbší problém. Tón, ktorým to popisuješ, ukazuje, že tomu neetickému správaniu by mala vedecká komunita rozumieť a brať ho ako samozrejmy. Že od nich očakávaš empatiu, nie údiv nad neetickým správaním a odsúdenie. Ako keby vedecká etika bola niečo, čo je mimo bežnej etiky. A to sú podľa mňa výzvy, ktoré môžeš v metodológii otvárať, nie ich brať ako samozrejmé a len im podliehať a brať ich ako normu.

Nininy postřehy jsou podle mého názoru relevantní, a to hlavně z toho důvodu, že byla součástí týmu, ve kterém jsem prováděl výzkum. Málokdy se podaří v rámci výzkumu získat etnografovi tak precizní a detailně popsanou argumentaci od samotné partnerky ve výzkumu. Ukazuje též na aspekty mé práce, které považuje za sporné, kritické či přímo neetické. Právě k nim bych se rád v této dodatečné reflexi vyjádřil (příčemž svůj text ponechávám v původním znění).

Jedna z mých největších obav v rámci nejen mé přítomnosti v terénu, ale i během psaní mé práce byla, abych nikoho svým způsobem práce nezranil. Báł jsem se toho tolik, že se způsob reflexivního psaní a téma etiky pro mne staly zcela zásadní. Skutečnost, že je poměrně nemožné v každodenním životě, kterým se pro mne výzkum stal, nikomu neublížit, je asi všem jasná. Jsme koneckonců jen lidé. Ale právě způsob reflexivního psaní považuji za nástroj, jímž lze tato slabá místa ve výzkumu dodatečně odhalit. Hlavním důvodem, proč celá tato kapitola vznikla, je ten, že jsem chtěl čtenářům a čtenářkám poskytnout

vhled do procesu, jakým jsem ve svém výzkumu postupoval a jak vznikl i tento text, což jsem v rámci své mnohaleté etnografické práce vždy považoval a stále považuji za naprosto zásadní. To, že v něm budou tato místa odhalena, je tedy účel.

Mnohokrát jsem se ocitl v situaci, kdy jsem doslova nevěděl, co mám dělat, jak mám jednat. Zda se k ní mám postavit jako angažovaný člen týmu (takových situací bylo mnoho, koneckonců naším výsledkem byl event, který byl úspěšný a kterému jsem tehdy věnoval veškerý svůj čas, přestože v této kapitole akcentuji jiné stránky svého výzkumu a pobytu v terénu); nebo jako výzkumník, jehož primární důvod, proč se vlastně nachází tam, kde se nachází, je sběr dat, nikoli angažovanost; anebo jako já sám, tedy někdo, kdo hraje v situaci obě role a musí se s nimi nějakým způsobem v sobě vypořádat. Že se mi to nedařilo, je podle mého názoru zjevné ze všech mých snah, které v této práci uvádím. Že jsem se rozhodl o tom reflexivním způsobem napsat, to byla snaha ukázat dalším svým kolegům a kolegyním, jak těžké je někdy najít vhodný a pro všechny zúčastněné strany přijatelný způsob, jakým postupovat, když vás vnitřně sžirají pochyby.

Svým postupům v terénu a snahám své partnery ve výzkumu chránit jsem věnoval extrémní množství času a byla to právě tato témata, které jsem po celou dobu svého studia řešil se svou školitelkou i v rámci svého studia a společných diskusí s kolegy o tom, jak pokračují naše výzkumy. Zároveň jsem měl potřebu chránit i sebe, abych se svými partnery ve výzkumu necítil být tlačěn do věcí, v nichž jsem se necítil dobře, protože jak jsem zde již zmínil, prostředí, v kterém jsem se nacházel, pro mne bylo konfliktní a nebylo pro mne jednoduché se v něm vyznat a cítit se v něm uvolněně.

S Ninou rozhodně souhlasím v názoru, ke kterému jsem během svých pokusů a omylů v terénu nakonec i já sám dospěl: pochopitelně je někdy o mnoho prospěšnější nesnažit se reflektovat to, co se kolem mne v terénu děje, ale snažit se o to až v klidu, kdy ze sebe mohu věci bez rušení okolními vlivy dostat. Na to jsem ale přišel sám až poté,

co jsem se to snažil dělat opačně. Pokud bych tuto svou zkušenost vynechal, nepovažoval bych svůj výklad metodologického postupu za dostatečný. Navíc, vezmu-li v potaz, jakým způsobem jsem byl v rámci svého studia veden k používání metody zúčastněného pozorování, kdy jedním z relevantních postupů je snažit se zaznamenat data přímo v terénu. Ve svém komentáři mi Nina umožnila uvidět, že i když jsem se snažil o určitou kritiku klasických metodologických postupů, tato kritika není z textu zcela jasně patrná.

Nesouhlasím však s tvrzením, že by mým primárním úkolem v aktivistickém prostředí bylo angažovat se a snaha o reflexi měla být sekundární. Tuto námitku naopak vnímám jako její nedostatečné zohlednění mého statusu a mých zájmů jakožto výzkumníka, které se zde ukazují být v rozporu se zájmy organizace, v níž jsem působil. Ninin postřeh tedy nyní vnímám jako jistý způsob nárokování si mé přítomnosti v týmu, který jsem samozřejmě cítil a vědomě jsem se mu bránil, protože ve mne vyvolával vnitřní konflikt nejasného statutu, o němž jsem se zde již několikrát zmínil. Že své rozhodnutí postupovat jinak popisuji způsobem, který se zdá jako snaha se za tyto kroky omluvit, může poukazovat na fakt, že jsem se cítil být zavázaný etnografií jako vědecké disciplíně a měl jsem (a stále mám) hlavní potřebu psát tento text s vědomím, že mou hlavní cílovou skupinou čtenářů budou kolegové a kolegyně z vědeckého prostředí, jimž bych tuto svou zkušenost rád předal. Nininy postřehy považuji proto za cenné, neboť naše situace poukazuje na skutečnost, která mne od začátku výzkumu velmi trápila a mnohdy mi i nedávala spát: co když se stane, že s konečným výsledkem, i přes mou veškerou snahu situace vždy ošetřit, nebudou mít partneři ve výzkumu souhlasit? Co když mé působení v terénu odmítnou? Co když se jich hluboce dotkne můj způsob analýzy? To jsou všechno obavy, jež v souvislosti s výzkumem sdílíme všichni.

I přesto, že Ninin pohled na danou věc mi přijde pochopitelný, nemohu s ní souhlasit v souvislosti s jejím poukázáním na to, že by moje snaha psát si zápisky během našich setkání byla neetická. Když jsem

do DP týmu vstupoval, bylo to po otevřené diskusi s jednatelkou týmu o tom, zda by mi do týmu umožnila vstup jakožto výzkumníkovi. Mým hlavním cílem totiž bylo dělat výzkum, k čemuž jsem dostal svolení. Na oplátku za to jsem nabídl svou účast a ochotu chopit se takové role, která bude pro konečnou realizaci eventu důležitá. Že jsem v rámci své angažovanosti zároveň sbíral data a snažit se o účast mi tudíž přijde logické, nemohl jsem dát prostor jen jedné ze stran, protože pak bych dal přednost buď jen pozorování, nebo pouze účasti. Že jsem se však o to ze začátku snažil a že své postupy otevřeně odkrývám, mi vzhledem ke své úloze popsat, jak jsem ke svým datům přišel, přijde nutné a nemám zájem své postupy nijakým způsobem tajit.

Zároveň však dále v textu poukazuji na to, že jsem si velmi silně uvědomoval, jakým způsobem má moje jednání vliv na potenciální ztrátu důvěry od konkrétních členů a členek v týmu a že jsem postupně od těchto svých snah upustil, protože jsem považoval za důležité si tuto důvěru získat svou prací (tedy jako aktivista, nikoli výzkumník). Odkryl jsem tedy proces, jakým se můj postoj vyvíjel. Nikdy jsem si v rámci výzkumu nekladl na sebe nárok být vždy neomylný, dokonale etický a neudělat nikdy nic, co by mohlo situaci ohrozit, protože jsem věděl, že to prostě není možné. Musel jsem se naučit přijmout své konfliktní postavení tak, jak jsem v tu chvíli dokázal, a věřit, že jednou budu schopný odkrýt jeho slabá místa, která tam samozřejmě jsou a dávají mi nyní možnost uvědomit si, kde se vlastně nacházejí slabá místa celého etnografického přístupu, jenž dostatečně nereflektuje potřebu rovnocenných vztahů v terénu mezi výzkumníky a partnery ve výzkumu. Právě z toho důvodu jsem v práci uvedl i reflexivní model výběru metody, neboť jsem si díky svým postupům uvědomil, že chci data za nedostatečně odvedenou práci, tedy pokud za to neodvedu nic nazpět, mi nepřipadá etické. Tím pochopitelně neospravedlňuji své počáteční hledání toho, jak se situací naložit, ale snažím se s tím vypořádat upřímným a reflexivním pohledem na to, jak jsem postupoval, aniž bych se snažil své kroky zakrýt.

S Ninou nesouhlasím ani v tom názoru, že mým primárním úkolem bylo se v rámci týmu angažovat a že při snaze sbírat data jsem se nedokázal na sto procent věnovat tomu, co se v daný moment řešilo. Vzhledem k tomu, že v rámci našich DP setkání se řešila spousta osobních věcí, nebyl jsem rozhodně jediný, který v různé momenty odcházel s pozorností do svého nitra, kreslil si, hrál si s mobilem či jiným způsobem reagoval na ne vždy jednoduchý vývoj našich diskusí. Snažit se tímto způsobem omezit mne jakožto někoho, kdo do týmu vstoupil s nadějí, že data získá, aby během toho, co se dělo, nejednal tímto způsobem, by mi naopak přišlo neetické od partnerů ve výzkumu – mistička vah by se totiž v tomto případě naklonila na jejich stranu. Ale kde jsem potom já jakožto výzkumník? A jaké mám vlastně možnosti?

Je zcela jasné, že každý z nás jakožto osoba měl v týmu své vlastní důvody a zájmy, proč do něj vstoupit a proč se v něm snažit setrvat. Pro mne bylo nanejvýš důležité, abych odvedl skvěle práci, ke které jsem se zavázal – tou byla koordinace dobrovolníků a zajištění hladkého průběhu organizace naší akce. Zavázal jsem se též chodit na pravidelná setkání a participovat na tom, co se v dané chvíli řešilo. Že jsem se ale vědomě snažil nepřijmout zodpovědnost za věci, o kterých jsem byl vnitřně přesvědčen, že mi nenáleží a že to tak je pro mne správné rozhodnutí, rozhodně nepovažuji za nedostatečnou zaangažovanost. Naopak, považuji to v tu danou chvíli za důležitý aspekt uvědomění si svých vlastních hranic a možností. Tou dobou jsem nebyl schopný poskytnout týmu víc, než jsem poskytoval – z důvodů, které jsem se zde snažil uvést.

Mým cílem nebylo, abych od svých čtenářů a čtenářek získal soucit, ale abych poukázal na aspekty práce etnografa v terénu, s nímž se doufám dokáže ztotožnit ne jeden z mých kolegů a kolegyň. Zároveň však považuji za důležité uvést kritický pohled mé partnerky ve výzkumu, který může dostatečným způsobem odhalovat, jak zcela odlišně mohly být či už byly mé snahy nahlíženy právě jimi, tedy partnery ve

výzkumu, díky nimž jsem svá data vůbec mohl získat. Celá tato situace ještě lépe vykresluje onen latentní „konflikt“, o kterém zde píšu a který jsem neustále v rámci svého výzkumu cítil – měl jsem pocit, že jsem pod drobnohledem a že se ode mne něco očekává. Tento pocit mi velmi svazoval ruce. Právě z toho důvodu jsem si byl neustále vědom svých hranic a snažil si je chránit, protože jsem od samého začátku měl pocit, že jsem v bitevní zóně, kde se hraje o moc a kde i já mohu být určitou formou jistého „aktiva“. Jisté je to, že jsem v dané situaci jednal tímto způsobem a ne jiným, a proto svůj text zachovám v plném znění.

Komentář od Niny je však důležitý právě proto, že ukazuje na skutečnost, jak odlišně můžou být konkrétní situace nahlíženy osobami, jež se podílely na stejné věci – a z hlediska etnografie považují její pohled za nesmírně cennou zpětnou vazbu. Jak jiné by totiž mohly být naše práce, pokud bychom v nich nechali promluvit partnery ve výzkumu k našim metodologickým postupům? Do jaké míry by byla odkryta slepá místa našich metodologických nástrojů? V jakých bodech by se ukázala být naše reflexivita nedostatečná? Jaká jiná nebo zcela odlišně vnímaná etická dilemata bychom tímto způsobem mohli objevit? To jsou samozřejmě otázky, na něž nyní neznám odpověď. V rámci vývoje naší vědy je však považuji za nesmírně důležité, a proto bych je zde rád ponechal čtenářům i sám sobě k zamyšlení.

JAK VYBUDOVAT ORGANIZACI

6. Jak vybudovat organizaci

Ze situací z terénu, které jsem analyzoval již v páté kapitole, vyplývá, že jsem poměrně dlouhou dobu působil ve dvou organizacích jako stálý člen organizačních týmů. Jedna z organizací, kde jsem byl členem, tedy tým Dúhový PRIDE, měla dlouhodobé období krize. V této době se nedokázala mobilizovat k tomu, aby sehnala prostředky pro svou činnost; aby zajistila dostatek lidí pro své projekty; aby se v týmu uklidnila atmosféra a tým nemusel podstupovat složitý proces supervize, který vedl k jeho rozpuštění a transformaci celé struktury projektu. Druhé organizaci, v níž jsem dlouhodobě působil, TransFúzii, se naopak podařilo během mého působení v rámci spolupráce investovat do budování kapacit, tedy do vybudování struktury, která má posílit udržitelnost organizace pěstováním meziorganizačních vazeb, rozšířením informační sítě a odbornosti svých členů a tím získat stabilnější základnu pro svou činnost.

Ještě dřív, než tyto příklady přiblížím v následujících řádcích, bych rád upozornil na to, že v žádném případě nebylo mým cílem v této práci představit TransFúzii jako tu lepší organizaci a Dúhový PRIDE tým jako horší, méně schopný. Ač jsem však obě organizace porovnával z hlediska více aspektů, DP z toho vždy vyšla hůř. Mým cílem nikdy nebylo jakýmkoliv způsobem své partnery ve výzkumu a celkový terén poškodit. Data jsem sbíral velmi pečlivě a stejným způsobem jsem přistupoval k rozkrývání terénu ve své práci. Kdyby mělo u některých z mých čtenářů či čtenářek dojít k závěru, že jedna organizace prostě nedělala svou práci nebo byla obětí ega svého lídra, jednalo by se o nepochopení. Právě v této kapitole se budu snažit podat dostatek dat, která doufám vyloučí tuto možnost interpretace, k níž by díky závěrům, jež odkryji v následující kapitole, zřejmě mohlo neúmyslně dojít. Osobně jsem byl členem obou organizací a do obou jsem se snažil investovat to nejlepší, co jsem dokázal, a nebyl jsem jediný. Na setkání

DP týmu jsem však často přicházel se sevřeným žaludkem a domů odcházel frustrován, zatímco na setkání TF jsem se většinou těšil. Obě organizace se liší v mnoha aspektech, přestože jak jsem již několikrát uvedl, vznikaly ve stejném prostředí téměř těsně vedle sebe. V určitém období se i dělily o své členy. Přesto jsou jejich příklady téměř učebnicově odlišné.

6.1. Capacity building: důležitost otázky udržitelnosti

Že se téma udržitelnosti organizace dostává v rámci neziskového sektoru do popředí, by zřejmě potvrdilo každé občanské sdružení, které má za sebou pár let činnosti a fundraisingu. Za posledních zhruba třicet let se neziskový sektor několikanásobně zvětšil a rozrostl, což ovlivnilo i způsob získávání prostředků a investice do vzdělávání se ve fundraisingových strategiích. Financování činnosti organizace se stalo zásadní otázkou přežití a nejedna organizace by mohla líčit pocity nejistoty, které provázejí její činnost. Financování z grantových zdrojů je navíc poměrně složité: často jsou peníze například na pomůcky a vybavení, nezbyvá již však na pokrytí nájmu a mezd.

Zužování smyslu udržitelnosti organizací na pouhé financování jejich pracovní činnosti by však bylo neúplným pochopením podstaty tohoto konceptu. Jak shrnují Tucker a Caulkins (2013: 362–364) opírající se o své předchozí práce (Caulkins, 1996) a zásadní Edwardsovu studii (2005) věnující se tématu hnutí udržitelnosti (*Sustainability movement*), vznik neziskového sektoru byl až do počátku 21. století nahlížen hlavně z funkcionalistické perspektivy jako adaptivní forma schopnosti vyplňovat prostor, který stát nebyl schopný pokrýt. Postupem času však mimovládní organizace v rozvinutých společnostech přejímají čím dál více agend a otázka udržitelnosti celého sektoru se stává z perspektivy tohoto hnutí zásadní. Z pohledu tohoto nového paradigmatu je důležité uplatňovat v rámci řízení neziskových orga-

nizací model přirozeného systému (*natural model*),³⁶ podle něhož by udržitelnost neměla být chápána ve smyslu „zachování konkrétních organizací, nýbrž idejí a aktivit, které tyto ztělesňují“ (Tucker, Caulkins, 2013: 363).³⁷ Schopnost udržitelnosti se proto stává slabinou existence organizací v neziskovém sektoru, a tudíž i zásadním prvkem, na který se v rámci jejich plánování vyplatí soustředit.

Zabývat se aspektem udržitelnosti organizace původně nebylo mým cílem. Z pilotního výzkumu, který měl prověřit smysluplnost mých výzkumných otázek, však vyvstávala jako nejkritičtější otázka *leadershipu* (řízení) a otázka hodnot. V rámci své analýzy dat jsem proto sáhl i do oblasti *Business studies*, která se otázkou *leadershipu* primárně zabývá. Shodou okolností jsem našel hojně citované studie autora Jima Collinse, který zasvětil svou výzkumnou činnost otázce, jak z dobré organizace vybudovat skvělou (2005, 2006).

Mým cílem nebylo najít teorii, již bych mohl použít ve svém terénu. Abych se vyhnul takzvanému znovuobjevování kola, chtěl jsem se ujistit, že již existuje ověřený model, který by mi potvrdil to, co jsem se domníval: že postava lídra samotného je sice velmi důležitým aspektem fungování celé organizace, není to ovšem aspekt jediný, s kterým úspěch organizace visí a padá. Mé fungování v dvou spřátelených organizacích mi umožnilo sledovat dva různé způsoby řízení i koordinace, které mne doslova provokovaly k hledání podobností a odlišností, abych mohl lépe identifikovat, jak je možné, že dvě organizace působící v jedné platformě, dokonce v jedné budově, propojené skrze jednu osobu, která má významné místo v obou z nich (já jsem se stal druhým takovým členem), se mohou tak výrazně lišit. Postupem času (a dalším induktivním hledáním „červené nitě“) jsem si uvědomil, že pokud bych stavěl jejich odlišnost pouze na způsobu řízení (otázka *leadershipu*), vynechal bych tak podstatné aspekty, které jsou na prv-

---

36 Edwards, 2005.

37 Český překlad autor.

ní pohled skryté. Chtěl jsem zjistit, na jaké další oblasti bych se měl v rámci porovnávání organizací zaměřit a které by neměly uniknout mému zájmu. Mou snahou bylo analyzovat organizace působící v neziskovém sektoru, které se svou povahou od klasických obchodních společností dost liší. Collins si byl tohoto faktu vědom již čtyři roky poté, co jeho první studie vyšla.³⁸ Proto jeho zájem padl i do takzvaného sociálního sektoru, jak oblast sám nazval. Jedná se tedy o organizace, které nejsou orientovány na finanční zisk a jejich úspěch se nedá měřit zjištěním výnosu, nýbrž efektivit: tedy jak účinně se jim daří plnit svoji misi. Právě tento bod mi přijde nejvíce důležitý pro můj vlastní terén. Collinsův model totiž do jisté míry potvrzuje, že „skvělost“ organizace závisí na její schopnosti zajistit si vysokou míru kapacity pro pokrytí svých zásadních oblastí, tedy oblast zvanou *capacity building*.

S tímto termínem, jenž vzhledem k jeho hojnému užití budu i v této práci používat v jeho anglické podobě, jsem se osobně setkal až na sklonku roku 2012, kdy má domovská organizace TransFúzia zjišťovala, jak získat grantovou dotaci v rámci Norských fondů. Naše žádost se pak v následujícím roce zaměřila výhradně na tento aspekt, a to konkrétně v souvislosti s budováním trans komunity na Slovensku. Jak pojem *capacity building* nejlépe vysvětlit? Tucker a Caulkins (2013) zmiňují kromě definice od McPhee a Bare (2000), tedy schopnost organizace účinně naplnit svoji misi, též její flexibilitu a schopnost růstu, který zahrnuje jak organizaci samotnou, tak i její agendu a fungování v rámci podpůrných sítí. Souvislost s udržitelností je taková, že schopnost rozšiřování kapacitních možností je v podstatě její mírou. Organizace by měla pro zachování své zdravé existence být schopna pružně reagovat na ekonomické a politické vlivy a zároveň se nevzdá-

---

38 Collins bez ohledu na to, zda je firma orientovaná na zisk nebo ne (v případě mimovládních organizací), určil základní prvky, které jakákoliv organizace musí splňovat, je-li jejím cílem být úspěšnou. Všechny tyto prvky se dají v podstatě vypořádat za použití tzv. „*common sense*“. Jeho studie jsou však cílenými výzkumy, kde tyto závěry ukazuje na podrobných výsledcích (2005, 2006).

lit lokálním potřebám. Collinsův model tak do jisté míry potvrzuje, že úspěšnost organizace závisí na její schopnosti zajistit si vysokou míru kapacity pro pokrytí svých zásadních oblastí.

Právě tuto podobnost v modelu viděli i organizační antropologové Tucker a Caulkins, kteří jej propojili s konceptem udržitelnosti, když definovali čtyři hlavní oblasti, jež mají na schopnost udržet organizaci ve své činnosti nejzásadnější vliv. Můžeme tak hovořit o čtyřech aspektech udržitelnosti: strategické, zdrojů, programové a personální (2013: 365). Tucker a Caulkins pak dále akcentují Collinsův (2006) koncept „kultura disciplíny“, v jehož rámci autor definoval čtyři hlavní oblasti budování skvělé organizace, které se do značné míry překrývají s oblastmi udržitelnosti, jak je definovali Tucker a Caulkins (2013): *disciplinovaní lidé* (udržitelnost personální), *disciplinované myšlení* (udržitelnost programová), *disciplinované jednání* (udržitelnost strategická) a *budování skvělosti, která přetrvá* (udržitelnost zdrojů).

6.2. Leadership není vše

První z nich, oblast disciplinovaných lidí, zahrnuje dvě hlavní témata: Collins přichází s konceptem takzvaného lídra pěti úrovní (*5 level leadership*). To, co oddělovalo skvělé organizace od dobrých, tak byla samozřejmě i postava lídra. Důležitá je ovšem jeho osobnost, která v sobě zahrnuje „paradoxní směs osobní pokory a profesní vůle“ (Collins, 2005: 39):

„Lídri 5. úrovně smerujú potreby vlastného ega mimo svojej osoby a zameriavajú na väčší cieľ – vybudovanie skvelej spoločnosti. Neznamená to, že lídri 5. úrovně nemajú žiadne ego alebo vlastné záujmy. V skutočnosti sú nesmierne ambiciózni – ale ich ambície sa týkajú predovšetkým danej inštitúcie, nie ich osoby.“ (Collins, 2006: 23, slovenské vydání)

Když jsem do TransFúzie vstupoval, byla neoficiálním sdružením dvou přátel, kteří se rozhodli spojit své síly, aby se mohli věnovat zlepšení situace trans lidí na Slovensku. Nina, kterou jsem ve svém textu již představil, byla společně se mnou členkou DP týmu a zakladatelka TransFúzie. Vystudovala psychologii a byla expertka na danou tematiku. V rámci LGBTQ slovenské scény působila již velmi dlouho, byla známá i v akademické sféře. Měla široké zkušenosti a byla výbornou řečnicí. Byla charismatická a často se ujala role facilitátorky celého meetingu. Přestože v rámci DP týmu byla považována za člověka, který často chodí pozdě a neplní své úkoly, vůči TF se chovala zodpovědně. Sama se vyjádřila tak, že práce v DP týmu ji nenaplňuje, protože se v něm nikdy nenašla. Práce pro TF byla však úplně něčím jiným. Bylo to pro ni osobní téma, do kterého investovala svůj čas a pracovní nasazení.

Druhý zakladatel TransFúzie, Teo, vystudoval sociologii a získal praxi v jedné neziskové organizaci zabývající se otázkou rovnoprávnosti žen. Působil na mne jako velmi skromný člověk, který na sebe nerad upozorňoval. Hovořil velmi promyšleně a to, co řekl, mělo váhu. Vždy ve mně vzbuzoval respekt, ačkoli byl mladší, a měl jsem ho instinktivně rád. V době, kdy jsem se přidal k organizaci já, neměla TF ještě svůj přesný směr, všichni jsme ale sdíleli stejné názory na to, kde je potřeba nejvíc naší pomoci. V rámci Slovenska neexistovala žádná informační síť, žádná podpůrná skupina. Chyběly informace jak pro samotné trans osoby, tak pro jejich rodiče. Jeden z prvních projektů, na které se podařilo TF získat zdroje, byl výzkum, jenž měl mapovat situaci osob procházejících na Slovensku tranzicí.³⁹ V rámci nově založeného centra vznikla kancelář, o kterou se TF dělila s další LGBTQ organizací a kde v rámci svého prostoru pořádala meetingy, konaly se rozhovory, jednalo se o přípravě otázek a dalším směru, kudy se ubírat.

TF neměla svého jednatele, Nina a Teo byli hlavní dva zakladatelé a v rámci rozhodování vždy panoval konsenzus. Pro takto ma-

---

39 Výzkum zkušeností trans lidí se zdravotní péčí probíhal v letech 2011–2014.

lou organizaci by nemělo smysl, kdyby se ujala cesty, s kterou by nesouhlasili všichni členové. Konsenzus navíc nebylo nikdy těžké dosáhnout. Cílem vždy bylo, aby byl výsledek našeho snažení co nejefektivnější a práce nás i nadále bavila. Respektovali jsme své opačné názory, a pokud jsme se kvůli něčemu neshodli, věci se vždy podařilo vyřešit.

První rok svého působení v DP týmu jsem v rámci TF nebyl stálým členem. Nebyl jsem vždy přizván na všechna setkání. Snažil jsem se respektovat to, že když jsem se rozhodl k organizaci přidat, TF měla již svůj výzkumný projekt, který vznikl beze mne. Na sklonku roku 2012 se však TF rozhodla podat žádost o grant z Norských fondů. Teo, který měl mít řízení projektu na starosti a nabídl mi účast v projektu, pro mne byl zárukou, že projekt bude v dobrých rukách. Teo již prošel zkušeností s plánováním a koordinací v rámci jiného neziskového sdružení a věděl, jak důležitá je v rámci plnění grantu vykazovací činnost a jak zodpovědná je to úloha. Proto se rozhodl ji vzít na sebe. Teovi jsem vždy věřil, že je pro něj naše organizace a trans aktivismus důležitější než jeho vlastní zájmy. Byl to člověk, z kterého šel na první pohled klid a síla, ačkoliv na sebe neupozorňoval.

Každý z nás na poli aktivismu někdy začínal. Pochod Důhový PRIDE Bratislava měl svůj první ročník v roce 2010. Pořádali jej tehdy lidé, které dala dohromady tato společná touha. Neměli žádnou zkušenost s organizací ani nevěděli, co přesně bude jejich snaha obnášet. První ročník byl ale velkým úspěchem a pomohl odstartovat sérii dalších, kde se daly zúžitkovat zkušenosti do té míry, aby se z nich organizační tým poučil. Zcela jistě jej však nedávali dohromady lidé, kteří by si všichni skvěle rozuměli, měli stejné cíle, stejné politické názory a jednoho dne si řekli, že protože tak skvěle spolu vycházejí, udělají PRIDE. Bylo tomu spíše naopak.

Alex: ,V nejakom bode sme si uvedomili, že sme posledná krajina EÚ, kde nebol PRIDE. Dalo sa do kopy desať ľudí úplne bez skúseností s organizovaním. Zaregistrovala sa trasa a očakávali sme tak 50 až 100 ľudí, ale už len tým oznámením sa strhla masívna lavína. Najnáročnejšie bolo zohrať vojnu medzi sebou, pretože myšlienka PRIDE narážala na odpor v samotnej komunite. ‘ (poznámky z terénu, 16. 8. 2012)

PRIDE se stal způsobem vyjádření LGBTQ lidí v mnoha sousedních zemích. Například vídeňský pochod má již svou dlouhou tradici a každoročně na něj přicházejí lidé z mnoha evropských zemí. V době, kdy PRIDE v Bratislavě začínal, neměla například Praha za sebou ještě ani jeden z ročníků. Od organizátorů bratislavského pochodu to byl tudíž poměrně odvážný krok. Neměli od koho model převzít, neměli se s kým poradit o tom, jak sehnat peníze, jak pochod zabezpečit, jak nejlépe vymyslet jeho trasu, jak zařídit, aby vše vyšlo podle jejich představ a lidé na pochod přišli. Neměli se od koho poučit, za kým jít, koho oslovit, koho raději neoslovit. Přesto první ročník svou účastí, podporou a úspěchem zcela předčil očekávání. Již tehdy se však v týmu objevily rozpory související zejména s nejasnými cíli a hodnotami, na nichž byla akce postavena.

Za tu dobu, co jsem byl členem DP týmu, jsem se u více členů v týmu setkal s jakousi všeobecnou formou kritiky toho, jakým způsobem je organizace vedena. DP tým též dlouhodobě trpěl mocenským bojem, který jej provázel od samotného počátku jeho existence, jak jsem se postupně dozvěděl. Již když jsem do týmu vstupoval, dostal jsem se do kontextu, který se mi podařilo rozkrýt až o pár měsíců později, když jsem pochopil rozložení sil ve skupině. Na prvním setkání jsem cítil nepřátelskou atmosféru, již jsem si nebyl schopný jako nový člen týmu, navíc zcela dobrovolně nabízející své služby, vysvětlit. Jak jsem již zmínil v páté kapitole, až později jsem pochopil, že nedůvěra, kterou jsem vnímal od konkrétních členů skupiny, byla vyvolána na základě toho, kdo mne do skupiny přivedl. Očekávala se tak ode mne nikoliv neutralita, která byla mým cílem, ale naopak posílení jedné

z konfliktních stran týmu. Důvěru členů se mi podařilo získat až tehdy, když jsem prokázal nezávislost myšlení i rozhodování, což byl v dané situaci poměrně složitý úkol. Líderka týmu DP též byla velkou částí týmu kritizována za to, že namísto hájení PRIDE zájmů hájí především zájmy své vlastní a zájmy organizace, která byla přímým fundraiserem projektu.

Alex byla důležitá osoba na slovenské aktivistické scéně. Na první pohled na mě nepůsobila jako konfliktní člověk, přestože její reputace konfliktního člověka ji předcházela ještě dřív, než jsme se mohli osobně poznat. Cítil jsem z ní velké odhodlání věci měnit. Nedalo se jí upřít, že byla charismatickou osobností a dokázala toho využít. Budovali jsme si náš vztah postupně. Jejím cílem bylo spustit v rámci slovenské široké veřejnosti procesy, které pomohou nastartovat nejen legislativní, ale i společenské změny. Uvědomovala si, že důležitá je především informovanost, která má vliv na veřejné mínění. Za své chování a povahové rysy, které neskrývala, byla často kritizována veřejností. V rámci týmu pak za svůj direktivní způsob práce a za svou výbušnost.

Co se výbušnosti týče, nebyla v týmu jediná. Naše setkání se vždy nesla v dusné atmosféře méně či více vysloveného konfliktu, byla plna dvousmyslných narážek. Často jsme ztráceli čas nad věcmi, které se daly řešit e-mailem. Týmu celkově chyběla disciplína nejen v takových věcech, jako je včasný příchod, ale i v důležitějších, jako je plnění svých povinností a „deadlinů“, na nichž závisel celý průběh akce. Naše setkání se nesla mnohdy v konfliktním tónu, když jsme se snažili najít ideální řešení, na kterém jsme se nedokázali shodnout tak, aby byli všichni s vývojem situace spokojeni. Obvinít ze všech těchto věcí samotnou líderku bylo snadné. Výsledek naší práce byl však týmový a Alex nebyla jediná, kdo za neúspěch našeho týmu nesl zodpovědnost. Byli jsme to my všichni.

Obě organizace se tedy na první pohled lišily ve způsobu řízení a rozhodování: DP upřednostňoval centralizovaný způsob vedení, zatímco TF zastávala způsob konsenzuální. Důležitý je ovšem fakt, který jsem se dozvěděl hned na svém prvním setkání týmu DP: k centralizovanému způsobu řízení a rozhodování došlo v podstatě až po neúspěšné snaze vést tým konsenzuálním způsobem. Tento způsob dlouhodobě nevyhovoval, a to z toho důvodu, že ve skupině panovalo kritické rozložení sil, které konsenzus v důležitých momentech neumožňovalo. Zvolení si člověka do řídicí funkce tudíž bylo východiskem, jež mělo urychlit komplikovaný a mnohdy i konfliktní rozhodovací proces.

Lidé si zvykli úspěch společnosti přičítat jejich lídrům, lidem v řídicích pozicích. Stejně tak, když společnost přestane fungovat, často se situace řeší změnou vedení a obviněním lídra z toho, že nebyl dost dobrý, dostatečně inovativní, flexibilní a tak dále. Leadership tak byl vždy výraznou oblastí kritiky v rámci DP týmu a strhával na sebe tolik pozornosti, že bylo poměrně snadné přehlédnout i aspekty jiné.

V rámci TF bylo vedení důležitého projektu svěřeno člověku, mezi jehož povahové vlastnosti patřila skromnost a disciplína. Pokud jde o způsob řízení, přestože v rámci vzniku oficiálního občanského sdružení bylo nutné ustanovit funkce takzvaného boardu, tedy předsedy (*štatutár*) a místopředsedy sdružení, tyto funkce byly vždy chápány jako zajišťující oficiální existenci TF pro styk s úřady, případně veřejností. Organizace netrpěla konflikty při hlasování. Vzhledem ke sdílenému etickému kodexu, jenž je velmi úzce spjat s trans etikou⁴⁰, panoval i v závažných otázkách a diskusích na setkáních organizace respekt, který byl všemi členy sdílen. Pokud jde o TF, nutno podotknout, že se jednalo o mnohem menší seskupení. Na rozdíl od týmu DP, kde jsem se já stal devátým (a tudíž i lichým, pro rozhodování důležitým) členem, v rámci TF

---

40 Trans etika je založena na vzájemném respektu, individuální jedinečnosti a svobodném právu na sebeurčení genderové identity i exprese. Zahrnuje citlivost na genderovou problematiku, tj. uvědomování si témat a otázek, které jsou citlivého charakteru a v trans komunitě jsou považovány za neetické.

jsme v letech 2012–2014 střídavě měli mezi třemi až pěti členy. Je nezpochybnitelné, že rozhodovací proces je v menší skupině jednodušší. Při bližším zkoumání základů, na kterých obě organizace vznikaly, ovšem vyvstaly další rozdíly, které by neměly být v této otázce opomenuty.

6.3. Tým správných lidí

Další z věcí, v níž se obě organizace lišily, byl způsob jejich vzniku. Dúhový PRIDE vznikl jako myšlenka několika lidí, kteří dali postupně dohromady skupinu sestavenou z těch, jež měli vůli na něm participovat. Mezi některými z nich existovaly úzké přátelské vazby, mezi jinými však ne. Nejednalo se tedy o skupinu přátel, ale o skupinu, kterou dali dohromady konkrétní jedinci, již byli ochotní zasadit se o společný cíl, jímž byla samotná akce – PRIDE pochod městem. TransFúzia naproti tomu vznikla díky nadšení dvou lidí, ke kterým se postupně přidaly další tři osoby ještě dřív, než organizace získala finanční zdroje na svůj velký projekt. V tomto složení pak byly postupně odhlasovány cíle organizace; sestaven strategický plán; zvolen způsob aktivismu, jímž se organizace bude ubírat; a vypracován projekt na *capacity building*. Nejprve tedy byli lidé, až potom se ukázal směr.

Na první pohled jsou to zcela opačné způsoby vzniku. A právě ten druhý je podle Collinsova modelu pro organizaci vhodnější. Collins uvádí pravidlo „nejdřív kdo, potom co“ jako druhou oblast prvního ze čtyř stadií postupu, jak vybudovat skvělou organizaci. První stadium nazvané „disciplinování lidí“ v sobě zahrnuje tedy nejen postavu lídra a způsob vedení, klade důraz i na celý zbytek týmu:

„Klíčovým bodom nie je iba to, ako získať do svojho tímu správnych ľudí. Klíčovým bodom je, že otázky „kto“ predchádzajú rozhodnutiam „čo“ – pred víziou, pred stratégiou, pred organizačnou štruktúrou, pred taktikou. Najprv kto, potom čo – ako dôsledné, neustále uplatňované pravidlo.“ (Collins, 2006: 65, slovenské vydání)

Oba uvedené příklady se zdají být natolik odlišné, že je na místě se ptát, jak je možné, že k něčemu takovému v rámci spolupráce dvou spřátelených organizací, sdílející dva členy a sídlících dokonce v jedné kanceláři, vůbec došlo.

Jak jsem již zmínil, Tucker a Caulkins akcentují v rámci Collinsova modelu koncept kultura disciplíny (*culture of discipline*)⁴¹. Právě disciplína je základním stavebním prvkem, která má na míru udržitelnosti a možnosti vybudovat skvělou organizaci vliv. Důležitým aspektem je pak podmínka, že by členové organizace či zaměstnanci neměli pouze vykonávat svou práci, měli by mít přímou zodpovědnost za určitou oblast pracovní činnosti organizace. Principem je tedy schopnost vytvořit tým vnitřně motivovaných a disciplinovaných lidí (*getting the right people on the bus within social sector constraints*)⁴², kteří budou schopni svým nasazením plnit cíle organizace. V oblasti řízení pak Collins argumentuje, že lídři, již jsou ve své podstatě skromní, tedy se orientují hlavně na zájmy organizace, mají dlouhodobě v řízení společností lepší výsledky než lídři snažící se uspokojit především vlastní zájmy. Právě z toho důvodu prosazuje takzvaný difúzní způsob autorit (*getting things done within a diffuse power structure*)⁴³ a upozorňuje na to, že v rámci neziskového sektoru je exekutivní forma autority dlouhodobě nefunkční. Spíše než koncentraci moci je vhodnější v těchto organizacích brát neustále v potaz sdílené zájmy všech zúčastněných sil, které organizaci tvoří.

V podrobném zkoumání situace obou výše analyzovaných organizací tak vyvstávají další rozdíly: Členové DP týmu byli do značné míry zapálení pro hlavní cíl, jímž bylo konání závěrečné akce, tedy bratislavského PRIDE pochodu. Problematickou se však ukázala být disciplinovanost některých členů a členek týmu. Téměř po celou dobu příprav

---

41 Collins, 2005: 4.

42 Ibid.

43 Ibid.

DP 2012 jsme já a pár mých kolegů a kolegyň byli nuceni někdy i hodinu čekat na zbytek týmu, který se dostavoval na dohodnuté celodenní schůze, konající se obvykle jen jednou za měsíc, se značným zpožděním. Tento nepříjemný zvyk bohužel vyústil až v situaci, kdy se náš organizační tým zdiskreditoval při návštěvě Brna. Dohodli jsme si schůzku s kolegy z podobné české organizace, nepodařilo se nám však přijít na ni včas. Schůzku jsme se snažili několikrát přesunout, až se málem nekonala. Tato situace poznamenala celý průběh setkání, jež ukázalo práci našeho týmu v ne zcela profesionálním světle.

Dá se říct, že myšlenka stojící za vznikem TF, tedy zlepšit situaci trans osob v SR, přesahovala všechny její členy. Jelikož jsme všichni sdíleli stejný společenský status genderově nekonformních osob, byli jsme si vědomi toho, jak moc je potřeba udržet činnost organizace v chodu a pomáhat vzniku dalších podpůrných skupin i organizací, které by měly potenciál obohatit trans aktivistický lokální okruh. Vnitřní motivace všech zúčastněných členů a členek tak pomohla udržet činnost organizace v chodu bez větších problémů. Otázka disciplíny se v rámci TF též řešila a byla problematická, zejména otázka plnění přidělených úkolů. Nejednalo se však o model, který by byl v rámci spolupráce dlouhodobě tolerován, a TF se díky tomu nedostala do kritické nerovnováhy, jako tomu bylo v DP týmu. Získání grantu, jenž s sebou přinesl i značnou zodpovědnost za řízení a hospodaření, pak ovlivnilo i způsob, jakým organizace fungovala: zodpovědnost byla svěřena především motivovaným členům, kteří se v plnění úkolů a časových plánů osvědčili, i nadále o tyto úkoly stáli a měli důvěru a respekt všech členů organizace. TF se tak podařilo potenciální dopad této slabiny dlouhodobě eliminovat.

Nabízí se otázka, na kterou mne ve svém komentáři upozornila opět Nina. Proč se situace v DP týmu nedala vyřešit podobným způsobem jako v TransFúzi? Nedokážu na to podat jasné vysvětlení kromě shrnutí toho, co jsem již uvedl: za jeden z nejdůležitějších aspektů úspěchu TF ve své organizační činnosti jsem zmínil motivaci, nadšení

pro věc, konsenzus a jednotné cíle a vzájemný respekt všech členů. Toto vše umožnilo stav, kdy se i velmi složité situace daly řešit, neboť v rámci organizace byly sdíleny hodnoty, o které se dalo dlouhodobě opřít. Tento stav jsem však v DP týmu dlouhodobě postrádal. Místo nadšení pro věc jsem se setkával spíše se strachem pustit PRIDE značku z našich rukou; místo motivace jsem vnímal obavy ze ztráty statusu, chopí-li se konkrétní pozice někdo jiný. Neměl jsem pocit, že by nás jako tým spojoval konsenzus, protože naše cíle se lišily i v souvislosti s LGBTQ politikou a potenciálem, kterému jsme více či méně věřili, že náš projekt má. Kromě toho nás dohromady bylo zhruba deset, což v souvislosti s nejednotností vytváří mnohem hůře organizovatelný celek. Že se proto nedařilo DP týmu najít společnou klidnou cestu, mi nepřijde v konečném důsledku překvapivé.

6.4. Oblast strategické a programové udržitelnosti

Ačkoliv cíle stojící za pochody za práva LGBTQ lidí mohou veřejnosti připadat na první pohled nezpochybnitelně jasné a jednotné, v rámci LGBTQ problematiky se jedná o složité téma. LGBTQ je totiž především společným jmenovatelem, který spojil formy aktivismu jednotlivých podkategorií do jedné platformy (*umbrella term*). Ačkoliv je zkratka LGBTQ dnes již běžnou součástí i mainstreamových mediálních zpráv, nebylo tomu tak vždy. Do popředí se dostávala většinou pouze gay otázka, formulovaná navíc jako otázka potřeb „hnutí homosexuálů“. V rámci této kategorie, která byla prezentována světu jako jediná existující sexuální menšina, tak v podstatě vznikly neviditelné kategorie leseb, bisexuálních a transgender osob. Tyto „menšiny v menšině“ jsou tak často zcela zneviditelnovány a nuceny bojovat za svou svébytnost a legitimitu politických požadavků samy.

Dalším, na první pohled přehlednutelným charakteristickým rysem, v němž se obě organizace lišily, je jednotnost jejich cílů. TransFúzia,

kteřá čítala malé množství členů, vznikla hlavně díky vzájemnému odhodlání a motivaci jejich zakládajících členů věnovat se marginálnímu tématu v rámci tak složitého prostředí, jakým je Slovensko. Odhodlání, které TF přinesla do svého fungování, bylo vloženo zejména do problematiky medicínské a legislativní. Toto směřování bylo výsledkem toho, s jakými problémy se lidé na TransFúziu nejvíce obraceli. Shodou okolností se jednalo o témata, jež se bytostně dotýkala všech občanů SR, kteří se rozhodli projít procesem tranzice. Tato cesta zahrnuje složitý diagnostický proces, o němž podrobně pojednávám v následující kapitole v souvislosti se svou vlastní zkušeností tranzice. Tento proces probíhá pod vedením psychiatra-sexuologa, jehož úkolem je diagnostikovat transgender klienta / pacienta diagnózou F 64.0 (transsexualismus). Na základě této diagnózy pak klient podstupuje hormonální terapii řízenou endokrinologem a až na základě psychiatrem-sexuologem potvrzených prokazatelných ireverzibilních změn a potvrzení o „ukončení léčby“ (termín, který je bodem sporu právního výkladu) může dojít k legislativnímu úkonu přepisu změny údaje o genderu (pohlaví) v dokumentech. Slabina celého procesu leží v legislativní vágnosti zákona, který od svého vzniku v období socialismu dosud nebyl upraven. Úzus stanovený dohodou mezi slovenskými psychiatry-sexuology a matrikami se opírá o praxi převzatou z Čech: na Slovensku je dohlížečím lékařem psychiatrem-sexuologem vyžadována série vyšetření a zákroků (kastraci znemožňující reprodukci) jako nutných kroků, po jejichž vykonání je lékař ochoten vystavit lékařský posudek o změně pohlaví (v ČR zprávu o ukončení léčby vedoucí ke změně pohlaví). Jediné, co zákon vyžaduje, je tedy zmíněný posudek, o konkrétních krocích se již nezmiňuje. To, co je posuzováno jako „změna pohlaví“, je tudíž výsledkem zaužívané praxe a výhradně v rukách dohlížečích lékařů psychiatrů-sexuologů věnujících se trans problematice, kterých je na Slovensku velmi málo. Ne všichni však s prováděním této praxe souhlasí.

DP tým se věnoval převážně otázce sexuální orientace a zrovnoprávnění sňatků pro všechny obyvatele SK bez ohledu na jejich gen-

der. Dřív, než se ponořím do problematiky programové udržitelnosti, chtěl bych zde vyzdvihnout skutečnost, že z jistého „objektivního“ hlediska by pro DP tým mohlo být všeobecně těžší budovat svou snahu na jednotných cílech a hodnotách (manželství vs. partnerství, otázka potřeby manželství jako instituce). Trans aktivistická organizace sice zastřešuje poměrně široké množství kategorií spadající do rámce trans aktivismu, nejedná se však o tak širokou platformu, jakým je současné LGBTQ, jež kombinuje zájmy týkající se nejen genderové identity, ale i sexuální orientace, tedy zájmy, které se mohou někdy i vzájemně podlamovat.⁴⁴ Nově se objevující formy trans identifikace a exprese stavící se mimo klasickou binární opozici muž–žena (tj. vybočující z heteronormativního rámce), totiž narušují celkový smysl dělení lidí na základě sexuální orientace, která je genderově, tedy binárně podmíněná. Queer lidé či lidé, pro které institut manželství a jeho alternativy nejsou legislativně významné, či naopak lidé z trans komunity, kteří se neidentifikují neheterosexuálním způsobem, proto mohou řešit otázku zrovnoprávnění občanů v rámci institutu registrovaného partnerství až jako otázku druhotnou. V každém případě se v souvislosti s registrovaným partnerstvím jedná o důležité téma, jehož podpora je do určité míry spíše otázkou solidarity než otázkou jednotného cíle celého LGBTQ hnutí.⁴⁵

---

44 Jedním takovým bodem je otázka registrovaného partnerství, neboť neřeší situaci, kdy je trans osoba žijící ve funkčním manželství nucena k rozvodu před zahájením procesu tranzice, a to proto, že stát neumožňuje uznat manželský svazek dvou osob stejného genderu (pokud jde o oficiální dokumenty). Manželství, která by jinak byla zachována, jsou tak rozváděna čistě z důvodu, že neexistuje jiný rovnocenný institut, který by člověku v tranzici umožnil ve svazku setrvat. Registrované partnerství by sice mohlo být jistou alternativní formou, jedná se však o jiný typ institutu, který se od manželství v určitých ohledech liší, a k rozvodu manželství by z právního hlediska i tak muselo dojít.

45 Zde je na místě zmínit určitý paradox, který vzhledem k úzu výkladu zákonů obou našich zemí může nastat. Pokud se trans osoba rozhodne nepodstoupit operativní zákroky vyžadované současným česko-slovenským územ v rámci diagnózy F 64.0, nedojde u ní k legálnímu přepisu genderu v dokumentech, a to i přesto, že bude

Kromě typu řízení se tedy ukázala být důležitým faktorem pro udržitelnost organizace i jednotnost jejích cílů, jež úzce souvisí s programem a strategií, jak těchto cílů dosáhnout. Aplikují-li se tato kritéria na analýzu udržitelnosti v obou organizacích, v kterých jsem byl po čas výzkumu členem, ukazují se být opět téměř učebnicovými příklady. V mé analýze se zároveň ukazuje, nakolik jsou všechny aspekty propojené a vzájemně se ovlivňují.

Důhový PRIDE od prvního setkání v lednu 2012 až do rozpuštění našeho organizačního týmu v červnu 2013 řešil otázku nejednotnosti programu a cílů. Tým byl dlouhodobě nejednotný v naprosto zásadním bodě a tím byl politický názor. Jednalo se zejména o to, čeho chce tým politicky dosáhnout. DP se totiž profiloval jako projekt, který se nespokojí s „pouhým“ registrovaným partnerstvím, jež by v zemi konstitovalo skupinu občanů druhé kategorie. V zásadní době se však organizace, pod níž v podstatě DP projekt spadal, přihlásila k podpoře návrhu zákona o Registrovaném partnerství (RP), který v roce 2013 podávala strana SaS.

Tato situace vyvolala v DP týmu ostrý konflikt, neboť podle jedné části týmu se tímto krokem DP zpronevěřil svému dosavadnímu směřování. Argumentovala i tím, že podle ohlasů na Facebook profilu tím

---

procházet dlouhodobou hormonální terapií, a tedy procesem fyziologické tranzice. Pokud by se jednalo o občana/občanku České republiky, tato osoba by neměla možnost vstoupit do manželství, mohla by však využít institut registrovaného partnerství. Po několika letech hormonální terapie by se však v jejím případě již jednalo o situaci, kdy by do registrovaného partnerství s osobou, jež má v občanském průkazu stejný identifikátor v kolonce pohlaví, vstupoval člověk, jenž prošel tzv. „sociální tranzicí“ a společnost jej na základě vyvinutých sekundárních fyziologických znaků identifikuje jako osobu „opačného pohlaví“ (tedy bez ohledu na údaj v dokumentech). O genderu (v dokumentech kategorie pohlaví) v tomto případě totiž jednoznačně rozhodují právní dokumenty.

DP tým některé ze svých stoupců zklamal. Obrana líderky DP, která zákon o RP veřejně podpořila, spočívala v tom, že jej podpořila nikoliv jako členka DP týmu, nýbrž jako líderka jiné organizace. Opoziční strana sporu argumentovala tím, že pro veřejnost se jedná o nerozlišitelnou situaci, neboť byla zároveň jednatelkou DP týmu. Tato dvojitá pozice byla od této chvíle zdrojem otevřeného sporu, který vedl k výraznému tlaku na personální obměnu v organizačním týmu i přehodnocení jeho dosavadní strategie, tedy jakou formou je vhodné své cíle prosazovat. Neshody ohledně potřeby vytvoření Duhového PRIDE jako samostatné organizace versus ponechání jeho existence jako samostatného projektu spadajícího pod správu jiné organizace nakonec vedly k propracování nové idey vzniku širší platformy. Ta měla sdružit jednotlivé LGBTQ organizace do spolupracující sítě, kde by byl organizační tým vytvořen ze zvolených zástupců všech zúčastněných organizací. K tomuto ustanovení došlo v létě 2013, kdy se náš tehdejší tým rozhodl v dané sestavě PRIDE již více neorganizovat.

6.5. Oblast personální udržitelnosti a udržitelnosti zdrojů

Po celou dobu, co jsem byl členem DP týmu, se řešily závažné personální otázky. Hlavním tématem byl citelný nedostatek lidí, kteří by byli schopni vypomocet s organizací celé závěrečné akce, tedy zejména dobrovolníků, jejichž koordinaci jsem měl na starosti. Pomocné síly jsme vzhledem k požadavku Městské policie sháněli ještě v samotný den konání akce, aby byly splněny bezpečnostní limity pro velikost našeho pochodu.⁴⁶

Druhou, závažnější problematickou oblastí, byl samotný tým, který trpěl nedostatkem času, vzhledem k tomu, že naše činnost nebyla pla-

---

⁴⁶ Podle nařízení Městské policie byl v roce 2012 stanoven požadavek zajistit 80 dobrovolníků, kteří by měli na starosti bezpečnost akce (v oranžových vestách). Před samotným začátkem akce se nám podařilo zajistit jen zhruba 40 lidí.

cená. Spornou otázkou byl i způsob řízení organizace, kdy současná jednatelka týmu čelila ostré kritice, která se z velké části týkala nejen její osobnosti, ale i fundraisingové strategie a způsobu hospodaření. Nejednalo se tedy pouze o oblast personální udržitelnosti, ale i schopnost zajistit zdroje pro činnost organizace.

Vzhledem k uvedenému je pochopitelné, že v týmu dlouhodobě panovala frustrace, která byla výsledkem mnoha neúspěšných způsobů řešení této situace. Tým byl polarizovaný názorově, mezi jednotlivými členy a členkami nebyly vyjasněné vztahy, a i když se snažili odsouvat je v rámci práce do pozadí, nebyli schopni zamezit jejich dopadu na celý tým. Pokusy o revitalizaci dost často končily neúspěšným hlasováním, jež zanechávalo tým v patové situaci. Ten se proto snažil v době rozpočtové i personální krize inspirovat zkušenostmi českých týmů pořádající podobné typy queer či LGBTQ festivalů, které pro svou akceschopnost potřebovaly fundraising. Ukázalo se však, že lokální kontexty jsou velmi odlišné. To, co například funguje v Brně nebo Praze, nebylo možné v Bratislavě realizovat:

Alex: ‚Tak aký máte budget?‘

Karolína: ‚Asi milión. I když pôvodne to byly čtyři.‘ [směje se]. ‚Vy?‘

Alex: ‚Asi osem tisíc. Alebo deväť. Vlastne je to veľmi osekané na sedem.‘

[Všichni berou do ruky mobily a přepočítávají z EUR do CZK. Jsou udiveni nízkou částkou.]

Viktor: ‚No viš co, my zavedli speciální VIP balíčky. To třeba kupovali turisti.‘

Alex: ‚U nás toľko turistov nie je.‘

Viktor: ‚Ani z Vídne? Plus vloni jsme měli štěstí s veľkejma firmama, to nám prispěl jeden pivovar [sdělí jméno značky]. Točí se u vás? Dají vám pivo. Nám dali.‘

Alex: ‚Nemôžeme predávať alkohol.‘

Karolína: ‚Cože?‘

Alex: ‚No hej.‘

Viktor: *„Tak já nevim... asi budete muset pozvat nějakou hvězdu a udělat to jako koncert.“ [Říká odevzdaně.]*

Karolína: *„My máme fakt štěstí, že náš ředitel je Viktor, protože když jdeš za těma velkejma firmama, který říděj bohatý gayové, tak tam lesba prostě nemá šanci.““*

(poznámky z terénu, 15. 4. 2012)

Příklad organizace TF je opět trochu jiný, a to i přesto, že dva lidé z členstva, jedním z nich jsem byl já, byli současně členy organizačního týmu DP. Již od svého počátku, kdy TF v roce 2009 vznikla jako volné sdružení dvou přátel, měla poměrně jasný, i když neverbalizovaný cíl, který byl dán specifičností oblastí jejího zájmu. Tím byl pochopitelně trans aktivismus a zlepšení života trans osob na Slovensku.

Když jsem na sklonku roku 2011/2012 vstupoval do tehdy ještě neoficiálního sdružení, byl jsem v podstatě jejím třetím členem. Kromě dalšího slovenského kolegy, Maxe, který se několik měsíců po mém vstupu k organizaci přidal, TF úzce spolupracovala ještě s Oliwierem, zástupcem sesterské organizace stejného názvu působící v Polsku. Vzhledem k partnerství s Ninou, zakládající členkou bratislavské TF, Oliwier často Slovensko navštěvoval a velkou výhodou též bylo, že výborně ovládal slovenský jazyk. Jeho podpora znamenala pro slovenskou TransFúziu možnost rychlého růstu, za předpokladu, že bude schopna využít zahraničních zkušeností a přizpůsobit je lokálním poměrům.⁴⁷ TF tudíž od samého začátku měla k dispozici model, podle kterého mohla převzít jak programovou orientaci, tak i formát strategického plánování. Program i strategie tak vznikaly postupně a hovory o nich byly též častým bodem programu našich setkání, neboť

---

47 Kopie nástrojů fungujících v jiném kontextu nejsou vždy úspěšným řešením a je třeba dobře zvážit, jaký nástroj jakým způsobem implementovat. Obě země se například výrazně liší v legislativě, jejíž změna je v obou zemích advokačním cílem obou organizací.

cíle bylo nutné formulovat společně a na hodnotách bylo potřeba se shodnout.

TransFúzia svolala v roce 2013 několik setkání za účelem vytvoření strategického plánu v souvislosti se získaným grantem z Norských fondů. Vypracování tohoto plánu bylo požadováno koordinující organizací jako jedna z podmínek pro čerpání grantu. Strategickému plánu bylo proto věnováno dostatek času. Abychom v rámci našeho týmu snadněji dosáhli konsenzu, postupovalo se brainstormingovou metodou. V rámci prvního cvičení jsme všichni zúčastnění vypsali slova a asociace, které nám slovo strategie evokovalo. Cílem bylo definovat společnou motivaci a reálný cíl (vize vs. mise). Touto metodou jsme získali množství termínů, s kterými jsme poté dále společně pracovali v rámci volné diskuse:⁴⁸

Oliwier: ‚Bez stratégie je to ako chodiť po tme. Stratégia určuje smer, ktorý vychádza z vízie, je to časová os, má uľahčiť našu prácu. Je to tiež hodnotiaci nástroj, je účinná ako disciplína. Ukazuje, čomu sa dá či nedá venovať. Plánovanie sa vyskytuje na začiatku budovania organizácie.‘

Já: ‚No u nás později ... Až když jsme dostali grant.‘

Nina: ‚Stratégia je vlastne určenie si zdrojov. Ide nám o moc pre vytvorenie moci. Zdrojom tej moci sú ľudia, zdrojom pre vytvorenie zmeny a získanie moci sú ľudia. Budeme schopní po tréningu sformulovať našu stratégiu jednou vetou?‘

Oliwier: ‚Stratégia je smer, nebude to definícia stratégie TF.‘

Nina: ‚A budeme to schopní povedať jednou vetou, čo je stratégia TF?‘

Oliwier: ‚Asi si nerozumieme ... Ide o to, či všetci súhlasia s tým, čo sme si definovali. Porovnáme teraz to, čo sme dosiahli, s tým, čo sme si definovali vo februári.‘

[Ve vedlejší místnosti následuje promítání, prezentace a komparace dat.]

---

48 Výsledkem byl tento seznam slov: *plán, cíl, postupy, procesy, neočekávaná změna, výsledek, zvážení rizik, základní pilíř, měřítko, průběžná evaluace, sebeuvědomění, sebereflexe, hodnoty, filosofie, ideová východiska, potřeby, zdroje, vize, motivace, zbraně, silné stránky.*

Oliwier: *„Ako to vyzeralo vo februári: strategický plán, plán práce, aktivity, ľudské zdroje ... Ciele ešte neboli kategorizované. Neboli sme schopní rozhodnúť napríklad vnútorné a vonkajšie ciele pre organizáciu. Je to chaotický plán.“*

Nina: *„Nevenovali sme sa tomu, prišiel PRIDE.“*

Teo: *„Ale dalo nám to prehľad o tom, čo nám chýba. Premietlo sa to do Nórskeho...“*

Oliwier: *„Teraz uvidíme, aký je rozdiel medzi cieľom a aktivitou. Porovnať ľudské zdroje – s čím treba rátať – a ciele. A do kedy chceme mať novú stratégiu. Napíšeme zajtra podobný dokument.“ [Ukazuje model TGEU.]*

Nina: *„Najskôr si podme určiť oblasti práce.“*

[Následuje brainstorming k tématu pracovných oblastí, jehož výsledkom jsou jednotlivé body, které má strategický plán zahrnovat⁴⁹.]

Nina: *„Bod jedna, rozvoj – budovanie organizácie. Otázka znie: máme teraz dosť ľudí?“*

Teo: *„Máme.“*

Nina: *„Tak cieľom je udržateľnosť.“*

Já: *„Udržiteľnosť lidských zdrojů.“*

Teo: *„Finančné zabezpečenie ľudí.“*

Nina: *„Zaujímavé osobné výzvy.“*

Oliwier: *„Organizácia má mať minimálne dva prelínajúce sa projekty, kontinuita finančného zabezpečenia.“*

Nina: *„Organizácia je dôveryhodná a zaujímavá pre komunitu. A aby bola TF oslovovaná médiami. Web! A vizitky!“*

Teo: *„Už sú, ale treba ich vytlačiť.“*

Oliwier: *„Teo, máš domácu úlohu pozrieť Dúhový PRIDE, aká tam bola štruktúra.“*

Nina: *„Bod dva, rozvoj – budovanie komunity. Môžeme povedať, že máme komunitu, ktorú stačí len rozvíjať?“*

Max: *„Nie.“*

---

49 Jednotlivé body zahrnovaly: 1. rozvoj/budování organizace, 2. rozvoj/budování/organizování komunity, 3. advokacie, 4. výzkum, 5. vzdělávání, 6. networking, 7. poradenstvo, 8. fundraising.

Teo: ‚Máme základ. Ľudia sú medzi sebou veľmi dobre prepojení.‘

Já: ‚Až bude hotové fórum, tak se to ukáže.‘

Max: ‚Alebo nie.‘

Nina: ‚Sme pre pracovnú definíciu komunity? Čo to je? Ľudia, na ktorých máme dosah?‘

Já: ‚Sít?‘

Teo: ‚Viditeľnosť pre trans ľudí na SK.‘

Nina: ‚Ale to patrí do bodu jedna.‘

Já: ‚Vizibilita je dôležitý cieľ...‘

Nina: ‚Takže ďalej: web? Fórum? Vytváranie priestorov?‘

Oliwier: ‚Keď sa zakladala skupina vo Zvolene, tak sme boli u základov, ale oni si to potom už riadili sami.‘

Nina: ‚Podpora vytvárania priestorov.‘

Oliwier: ‚Dúhový PRIDE, kontinuita podieľanie sa na budovanie trans sekcie, zabezpečenie trans reprezentácie na LGBTQ udalostiach, výchova nových lídrov a prevencia vyhorenia ľudí.‘

(poznámky z terénu, 23. 11. 2013)

Konsenzus byl následně dosažen tak, že každý z nás dostal možnost hlasovat za témata, která jsme v rámci brainstormingu definovali. Dostali jsme příležitost každé z témat oznámkovat barevnou post-it nálepkou a určit jim priority. Na základě toho, čemu každý z nás dal prioritu, jsme pak společně sestavili seznam témat, která nám z našich setkání vyšla jako klíčová a na kterých jsme se všichni nejvíc shodli.

Pozornost TF byla zaměřena hlavně na zajištění dvou specifických oblastí, v nichž většina mimovládních organizací působí, tedy oblast služeb a oblast advokační. Získaný grant z Norských fondů, zaměřený na *capacity building* a budování komunity, přinesl organizaci finanční zdroje na pokrytí 18 měsíců činnosti. Tím, že byl projekt programově i strategicky nastaven přímo na *capacity building*, byla TransFúzia schopna zajistit si finance na projekt, kterým zároveň investovala do vlastní udržitelnosti. Zmíněný projekt byl v době, kdy píšu tuto kapitolu, již úspěšně ukončen, ovšem přinesl organizaci mnoho výzev. Vzhledem k přísnému nastavení projektu, což je dáno specifickostí

Norských fondů, byla organizace nucena prokazovat pravidelné plnění plánu; sestavit dokument o strategickém plánování; a ustanovit kontrolní komisi, jež má na starosti pravidelnou kontrolu hospodaření organizace s grantovými zdroji a pokladnou.

Právě vznik kontrolní komise byl nápad, kterým přispěl Oliwier do úspěšného fungování slovenské TF. V průběhu trvání projektu se komise scházela minimálně dvakrát do roka. Tvořili ji zástupci, kteří nebyli členy předsednictva TF, aby v organizaci nedocházelo ke střetu zájmů. Komise má za úkol podrobnou kontrolu hospodaření organizace. Jsou jí předkládány ke kontrole všechny účty, faktury a smlouvy v souvislosti se všemi projekty i s vlastní pokladnou organizace. Naším⁵⁰ úkolem bylo sledovat, jakým způsobem organizace hospodaří v rámci svěřených financí; jak je dotována z jiných forem zdrojů; a v případě nejasností požadovat transparentní vysvětlení či navrhnout různá opatření a změny do budoucna. Vznik komise jakožto kontrolního orgánu je pro organizaci klíčový nejen z hlediska udržitelnosti zdrojů, ale i strategického plánování, neboť napomáhá organizaci sledovat její schopnost hospodařit a plnit své cíle. Jejím nejpodstatnějším přínosem je získaný přehled a transparentnost ve finanční oblasti, což je aspekt udržitelnosti, který bývá pro každou organizaci s více členy potenciálním bodem sporu.

Nejslabším místem se pro organizaci TransFúzia ukázala být oblast personální. Přestože si organizace díky vlastní motivovanosti svých členů, sdílené etice komunikace a praktickým kontrolním mechanismům zajistila poměrně hladký způsob fungování, rozšířit svůj tým pro ni není dlouhodobě snadné, a proto není aktivita organizace celoročně vyvážená. Tuto oblast však může výhledově usnadnit výsledek projektu orientovaný na *capacity building*. Jedním z jeho cílů je totiž budovat v rámci Slovenska komunitu, která již částečně vybudovala stabilní

---

50 V září 2014 jsem se stal členem Kontrolní komise i já. V říjnu 2015 jsem pak převzal post předsedy po odcházejícím Oliwierovi, který se rozhodl ukončit na Slovensku svou činnost a angažovat se více ve své domovské organizaci v Polsku.

sít podpory fungující zejména v oblasti poskytování informací. Věnuje se i dlouhodobě podpůrným skupinám, které se snaží zakládat podle bratislavského modelu v rámci celého Slovenska, prostřednictvím pomoci a projeveného zájmu regionálních trans aktivistů. Díky funkční komunikaci v rámci sociálních sítí vznikají nové podpůrné skupiny⁵¹ v dalších městech (Žilina), které zajišťují svůj chod nezávisle od bratislavské skupiny. Tyto sítě jsou pak do budoucna potenciálním zdrojem lidí, kteří by mohli v rámci organizace participovat.⁵²

6.6. Závěr

Na závěr komplexního srovnání dvou kontrastních způsobů organizování se v rámci LGBTQ aktivistické sítě je třeba kriticky podotknout, že obě organizace, které mezi sebou porovnávám, nejsou vlastně ideálními typy.

Co se týče Dúhového PRIDE Bratislava, jednalo se v podstatě o projekt jiné organizace, s níž byl však samotný DP organizační tým spojen jen „na papíru“. Většina týmu se k této organizaci hlásila jen velmi neochotně. V historii DP existence již proběhly neúspěšné pokusy se jako sdružení osamostatnit, v rámci činnosti tehdejších organizátorů se je ovšem nepodařilo dotáhnout do úspěšného konce. DP tým tak neustále osciloval mezi snahou růst a vyvíjet se a tendencí být brzděn. K potřebným krokům chyběl konsenzus poloviny DP týmu, která byla součástí této organizace. Projekt se tak dostal do slepé

---

51 Podpůrnou skupinou mám na mysli občasná organizovaná setkání, jejichž cílem je poskytnout neformálním způsobem vzájemnou podporu trans lidem pro jejich osobní život. Nejedná se tedy o formu organizačního sdružení v pravém slova smyslu, přestože tato setkání vytvářejí potenciál pro následné organizování se.

52 V říjnu 2015 byla díky úspěšnému networkingu TransFúzia obohacena o novou členku, Noru, která přijala uvolněné místo místopředsedkyně poté, co se s TransFúziou rozloučil jeden z jejich členů, Max. Nora plní důležitou úlohu díky své činnosti v regionech, které jsou od Bratislavy vzdálené a působí samostatně a odděleně.

uličky, jež se pro něj ukázala být dlouhodobě konečnou. Řešení personální otázky formou supervize bylo odhlasováno až v době, kdy se organizační tým dostal do značné krize. Závěrem supervize pak byly body, jež poukázaly na nutnost DP projekt zcela restrukturalizovat po programové i personální stránce.

Ani TransFúzia nebyla zpočátku oficiálně existující organizací. V době, kdy jsem do ní vstupoval, se jednalo o neformální sdružení dvou členů. K ustanovení občanského sdružení došlo až ve chvíli, kdy se TF rozhodla ucházet se o grant a jednou z podmínek byl právě tento status.

Status oficiálního občanského sdružení, který ani DP projekt neměl, se ukazuje být důležitý právě pro možnost zajistit finanční zdroje pro úspěšnou pracovní činnost organizace. Protože byl DP tým dlouhodobě závislý na fundraisingu organizace, která s týmem nesdílela společné hodnoty, jeho udržitelnost byla od začátku oslabena. Tato forma organizování však byla zřejmě do jisté míry strategií, pod kterou projekt PRIDE spadal, jak si zajistit finanční zdroje pro svou vlastní činnost. To, co Collins označuje za takzvané uznání značky (*brand recognition*)⁵³, je totiž cesta, jak lze propojit úspěch s udržitelností. Pro nadace a grantové fondy je důležité vidět minulé úspěchy organizací, jejichž projekty jsou pak ochotné podpořit. PRIDE je jakožto mezinárodní značka velmi ceněnou referencí pro jakoukoliv organizaci působící v rámci LGBTQ sítě, a získat status organizátora je tudíž pro udržitelnost LGBTQ organizace výhodou.⁵⁴ Na druhou stranu je nutné podotknout, že bez podpory organizace, pod kterou PRIDE jako projekt vznikl, by bylo pro DP tým zpočátku velmi těžké sehnat finanční prostředky.⁵⁵

---

53 Collins, 2006.

54 Není náhodou, že podobná otázka a rozložení sil v týmu setrvaly i poté, co se náš organizační tým rozpadl, a byla vytvořena spolupracující platforma organizací, pro které nová možnost být vedené jako spoluorganizátoři PRIDE akce byla investicí do budoucích žádostí o grant a nové projekty.

55 DP tým po dlouhou dobu využíval známosti a kontaktů, které Alex do týmu přinesla, a angažovanost, s níž se o podporu PRIDE akce zasadila. Její tvář a hlavní pojítka

I když se tedy jedná o porovnání původně neformální skupiny, která se později vyvinula v občanské sdružení, a projektu jedné organizace, jenž si svůj nezávislý status vybojoval až „in memoriam“, i tak jsem přesvědčen, že ukázat obě „organizace“ v kontrastních aspektech udržitelnosti je pro analýzu současných forem organizování lokálního LGBTQ aktivismu přínosné. Obě sdružení totiž měla svůj vlastní tým, prezentovala se pod vlastní značkou a i bez jejího oficiálního statusu byla veřejností vnímána jako konkrétní sdružení, která jsou zastupována konkrétními aktéry. V rámci lokální LGBTQ sítě pak obě organizace vystupovaly autonomně bez ohledu na jejich neoficiální status, který nebyl veřejnosti znám ani pro ni nebyl nijak důležitý.

Z bližšího srovnání vyplývá zejména fakt, že chápe-li se udržitelnost pouze ve svém finančním aspektu, tedy že se organizace soustředí jen na sesbírání dostatku peněz na to, aby pokryla svůj projekt, oslabuje tým svůj udržitelnostní potenciál, neboť neinvestuje do své kapacity tento projekt dlouhodobě vykonávat: nezvyšuje odbornost svých členů, nepovažuje za důležité jasně stanovit hodnoty, na kterých tento projekt staví. Všechny aspekty udržitelnosti jsou totiž mezi sebou úzce propojené.

Pokud si organizace, ať už je v jakémkoliv stadiu svého vzniku, není schopna udržet motivované členy, pak je její existence ohrožena i přes to, že bude schopna zajistit financování projektů. Pokud do personální otázky a otázky řízení investuje až v době jejího úpadku, je to již větší známkou dlouhodobé krize, která se neobejde bez strukturálních změn. Tehdejší složení organizačního DP týmu v podstatě zaplatilo daň za svou nejednotnost v otázce ochoty a vůle jednotlivých členů a členek týmu respektovat potřebu zachování přirozeného systému (Edwards, 2005). Tedy skutečnosti, že udržitelnost neznamená jen nutnost zajistit přežití konkrétní organizace, nýbrž i idejí a aktivit, které

---

s PRIDE jí však bylo některými členy DP týmu vytýkáno, protože mezi DP a její vlastní organizací nebyla jasně vymezená hranice, což bylo právě středem sporu, který vyvrcholil supervizí v roce 2013.

ztělesňuje (Tucker, Caulkins, 2013: 363): přežití jednoho stromu je totiž méně důležité než zachování celého lesa (Bornstein, Davis, 2010: 69).

K této kapitole měla Nina několik cenných připomínek faktického charakteru, které jsem zakomponoval do již existujícího textu. Upozornila mne ovšem i na další důležitou věc, jež jsem v souvislosti s časovým odstupem, kdy původní text vznikal, v konečném draftu nereflektoval.

Nina:

Táto časť mala byť o lokálnom trans aktivizme. Čiastočne bola, ale tak nejak sa to stratilo a objavila sa udržateľnosť. Pridala by som krátku časť o tom, ako sú na tom dnes tie organizácie z hľadiska udržateľnosti. Lebo v praxi to TF nevychádza, hoci podľa modelu to znelo dobre. A DP je na tom naopak. A tiež etiku – stojí za to vyťahovať citlivé informácie o organizáciách v prostredí, kde môžu byť jasne identifikované, prípadne zneužitú voči nim? Ak áno, čo z toho majú aktivisti, o ktorých tie informácie sú?

Nina zde poukazuje na důležitou skutečnost, že v současné době projekt PRIDE nadále pokračuje a v Bratislavě i letos v roce 2017 úspěšně proběhl další z jeho ročníků. Co je ovšem důležité zmínit: má data se týkala výhradně DP jakožto konkrétního týmu, nikoli značky.

Z původního týmu, v kterém jsem v roce 2012–2013 působil, již v současném organizačním týmu není nikdo. PRIDE jakožto značka se však zachovala, přestože forma její organizace nyní může fungovat jiným způsobem. Vznik platformy, o níž jsem se ve své práci zmínil, tedy bylo jen přechodným obdobím, na jehož základě se PRIDE jakožto značka podařilo udržet si kontinuitu. Náš tým se však v roce 2013 rozpadl vlivem faktorů, které jsem se v této práci snažil uvést a analyzovat. Protože jsem v roce 2013 ze všech aktivit spojených s PRIDE akci

vystoupil a se současnými členy organizačního týmu nejsem v kontaktu, nedokážu ani zhodnotit, do jaké míry PRIDE v současnosti funguje. V tuto chvíli je tedy potřeba mnou popsanou zkušenost zcela oddělit od organizačního týmu, pod kterou v daný moment v Bratislavě PRIDE jakožto projekt existuje.

Co se týče TransFúzie, v souvislosti s modelem, který jsem zde uvedl, se TF dařilo dát pevné základy tomu, aby měla organizace na co navázat. Organizaci se však nepodařilo posílit svou personální oblast. Z toho důvodu postupně pozastavila svou činnost. V čem ale spatřuji důležitý rozdíl mezi PRIDE a TF současnou situací, je hlavně skutečnost, že ačkoliv PRIDE v současnosti funguje, jeho tým tvoří jiní lidé než před pěti lety. Někteří jeho současní členové a členky se k PRIDE přidali v důležitém bodu restrukturalizace, tedy v roce 2013, po rozpadu našeho organizačního týmu. Objasnění situace rozpadu našeho týmu tak může ukazovat na témata a problémy, s kterými PRIDE jakožto projekt historicky v rámci LGBTQ aktivismu a občanského sektoru bojoval a z kterých se pro zachování určité kontinuity musel poučit. Jeho rozpad a znovuobroda tedy mohly dát základ pevnějším a stabilnějším vztahům v rámci nově vznikající sítě vztahů a hodnot, na nichž byl nový organizační tým vytvořen. Má data a závěry proto mohou poukazovat na složité pozadí jeho vývoje v rámci slovenského prostředí. Tyto závěry považuji za velmi cenné v souvislosti s empirickými daty, které se mi podařilo v rámci výzkumu získat, neboť poukazují na složitost a křehkost, která celý sektor neziskových organizací na Slovensku v současné době provází.

V souvislosti s TransFúziou bych naopak rád podotkl, že ačkoliv organizace v roce 2016 pozastavila své aktivní působení, jak mne Nina ve svém komentáři upozornila, oba její hlavní zakladatelé jsou s ní dodnes výrazně spjatí. TransFúzia si svou činností získala důležité postavení i jméno, na které může v budoucnosti navázat, pokud se jí podaří personální oblast znovu posílit. Rozpad organizace, která se věnuje marginálnímu tématu za podpory hrstky lidí, je někdy nevyhnu-

telný. Vzhledem k tomu, jaký stabilní základ se jí však podařil vytvořit, její činnost i nadále přetrvává v podvědomí trans komunity a lidí, kteří v ní našli svou oporu, a dodnes si pod jejím jménem vybaví členy, již jí dali její podobu. Jistou formu existence TransFúzie, přestože se organizace nyní nachází v nečinnosti, osobně spatřuji i v zachování podpůrných skupin v regionech, které vznikly po jejím bratislavském vzoru. Organizace tedy nepřetrvává jen v souvislosti s její reálnou činností, ale i díky odkazu, který po sobě byla schopna zanechat. Prostřednictvím svých kořenů, hodnot a nástrojů, které v souvislosti se svou činností vytvořila, bude možné v budoucnu na co navázat, pokud o to její zakladatelé znovu projeví zájem. Je však také možné, že trans aktivismus bude v budoucnu uchopen jinými lidmi, kteří se rozhodnou na činnost TransFúzie navázat tím, že svou organizační činnost postaví podle jejího vzoru a modelu.

Co se týče druhého bodu, který Nina ve svém komentáři zmiňuje, musím s ní souhlasit, že právě toto je bod, který považuji v celém svém výzkumu za eticky nejspornější. Po celou dobu jsem si byl vědom, že veškerá data, s kterými zacházím, jsou nesmírně citlivá a zneužitelná. Právě z toho důvodu jsem vždy kladl velký důraz na dostatečnou reflexi svých postupů, které se mohou zdát být možná v určitých částech práce přehnané. S daty jsem vždy zacházel velmi opatrně a většinu z nich jsem nikdy nevyužil. Data, která jsem se rozhodl v této práci nakonec zveřejnit, prošla značnou selekcí. Do knižního vydání se dostaly tedy jen určité části původní práce. Tím hlavním důvodem byla právě snaha chránit své partnery ve výzkumu. Zdá se však, že citlivými daty jsou ve své podstatě všechna empirická data, s nimiž v této práci pracuji. Ta, která jsem se nakonec rozhodl zveřejnit, jsem vybral s tím vědomím, že pro knižní vydání požádám o souhlas s jejich zveřejněním nejdůležitější aktéry, s nimiž jsem v rámci svého výzkumu spolupracoval. Stejný text, který dostala Nina k přečtení a možnosti poskytnout k němu svůj komentář, dostal tedy i Teo, druhý zakladatel TransFúzie, a Alex, hlavní tvář našeho DP týmu, který dnes již neexistuje. Všichni

dostali stejnou možnost jako Nina, a sice vyjádřit svůj souhlas, případně nesouhlas s konkrétními pasážemi v textu i s daty, s nimiž pracuji. Data jsem se nakonec rozhodl uveřejnit na základě souhlasu od ostatních oslovených partnerů ve výzkumu. Nina byla jediná, která mi poskytla podrobný a cenný komentář nejen ke konkrétním pasážím, jež mohly být považovány za sporné, ale i k celé práci a formě reprezentace, již jsem zvolil. Protože ji ve svém výzkumu považuji za klíčovou postavu, využil jsem její komentář jako možnost poukázat na další místa ve své práci, která jsem dostatečně nerefletoval. Její námitku na potenciální etické dilema v souvislosti s uveřejněním citlivých dat v této práci tedy považuji za relevantní, přestože jsem od ostatních partnerů ve výzkumu obdržel k uveřejnění souhlas.

Přesto si myslím, že zveřejnění dat, které jsem se nakonec rozhodl v práci využít, má i přes svou citlivost význam pro všechny ze zmíněných členů bývalé i současné aktivistické sítě LGBTQ organizací. Moje sonda, ačkoliv nyní může působit kontroverzně, v sobě nese popis událostí, které v rámci vývoje slovenského LGBTQ aktivismu mají důležitou historickou hodnotu. Témata, jež musely obě organizace řešit, tedy jakým způsobem svou činnost udržet při životě, jsou nosná pro jakoukoliv další organizaci, v níž bude kdokoli z nich v budoucnu působit. Právě otevření této získané zkušenosti umožňuje i jim samotným předávat dál praktickou zkušenost a model, jakým způsobem je možné od začátku postupovat efektivně s ohledem na vyjmenované kritické oblasti.

PROCES TRANZICE

7. Proces tranzice

Téma mé práce, stejně jako výzkum samotný, se ukázal mít značně transformující charakter. Prošel jsem si hlubokou proměnou, jež na začátku, když jsem vstupoval do terénu, vůbec nebyla mým cílem. V této části se budu věnovat transformaci člověka, lidské bytosti žijící ve společenském prostředí, kultuře, která určuje svým nastavením vývoj, jímž se jedinec od malička bude ubírat ve snaze zapadnout nebo se vymknout tendenci být neustále klasifikován. Transformací nelze ovšem v souvislosti s transgender fenoménem rozumět jen aspekt „tranzice“, proměny fyzické, chcete-li. Jak se zde snažím vysvětlit, nejčastěji zaužívaný medicínský pojem „změna pohlaví“ nejenže nevystihuje smysl procesu, jímž mnoho trans lidí v rámci své tranzice prochází, tento pojem je navíc poměrně zavádějící. Vystihuje totiž výhradně pohled externího pozorovatele, který je součástí klasifikujícího systému pohlaví, jenž je často zaměňován za systém genderový a v jehož rámci si na institucionálních formulářích lze vybrat jen mezi dvěma kategoriemi. Většinou se implicitně očekává, že všem je dána jasná znalost pravidel, na základě kterých má být pro všechny snadné rozlišit, kterou z „nehodících se“ kategorií mají škrtnout.

Tranzice je proces, kterým prochází trans lidé, tedy lidé genderově nekonformní, jejichž způsob identifikace neodpovídá tradičnímu rozdělení, jež naše společnost a stát potřebuje pro jasnou systémovou klasifikaci probíhající již od narození pohledem lékaře na čerstvě narozené miminko a přidělením odpovídajícího rodného čísla jako kódu.⁵⁶ Jedná se o mnohem složitější a vícevrstvý proces, než je reálný legislativní úkon přepisu údaje o pohlaví na úředních dokumentech. V rámci

---

⁵⁶ V současné době je na Slovensku patrná snaha o vytvoření nového systému identifikačního kódu, který nebude explicitně obsahovat žádná osobní data, jaká má momentální forma našeho rodného čísla (datum narození a pohlaví). Nový systém je otázkou budoucnosti, spuštěný by měl být zhruba kolem roku 2025.

chápání statusu trans člověka v našem prostředí existuje mnoho zaužívaných přístupů, zohledňující několik různých úhlů pohledu:

1. pohled společenský (snaha udržet občany ve dvou úzce vymezených skupinách neustálým označováním toho, co je určeno pro jednu nebo druhou skupinu, přičemž překračování hranic je téměř vždy společensky stigmatizováno)
2. pohled medicínský, který slouží jako nástroj společenského tlaku (snaha normalizovat a v případě odklonu od normy diagnostikovat a potvrdit mentální poruchu vyžadující proces „léčby“)
3. pohled legislativní (snaha udržet kontinuitu života občana v rámci souvislé dokumentace, s níž souvisí evidence rodného čísla, aby jej bylo možné zařadit do legislativního systému, který stejně jako všechny ostatní instituce rozlišuje pouze mezi kategorií „muž“ či „žena“)

Cílem této pasáže je alespoň částečně poodhalit první krok procesu tranzice, jímž je diagnostický proces, který zcela spadá do sféry medicínské praxe. Proces odhaluji ze své vlastní pozice, tedy z pozice nebinárně identifikujícího se člověka, který je zároveň aktivistou a výzkumníkem. Tato kombinace může být značně problematická, zejména při setkání se slovenským lékařským prostředím, jež v rámci svého úzu pracuje s požadavkem, aby byl každý člověk, jenž chce dobrovolně projít tímto procesem, diagnostikován.

Vzhledem k stupni mé počáteční fáze bych se právě na tuto oblast rád zaměřil a poskytl své reflexe z terénu, které jsou nejbližší autoetnografickému žánru. Jsou v nich zachyceny především momenty, kdy jsem se „povinně dobrovolně“ stal objektem diagnostiky, jejímž cílem má být snaha prokázat jakýsi „objektivní“ trans status, který by mne opravňoval k tomu, abych mohl zahájit hormonální terapii (HRT), jež s procesem tranzice úzce souvisí. Podle současné české a slovenské legislativy je úřední přepis údaje o pohlaví a následná změna dokumentů povolena pouze těm lidem, kteří získají takzvaný lékařský

posudek o změně pohlaví. Získat tento posudek od lékaře je však možné pouze na základě konkrétních kroků, jimž předchází návštěva u psychiatra-sexuologa, jenž k umožnění hormonální terapie vyžaduje (čistě na základě současného úzu, tedy nikoli zákona) získání diagnózy F 64.0 zvanou transsexualismus, která je v rámci obou zemí stále klasifikována jako mentální porucha. V rámci tohoto medicínského úzu je pak umožnění hormonální terapie podmíněno sérií několika vyšetření⁵⁷, na základě jejichž výsledků lékař následně ne/umožní možnost projít⁵⁸ plně hrazenou hormonální terapií, jejímž cílem je postupná fyziologická proměna zahrnující vývoj sekundárních pohlavních znaků.⁵⁹

Způsob, kterým bych zde tento status rád odhalil, je pohled zdola, jedná se tedy o pohled člověka, který tímto procesem právě prochází. Jedním z hlavních cílů organizací zabývajících se trans aktivismem je objasnit sporná místa procesu tranzice, a především je zlidštit, neboť i přes veškerou praxi státu zabývat se lidmi jako čísly, tendenci lékařů zabývat se lidmi jako diagnózami a přes všechnu praxi soudů zabývat se lidmi jako kategoriemi jsou trans lidé především osobnosti s vlastními potřebami, pocity a názory, které jdou v mnoha směrech proti jednomu či druhému ze zaužívaných pohledů. Právě v tomto ohledu je téma procesu tranzice úzce spjato s organizováním trans aktivismu.

---

57 V mém případě, tj. diagnózy FTM (*female to male*), se v rámci Slovenska jedná o vyšetření genetické, psycho-diagnostické, gynekologické a endokrinologické, které není určeno zákonem, ale pouze vyžadováno současným medicínským územ.

58 Vhodnější by zde bylo uvést sloveso v nedokonavém vidu, tj. „procházet“, neboť hormonální terapie není časově ohraničený proces a ve velké většině případů se jedná o proces celoživotní, pokud nenastanou zdravotní komplikace či rizika. O to důležitější je celoživotní hormonální „léčba“, byla-li trans osoba nucena podstoupit operace, jejichž následkem její tělo již není schopno samostatné produkce hormonů (přerušení reprodukční schopnosti).

59 Změny nastávají zejména v hloubce hlasu, hustotě vlasů a ochlupení, redistribuce tělesného tuku a svalové hmoty, samozřejmě v závislosti na typech a množství hormonů, které člověk dlouhodobě užívá.

Po přečtení posledního odstavce Nina dodala svůj komentář, který poukazuje na důraz v oblasti, jež je pro současný světový trans aktivismus klíčová a která se z mého popisu může zdát nedostatečně zdůrazněna:

Nina:

Túto časť si popísal veľmi eufemisticky v zmysle „budme k sebe dobrí“. A to je z hľadiska filozofie morálky fakt, len v tomto kontexte sa míňa s definíciou cieľov organizácie. Primárne ide o to, aby lekári dodržiavali profesionalitu a etiku – dodržiavali zákony SR, dodržiavali ľudské práva a hlavne štandardy zdravotnej starostlivosti. Témy v tejto oblasti sú nútená kastrácia a mučenie, diskriminácia, vedomé zavádzanie pacientov a podobne. Takéto popísanie snahy organizácií doslova ingoruje témy, na ktoré sa v brutálnej situácii snažia upozorniť.

Mým záměrem nebylo akcentovat lidskost ve smyslu „budme k sobě dobří“, jak Nina výše uvedla. Slovem lidskost jsem chtěl ve čtenářích evokovat především lidská práva, tedy dát lidskost do kontrastu s nelidskostí, s nelidským zacházením. Ninin komentář však mnohem lépe vystihuje závažnost současné situace a podtrhuje hlavní témata, kterými se současný světový trans aktivismus zabývá.

V následující části kapitoly věnující se diagnostickému procesu v souvislosti s HRT proto využívám deníkové zápisy ve formě záznamů rozhovorů s několika lékařkami, a to nikoli jak jsem je přesně zaznamenal, nýbrž jak jsem si je zapamatoval v souvislosti s emocionálními prožitky v konfrontaci s lékařským prostředím, které pro mne bylo po celou dobu velmi stresující.

Rád bych zde podotkl, že si uvědomuji etické dilema, jež s uvedením těchto zápisů vzniklo. Pečlivě jsem zvážil, zda je uvedení mých deníkových záznamů o setkání s lékařkami eticky obhajitelné. Jelikož

mým cílem nebylo vést s lékařkami rozhovor ve snaze získat data, ale naopak podstoupit odborné vyšetření jako jejich klient či pacient, od lékařek jsem nevyžadoval svolení pro záznam. Rozhovory jsem totiž nijakým způsobem nezaznamenával, a jak uvádím v poznámce pod čarou č. 60, sám jsem téměř žádné otázky nepokládal. Dotazovaným jsem byl obvykle jen já. Ve svém deníku jsem pak pouze zapsal své dojmy z uvedených návštěv. Každý takový záznam byl již emocionálně laděn mými vlastními prožitky a mentálními pochody. Musím však upřesnit, že všechny lékařky o mém výzkumu věděly a byly informovány o mém statusu trans aktivisty i vědce, jenž se zabývá transgender studii. Přestože to možná na některé z nich udělalo dojem, neměl jsem pocit, že by na základě této informace ke mne v rámci vyšetření změnil přístup. Toto etické dilema zůstává i pro mne nadále spornou otázkou, a proto jsou všechna jména uvedených lékařek smyšlená. Záměrně jsem vynechal i bližší názvy městských čtvrtí jejich ordinací.

7.1. Nástrahy diagnostického procesu

7.1.1. Psychiatrie – MUDr. Vrbová

Od mého odvážného telefonátu na kamarádem doporučené oddělení psychiatrie-sexuologie uběhly tři měsíce a já jsem se dočkal. Ráno jsem jel na schůzku s paní doktorkou Vrbovou. Její ordinace je v krásné budově. Cítil jsem se tam skvěle, protože jsem neměl vůbec pocit, že jsem v nemocnici. Sestra se mnou komunikovala velmi mile. Paní doktorka mne uvítala osobně a hned šla k věci. Protože jsem samoplátce, je to se mnou komplikované. Nedošlo mi, že když v současné době nejsem pojištěncem ČR, musel bych hradit nejen návštěvy u ní, ale veškeré endokrinologické, kostní a krevní testy z laboratoře, které jak mi řekla, jsou velmi drahé. Přesto byla ochotna to se mnou zkusit a neodmítla mne. Řekl jsem jí totiž hned na začátku, že důvod, proč

jdu k ní, je vlastně ten, že nechci mít napoprvé zlou zkušenost a že jsem ochotný (doporučí-li mi to) absolvovat základní vyšetření a hormonální terapii na Slovensku, kam jsem se původně obával jít, zejména kvůli zprostředkovaným zkušenostem mých kolegů a známých. To mi vzhledem k situaci s pojištěním nakonec i ona sama navrhla.

Řešili jsme spolu vlastně i to, jak se cítím, co chci a nechci. Jelikož jsem měl pocit, že mi skutečně naslouchá a tím ve mne vzbudila důvěru, řekl jsem jí na rovinu, že se necítím být vyloženě mužem a že si stále nejsem jistý, zda chci podstoupit vynucované operace (přerušení reprodukční schopnosti), které mi přijdou neetické. Na to mi řekla svůj názor, že ani jí nucená kastrace „nepřijde košer“. Potom mi řekla o takzaných two-spirit lidech, jak je nikdo do operací nenutil, že ani hormony nebrali a žili spolu a měli děti, i když neměli žádný specifický gender. Také mi pověděla, že má klienty, již dokonce nechtějí ani brát hormony a snaží se prostě jen být sami sebou. První krok je většinou změna jména, kterou mi také navrhla, a napsala mi doporučení pro matriku. V žádném případě jsem neměl pocit, že bych ji musel o něčem přesvědčovat.

I tak se mnou ale udělala anamnézu, aby mne mohla diagnostikovat, už jen proto, že mne doporučí slovenské lékařce. Byla velmi ohleduplná a dávala mi najevo, které otázky jsou podle ní citlivé. Náš rozhovor probíhal asi takto⁶⁰:

---

60 Veškerá přímá řeč uvedená v 7. kapitole je pouze parafrází rozhovorů z ordinace tak, jak jsem si je pamatoval a byl schopný je později reprodukovat. Moje návštěvy u lékařek i rozhovory v rámci diagnostického procesu se ve všech případech odehrávaly ve vztahové dynamice *lékařka – klient*. Můj status výzkumníka ani téma méj práce nebyly nikdy lékařkám zatajeny. Rozhovory však nebyly zaznamenávány na žádné médium ani jsem si v rámci vyšetření nedělal poznámky. Otázky vždy kladly lékařky mne, já jsem byl v pozici toho, kdo odpovídal. Sám jsem otázky pokládal jen ve výjimečných případech kvůli konverzaci související s vyšetřením, nikoli s výzkumem.

„Kdy jste to poprvé o sobě zaznamenal?“

„Teď se tedy musím zeptat takto... jaké máte zkušenosti s muži po sexuální stránce?“

„Kdy jste si začal uvědomovat svoji sexualitu k ženám?“

To vše bylo sice stereotypní, ale do mého příběhu, jak jej já sám vnímám, to zapadalo, takže jsem to nepovažoval za vyloženě nepřijemné nebo zavádějící. Řekl jsem jí vše popravdě. Celkově to bylo velmi rychlé, spíše si potvrzovala určité své domněnky a hodně věcí ze mne vyčetla sama:

„Působíte na mne zdravě, asi jste nekuřák?“

„A ještě by mne teda zajímala Vaše životopráva...“

„Máte za sebou nějaké operace?“

„Jak jsou na tom vaši rodiče a sourozenci po zdravotní stránce?“

Když mi napsala lékařskou zprávu, psala ji vlastně již pro MUDr. Strachovičovou působící v Bratislavě. A to s tím vědomím, že ji musí napsat tak, aby mne paní doktorka pro můj netradiční trans status nebinárního člověka neodmítla.

Za tento přístup jsem jí byl vděčný. Byl jsem příjemně potěšen, že na mne celý prostor vůbec nepůsobil lékařsky. Paní doktorka hodně hovořila o různých postupech a praktikách, na čem prý někteří sexuologové lpějí, protože je to praxe, ale zdůrazňovala také to, že je mezi nimi dost osvěcených bytostí. Na některé moje věty reagovala vyloženě slovy: „super, to je skvělé!“. Hlavně když jsem jí řekl, že takto v „mužské roli“ žiji již čtyři roky⁶¹. Také celkem pozitivně reagovala, když jsem jí řekl, že jsem čekal na nějakou podobu souhlasu od mé matky, a že to je důvod, proč to řeším až teď. Podle ní na to prostě člověk musí dozrát.

---

61 „Mužskou roli“ mám na mysli především používání maskulina v jazyce a fungování ve společnosti a úzkém kruhu přátel a rodiny pod mužským jménem.

Na konci našeho sezení mi napsala zprávu, doporučení pro změnu jména a ještě potvrzení o návštěvě u ní, na kterém si dala záležet, aby na něm nebyla hlavička psychiatrické léčebny a aby její jméno a podpis překrylo toto označení i na razítku. Když se jí to úplně nepovedlo, omluvila se mi. Bylo vidět, že si uvědomuje citlivost celého tématu a že jí záleží na tom, jak mi je.

Cítil jsem se bezpečně. Byl jsem upřímný k ní i k sobě. Došlo mi, že jsem skutečně tady a že to řeším. Že už to není jen teorie, je to můj život. To, co jsem tak dlouho oddaloval, protože jsem nedůvěřoval lékařům a bál jsem se té představy, že jednou na psychiatrii budu muset zajít, se právě stávalo skutečností. Stále jsem nějakým způsobem očekával něco nepříjemného: že mi to někdo bude vymlouvat; že mne nebude brát vážně; že ve mně neuvidí toho, kým se sám cítím být.

Nic z toho se ale nestalo. Zatím.

7.1.2. Psychiatrie – MUDr. Strachovičová

O dva týdny později jsem se vypravil na první schůzku s mojí potenciální lékařkou na Slovensku, MUDr. Strachovičovou. Paní doktorka přišla chvíli po jedenácté, pozdravila mne a kynula mi, ať ji následuji. Sedl jsem si v její ordinaci do křesla. Nevypadalo to tam tak zle, jak jsem se předem obával. Venku bylo pěkně a oknem svítilo slunce. Paní doktorka seděla za stolem a před ní byl gauč a dvě křesla. Vybral jsem si křeslo trochu víc vzdálené od ní směrem napravo, abychom na sebe lépe viděli. Naproti mně byla stěna pokrytá nepěknými zelenými nemocničními dlaždicemi. Z ní viselo nevábne a zřejmě velmi staré umyvadlo s ještě staršími kohoutky, které si pamatuji z dob, kdy jsme žili s rodinou v panelovém bytě. Celá ordinace byla ale vyzdobena obrázky, jež dávaly najevo, že i když to tak nevypadá na první pohled, chodí sem lidé a sdílí tu své životní etapy, pro které by sterilní prostředí nebylo moc stimulující. Paní doktorka se snažila toto prostředí aspoň

trochu zlidštit, za což jsem jí byl i já velmi vděčný ještě dřív, než jsme vůbec započali rozhovor.

Přišel jsem sebejistý, dokonce jsem se i těšil. A na její první dotaz: „Tak čo vlastne už máte všetko za sebou?“ jsem toho ze sebe vysypal asi až příliš. Náš rozhovor se ubíral klasickým směrem, tak jako rozhovor v Čechách. Paní doktorka ale nebyla ten typ člověka, který by věci jen tak důvěřivě přijímal, aniž by se nesnažila ověřit si situaci. Vypytovala se na různé detaily mého života a ve chvílích, kdy jsem ji něčím překvapil, jako například informací o psychiatrické diagnóze mého sourozence či mojí schopností poskytnout analyzované koncepty, dala ruce za záda, opřela se do židle a řekla: „No tak to mi povedzte, to ma zaujíma!“

Chvillemi, jako by chtěla přesvědčit samu sebe, hovořila nahlas: „Vidím, že ste v živote dobre zakorenený.“ Anebo: „No s vami to bude zaujímavé. U vás možno nebudeme musieť čakať veľmi dlho.“ Zároveň jako by však neustále dávala možnost pochybám, aby se zachytily o něco, co potvrdí smysl jejich existence:

„Aj keď máte za sebou už nejakú terapiu tak predsa len uvidíme, či tam ešte niečo nevypláva.“

„No vy asi nebudete jednoduchý človek.“

„Aj keď to u vás vypadá, že ste dobre situovaný, aj tak by som vás ešte niekoľkokrát rada videla.“

Celý náš rozhovor byl veden v tomto duchu. Jako bych chvílemi nahrával prvnímu pozitivnímu dojmu, který ze mne měla. Vzápětí, když jsem přidal nějakou další informaci, jako by pro změnu opět znejistila a rozhodla se mi nevěřit. Byl to velmi zvláštní energetický zápas. Cítil jsem jakousi zvláštní snahu o důvěru, která byla zapříčiněna jejím prvním dojmem ze mne, a zároveň nedůvěru, co jí radila její lékařská zkušenost, že člověk s mojí rodinnou anamnézou prostě nemůže být v pořádku.

Od Tea, mého kolegy z TransFúzie, jsem se dozvěděl, že Trans-

Fúzia chce s MUDr. Strachovičovou spolupracovať. Paní doktorka síce není aktivistka, svou praxi ovšem založila na přesvědčení, že trans lidem na Slovensku je třeba pomáhat. Tuto informaci mi nemusela říkat, tu jsem z ní vycítil sám už jen způsobem, jakým se ke mně chovala. Dávala mi mezi řádky najevo svou nejistotu, kterou trpí v místních lékařských kruzích, neboť situace na Slovensku není příznivá ani pro trans lidi, ani pro lékaře:

„Vy v Čechách to máte o dost jednoduchšie. Máte komisiu, ktorá musí jednomyselne rozhodnúť.“

V této větě se neukrývá názor, že komise je dobrý nástroj pro nás trans osoby, ale právě pro doktory, kteří bez ní riskují to, že berou rozhodnutí zcela na sebe. Podle lékařské praxe musí být trans člověk diagnostikován, a o jeho osudu tudíž musí někdo rozhodnout.

Nevím, čím si musela paní doktorka v minulosti projít, ale v jejím chování bylo něco znepokojujícího. Jako by velmi ostražitě hlídala každý svůj výrok, aby ho vzápětí mohla vzít zpět. Aby ji nikdo nemohl napadnout, že vyslovila něco, co nemůže splnit. Jako by si stále schovávala rezervu pro případ, že se ukáže, že pro to, aby si mne vzala na zodpovědnost, nesplňuji veškerá kritéria:

„To viete, niekedy je to vidieť už od dverí, že vošiel niekto, kto od pohľadu vie, čo chce a že to unesie. To nie je len o tom, že dajte mi hormóny a bude všetko dobré. Iste, mnoho ľudí má na začiatku terapie pocit, že konečne získavajú telo, po ktorom túžili, a môžu byť sami sebou. Ale veľakrát ich ani nemôžem prijať, pretože je vidieť, že ešte nedozreli, alebo sa musia najprv liečiť. Niekedy im musím aj predpísať lieky, pretože sa ukáže, že sú tam nedoriešené veci, ktoré treba riešiť ako prvú.“

Při této myšlence jsem získal dojem, že po celou dobu našeho rozhovoru jsem byl diagnostikován. Ten pocit byl velmi nepříjemný. Když srovnám oba zážitky, v Čechách jsem se setkal s někým, komu jsem

svěřil své pocity a na oplátku získal pochopení, radu a podporu. Na Slovensku jsem získal obavu, že možná nejsem tak v pořádku, jak si myslím. Nakolik jsem od MUDr. Vrbové přijel s pocitem, že mne „získání diagnózy“ vlastně vůbec nebolelo, o tolik víc jsem trpěl v ordinaci paní doktorky Strachovičové, která jako by se bála odložit při našem rozhovoru své všudypřítomné klinické oko. Přesto jsem měl pocit, že jí chvílemi „vypadávalo“, když se zapoměla hlídat a začala mi vyprávět různé příběhy z praxe. Kdykoliv se však zamyslela nad tím, co napíše do zprávy, vždy zbystřila a při každém dalším detailu, který jsem jí byl nucen prozradit (hovořil jsem pravdu), jako by zpochybňovala svůj vlastní instinkt. Můj pocit z tohoto zhruba hodinového rozhovoru byl velmi ambivalentní: že by mi opravdu chtěla věřit, ale pod tíhou faktů mého života mi prostě věřit nemohla, protože jsem se vymykal typu lidí, již zatím v její ordinaci seděli.

„Vy máte všetko tak konceptualizované!“

„A skutočne tam nebola nejaká hraničná porucha, pri tom všetkom, čo sa vám stalo?“

Za každým chápavým „hm“ se vynořilo další „hm!“ a otázka, jejíž cíl byl jasný („toto sa mi nejakto nepozdáva“). Nakonec se vyjádřila, že si raději počká na výsledky psychodiagnostického vyšetření, než mi napíše doporučení pro endokrinologa. Pro mne to znamenalo hlavně fakt, že svému úsudku ještě sama nevěří. Že si musí počkat na to, co jí sdělí její kolegyně, která ve stacionáři působí jako psychologka.

Paní lékařka mi naznačila, že si kruh spolupracujících lékařů buduje roky a není lehké jej udržet. Ne každý má vůli spolupracovat v rámci takového tématu, jakým je transrodovost:

„Viete, tu máme aj výnimku zo svedomia, takže keď lekár povie, že vás nevezme, tak ja nemôžem nič. Tak ja som tiež každému osobne volala, aby som sa uistila, že je to v poriadku, keď za ním pošlem niekoho na vyšetrenie, ale nie je to také ľahké a je nás tu málo.“

Mezi řádky mi i naznačila, že právě tento kruh spolupracujících lékařů, zejména zde ve stacionáři, pak řeší některé hraniční případy, kdy si sama paní doktorka není úplně jistá, zda je to dobré rozhodnutí započít hormonální terapii. Právě takovou pojistkou má být i psychologické vyšetření, na které mi vypsala doporučení.

Rozloučili jsme se se slovy, že až budu mít první dvě vyšetření za sebou (společně s tímto ještě vyšetření genetické), mám se jí ozvat. Sama to vidí tak za dva měsíce, že „uvidíme, či sa tam niečo u vás ešte neobjaví“. A že kdyby mi cokoliv bylo nebo by se vyskytly jakékoliv potíže, tak jí samozřejmě mohu zavolat, protože společně s tímto poskytuje „vlastne aj takú psychoterapiu v prípade, že sa niečo naskytne, čo je treba ihneď riešiť“. A že co se endokrinologa týká, tak to u mne vidí „tak na jeseň, ale netreba ešte predbiehať“. Ukáže až výsledek testu, jestli jsem v očích paní psycholožky dostatečně „trans“.

7.1.3. Genetika – MUDr. Biela

Konečně nastal čas prvního oficiálního vyšetření, které potřebuji pro započítání HRT. Jako před každou návštěvou lékaře, i dnes jsem měl strach. Nevěděl jsem, co přesně vyšetření obnáší, jen to, že mi budou brát krev. Cílem genetického vyšetření je vlastně zjistit mou chromozomální kombinaci a vyloučit možnost, že by se v mém případě jednalo o fenomén intersex či o AIS syndrom, který znemožňuje hormonální terapii. Samotný pavilon infektologie vypadá trochu děsivě. Než jsem ho našel, musel jsem se ptát aspoň dvakrát na cestu. Že jsem nevstoupil do špatných dveří, bylo také tak trochu štěstí. Vyděsil mne nápis IZOLACE a informace o virech ze Sierra Leone, a tak jsem šel radši dál, i když nebylo nikde označení, kam mám vlastně jít. Uvnitř mne uvítaly zcela prázdné chodby, stará budova a podivný zápach. Nikde nikdo. Po chvíli se odkudsi vynořili tři muži, kteří postupně rozložili své nástroje, a až tehdy mi došlo, proč místnost vypadá tak apo-

kalypťicky. Byli to malíři a snažili se nově natřít nepříjemně zelenkavé stěny, které v člověku jen umocňovaly pocit, že je někde, kde nikdo dobrovolně nechce trávit moc času. Malíři střídavě malovali a uklízeli, celou dobu se nikdo jiný neobjevil. Uvědomil jsem si, jak moc jsem nervózní, aniž bych tušil, co mne čeká. Jak moc se bojím, že se ke mně bude někdo chovat, jako kdybych byl něco, co ani není člověk. Měl jsem strach a byla mi zima. Předě mnou byl starý nápis, který byl upraven tak, aby se to četlo: Otravovna zamestnancov. Pobavilo mne to, tak jsem si to vyfotil. A ještě takovou starou červenou socialistickou nástěnkou s nápisem GENETIKA, která ležela jen tak ledabyle na okně, asi aby ji malíři nezacákali barvami. Seděl jsem asi dalších pětadvaceti minut v čekárně, úplně sám na tomto oddělení a očima hypnotizoval protější stěnu. Cítil jsem sympatie se všemi dětmi, co sem chodily na vyšetření, a soucit s jejich maminkami, které doufají, že se nedozví nic, co by jim zcela zničilo všechny plány, které pro sebe a své děti měly. A čekal jsem dál, dokud mne před jedenáctou nezavolali dovnitř.

Sestra byla odměřená, ale slušná. Posadil jsem se v další čekárně před zvláštním shlukem několika ordinací, kam zřejmě chodí hodně rodičů s dětmi. Vedle mne byla velká hromada plyšových hraček a aut, měl jsem chuť si k nim sednout a hrát si, ale věděl jsem, že se to nehodí. Cítil jsem se nejistý, opět před lékaři, kteří budou posuzovat mou způsobilost pro to, abych se stal „mužem“. V duchu jsem se uklidňoval, že dnes mi mají přece jen vzít krev a zjistit, že moje chromozomální variace nepřekáží navrhovaným standardům „léčby“ ... ale kdo ví. Moje představa o doktorech působících na Slovensku zatím nebyla až na výjimky moc pozitivní.

Kolem mne prošla lékařka v bílém plášti. Když po pár minutách přišla zpět, již se mi dívala do očí a zdravila mne. Zvedl jsem se a následoval ji do ordinace a posadil se na židli k jejímu stolu. Vytáhla papír a začala si opisovat informace z mé kartičky, přitom sledovala doporučení, které jsem před hodinou odevzdal sestře. Za chvíli i přišla ta, přinesla informovaný souhlas, paní doktorka mne požádala, abych

jej podepsal. Otevřeně jsem se zeptal, co na papíru stojí, zda je tam něco, co bych si měl přečíst dřív, než jej podepíšu. Velmi vlídně mi vysvětlila, že se nemusím bát:

„Nebojte sa. Tu sa píše iba navrhovaný postup liečby ... že prebehne krátky rozhovor pre diagnostiku a potom odber krvi. Nič iné tu robiť nebudeme, iba sa s vami trochu porozprávam.“

MUDr. Biela byla naštěstí velmi milá, oddychl jsem si. První otázku, kterou mi položila, směřovala klasicky do symptomů a dětství:

„Povedzte mi prosím, ako to u vás bolo, kedy ste to prvýkrát zacítili že ... ste v nesprávnom tele.“

Moje první pocity byly smíšené: je milá, ale chce opravdu vědět, jak to u mne bylo? Mám se vyjadřovat k tomu, že mám své tělo rád? Prozatím jsem se rozhodl pro bezpečnější strategii a začal jsem popisovat své snad až trapně stereotypní dětství. Ucítil jsem mírnou obavu již při první větě, která signalizovala nedůvěru ve slovenskou zdravotní péči. Běželo mi hlavou: do jaké míry vidím věci předem zle? Jak moc mne tato představa ovlivňuje v prožívání tranzice tady a teď? Jsem sám sobě překážkou? Systém tvoří lidé, narážím na systém, ale jedním s lidmi ...

Seděl jsem před paní doktorkou a hledal slova, trpělivě mi naslouchala. Zmínil jsem své pocity z raného dětství: že jsem byl traumatizovaný z dívčího oblečení a představ, že bych je musel mít na sobě; s čím jsem si chtěl hrát; přeskočil jsem pak k významnému pocitu viny a snaze neublížit matce, což mne dovedlo až k situaci, že tranzici řeším až teď. MUDr. Biela odpověděla velmi chápavě:

„Viete, aj keby to bolo takto, každý máme svoje, s čím sa musíme v živote vyrovnat'. A čo vlastne robíte tu na Slovensku?“

Zasypal jsem ji informacemi o doktorátu, mém výzkumu a skončil u toho, že se věnuji transgender studiím a že jsem se přes teorii přivedl k sebezkušenostnímu stadiu, které nyní podstupuji.

„To je veľmi zaujímavé. Viete, aj mňa táto téma veľmi zaujíma. Ja sa vždy pýtam sama seba, čo to vlastne je ... Kto sme? Ako to vlastne je? A kto vie, čo sa všetko v človeku deje ... Ja si niekedy aj hovorím, ako to je s tým naším mozgom, dušou, či ako to vlastne nazvať ... Keď o tom čítam, tak je toľko teórií, vlastne až k reinkarnácii človek dôjde, je to všetko taká záhada.“

Informace o reinkarnaci mne inspirovala k odvážnějšímu kroku prohloubit rozhovor. V hlavě mi běželo sto myšlenek najednou a v sobě jsem cítil překvapení, jako když vás někdo pohladí, zatímco čekáte ránu. Navázal jsem informací, že i mne téma reinkarnace zajímá, jen z vědeckého pohledu je v západní vědě velmi těžko uchopitelné, a tak se o tom na akademii moc nikomu nesvěřuji. Paní doktorka chápavě podotkla:

„No to chápem, to ani ja nemôžem. Viete, ja tiež nie som asi bežná lekárka... To keď som ešte bola podriadená, to som občas musela aj povedať svoj názor, že čo toto je? To je nejaké otrokárstvo, že človek ani nemôže povedať, čo si myslí? To nie je ľahké tu na Slovensku žiť, sú tu ľudia, čo vám jednoducho neprajú a budú vám stále hádzať poľenú pod nohy... Ale potom som si povedala, že čo, a na kom tu záleží, je to môj život, nie? Človek musí mať odvahu byť sám sebou. To je dobre, že ste dospel do tohto stavu, že viete, čo chcete. Tu chodia muži, čo už majú deti, a to je také ťažké a smutné, že sa nechali dotlačiť do toho a teraz už takto žiť nedokážu... Aj my si tu veľakrát povieme, že toto je taká záhada. Predtým to bolo tak dvadsať prípadov za päť rokov, teraz je to koľkokrát až päťdesiat za rok. Skoro každý týždeň tu niekoho máme. A ja vám poviem, ja sa veľa učím od vás všetkých. Vždy tu tak niekto príde a povie mi, ako to vníma, veľmi veľa som sa o tom dozvedela. Nedávno som si urobila sama takú malú štúdiu, aj poster som pripravila o tom, ako to tu chodí. To je také zaujímavé téma. A tu na Slovensku to nie je ľahké, ale je to čím ďalej lepšie, to je dobre.“

Po chvíli jsme přešli k otázkám ohledně rodiny a rodinné anamnézy. U mého bratra se jen pozastavila slovy:

„No to je zajímavé, že? Ako je to celé prepletené. Viete, ja sa venujem tak trochu holistickej medicíne, ono to všetko so všetkým súvisí. Rodičia to niekedy asi nechcú vidieť, asi aj majú obavu, ako na to bude okolie reagovať, a chcú mať hlavne normálne dieťa. Asi to nevidia, pretože to vidieť nechcú. Ale matka, tá vždy vie, ako to je, len si to nechce priznať. No a teraz vám vezmeme trochu krvi, robí sa vám zle?“

Celý proces byl velmi málo bolestný. Odpovídal jsem přitom ještě na otázky, jaká další vyšetření mne čekají; kdy začnu brát hormony; jestli jsem už nějaké zkusil ... Odpovídal jsem už upřímně a bez obav, že bych byl posuzován. To je to, čeho jsem se nejvíc bál: odosobněného přístupu a odsouzení ze strany odborníka, který mi má pomoci. Místo toho jsem se ale setkal s respektem, zájmem a pochopením. Ještě jsem se zeptal, kdy mi dojdou výsledky:

„Tak o štyri týždne, ale nebojte sa. Bude to v poriadku, keď tam nemáte žiadne genetické nálezy v rodine. Ono sa to vlastne robí hlavne preto, aby sme vylúčili jednu vec.“

Zeptal jsem se tedy, zda je třeba vyloučit, že se v mém případě nejedná o fenomén intersex.

„Áno, a za celý čas, čo tu som, ani raz sme tu nemali taký prípad. Vždy to bolo v poriadku.“

Zeptal jsem se ještě, zda paní doktorka ví, že tento test v ČR zrušili. MUDr. Biela se mne zeptala na důvod, neboť o tom nevěděla. Řekl jsem, že jsem se to dozvěděl v Čechách od MUDr. Vrbové, ale že přesný důvod neznám. Sama odpověděla: „No tak asi usúdili, že je to vlastně zbytočné.“

V této části mi Nina nechala komentář, který se týká současné medicínské praxe v souvislosti se zmíněným genetickým vyšetřením a který považuji za důležitý:

Nina:

To, čo tá lekárka celé urobila, bol fajn rozhovor, ktorý tam mohol byť kvôli uklidneniu, ale dosť nemiestny. Pre urobenie genetických testov má urobiť odber krvi. To je všetko. Otázky na tvoju identitu a podobne sú úplne mimo jej odborných kompetencií. Rovnako ako keby ti podobné otázky kládol zubár.

Nina poukázala na to, že daný rozhovor měl především uklidňující cíl. Dokud jsem lékaře nepoložil otázku ohledně toho, co stojí v písemném souhlasu, který jsem měl podepsat, nebyla mezi námi žádná forma rozhovoru. To, jakým způsobem se rozhovor dále ubíral, byl tedy daný úzus, v němž je zvyklá pracovat. Já sám jsem neměl o vyšetření absolutně žádné informace získané předem. Z jejího jednání jsem vycítil, že je nakloněna otevřenému rozhovoru a že je ochotna se na věci podívat z mého vlastního úhlu pohledu. Pro mne byl tento druh kontaktu o to důležitější, že se jednalo o mé první vyšetření, které mělo vést k hormonální terapii, o niž jsem usiloval. Jednání MUDr. Biele mi proto nepřišlo nijakým způsobem nemístné. Její způsob vedení rozhovoru jsem dokonce v onu chvíli považoval za lidský. Musela ze mne vycítil, že jsem se bál a že jsem do ordinace vstoupil s nedůvěrou. Proto jsem v rámci našeho hovoru cítil snahu mne uklidnit. Že na dané otázky neměla opodstatnění týkající se výkonu své práce (cílem vyšetření neměla být diagnostika mé transrodovosti, ale pouze zjištění mého karyotypu), jsem si v tu chvíli zcela jistě nemyslel. Pokud bych to však věděl předem, zřejmě bych se do rozhovoru i tak pustil, protože jsem k ní pocítil důvěru a neměl jsem problém se jí se svojí situací svěřit. Jejím jednáním jsem byl potěšen

a také překvapen. Její způsob komunikace tedy z lidského hlediska nepovažuji za nevhodný.

Nina má ovšem pravdu v tom, že její otázce na identitu měl z etického a profesního hlediska předcházet dotaz, zda se mne na takové otázky může ptát, zda jí pro tento druh dotazování dám svolení. Pokud bych takovou otázku od ní dostal, svolení bych poskytl. Rozhovor na mne měl uklidňující efekt, a pokud bychom měli během celého vyšetření mlčet nebo se bavit o jiných tématech, paradoxně bych se necítil v dané situaci zřejmě tak důvěrně jako na základě našeho vzájemného otevření se. Aspekt důvěry, který mezi námi vznikl, mi umožnil nejen být vyslyšen ve chvíli, kdy jsem to velmi potřeboval, ale i dát sám sobě možnost postupně změnit svůj původně velmi negativní postoj k celému slovenskému zdravotnictví, což zcela jistě usnadnilo prožívání celého následného diagnostického procesu.

7.1.4. Psychodiagnostika – Mgr. Rázná

Magistra Rázná mne přivítala s úsměvem a stiskem ruky a poté, co sama nahlas přečetla doporučení od MUDr. Strachovičové, mi položila první otázku: „Čo je to prosím vás to RLT?“ Vysvětlil jsem jí, že se jedná o zkratku anglického termínu real life test, což je označení, které používají sexuologové v rámci procesu tranzice. Znamená to, že daný člověk již prochází takzvanou sociální tranzicí, tedy žije život ve zvolené „mužské“ (v mém případě) anebo „ženské roli“ a snaží se „tak nějak zapadnout“ do společnosti. Cílem je vlastně zjistit, jestli daný člověk dokáže svou novou „genderovou roli“ ve společnosti unést se všemi následky.

Magistra Rázná se mne zeptala, jak se to vlastně pozná. Na to jsem popravdě nedokázal odpovědět. Vysvětlil jsem jí, že každý sexuolog má zřejmě svůj vlastní soubor vlastností a kvalit, které u trans člověka sleduje a na základě kterého jej vyhodnocuje jako schopného situaci zvládnout. Že například moje sexuoložka, MUDr. Strachovičo-

vá, chce určitý (podle jejích představ) „mužský“ vzhled, to znamená nějaké oblečení a účes, které jsou ve společnosti považovány za spíše mužské, a různé jiné stereotypy, jež o mužích platí, a že vůči mému vzhledu zatím neměla žádné námitky. Magistra Rázná se na mne podívala přes brýle, které jí téměř padaly přes špičku nosu, a zhodnotila: „No vyzeráte ako inteligentní mladý muž.“

Chvilí jsme si povídali o tom, proč jsem na Slovensku, co studuji, co to vlastně jsou ta transgender studia, že je to zajímavé, ale že o tom zas tak moc neví. Snažil jsem se jí vysvětlit, jakým způsobem celý proces probíhá. Že po hormonální terapii bude má sexuoložka vyžadovat operace, kdy jedna z nich by v mém případě byla hysterektomie, což je de facto chirurgické odstranění dělohy, které vede ke znemožnění reprodukce a trvalé neplodnosti. Magistra Rázná se na mne s údivem podívala a zeptala se mne: „A to chcete?“ Odpověděl jsem jí, že nechci. Pak jsem ale dodal, že tuto informaci říkám jen jí, protože moje sexuoložka by si mohla mé odmítnutí vyložit jako skutečnost, že nejsem „dostatečně trans“, když netoužím po odstranění orgánu, který přece podle ní muži nemají. A že se ke svým názorům na operace zatím raději nevyjadřuji. Alespoň do té doby, než nastoupím hormonální terapii, jinak by kvůli mému kritickému názoru na současnou lékařskou praxi hrozil další odklad a zpochybnění mého trans statusu. Dodal jsem však, že bez této operace mi podle současné praxe v České ani Slovenské republice zřejmě nebude uznán úřední přepis údaje o pohlaví v dokumentech ani uplatněn nárok na mužské jméno, a proto svůj názor možná ještě přehodnotím, jako to udělalo mnoho mých známých přede mnou, aby si usnadnili život. Magistře Rázné se tento postup institucí zjevně nelíbil a soucitně dodala, že jí to nepříjde „normální“. Svěřil jsem se jí tedy již s větší důvěrou, že asi nejsem ten typický trans muž, který by měl pocit, že se narodil do nesprávného těla. Naznačil jsem jí, že mám své tělo rád, že se dokonce cítím být tak nějak „mezi rody“, nebo spíš úplně mimo ně. Že je to ale tenký led, a tak o tom s mou lékařkou moc nehovořím.

„Pre vašu lekárku bude dôležité, aby sme vylúčili možnosť psychózy. Osobne si myslím, že by vám stačil len základný test, ale radšej urobíme všetky, ktoré sú potrebné, aby bola pani doktorka spokojná a aby ste mal pokoj.“

Následovala série tříhodinového testování mé inteligence a psychického stavu. Odpovídal jsem na otázky různého charakteru, například jaké je hlavní město Anglie; co bych udělal, kdyby hořelo v kině; jaká řeka protéká Prahou; a podobně. Součástí testů bylo i hledání opaků a podobností u různých slov. Měl jsem také za úkol opakovat řetězce písmen a čísel, nejdříve krátké, poté dlouhé až úplně ty nejdéší, které se nedaly zapamatovat bez poznámky. Poté jsem si je měl pamatovat a říkat je odzadu. Pak jsem dostal sérii kartiček, které jsem měl seřadit podle logické návaznosti. Paní magistra u toho měřila čas stopkami na svém iPhone a vždy poté, co jsem kartičky seřadil, krátce hlesla: „Skvelé ... super ... výborne.“

Věnovali jsme se i kostkám, na kterých byly různé značky, a já je měl vždy seřadit podle předlohy. Paní magistra opět vše stopovala. Tento typ testu měl prý vyloučit organické poškození mozku. Na to jsem do rukou dostal kusy nějakého obrazce a bez předlohy jsem měl uhodnout, o jaký tvar se jedná, a složit vše tak, aby do sebe pasovaly a něco znamenaly (slon, lidská ruka s pěti prsty). Dalším testem byly číselné řetězce, kde ke každému číslu byl přiřazen jiný znak. Mým úkolem bylo snažit se zapamatovat, jaký znak je seřazený pod jakým číslem a co nejrychleji vyplnit A4 arch papíru tak, aby místo předepsaných čísel byly jen znaky. Paní magistra opět vše stopovala. Testy jsme prokládali různými otázkami a já jsem se snažil odpovídat popravdě a upřímně.

Součástí testování byl i známý Rorschachův test, při němž se na černobílých a barevných skvrnách identifikují různé obrazce. O tomto testu se na internetu píšou legendy. Potenciální klienti jsou varováni před tím, aby se vyhýbali označení tvarů, které by mohly vést ke sporným interpretacím: tvary vzbuzující strach, úzkost, agresi nebo posed-

lost tělem (poměrně mnoho skvrn může snadno připomínat např. pohlavní orgány) by totiž mohly například podpořit podezření z paranoie. Odpovídal jsem tedy popravdě, i když jsem se přiznal, že ačkoliv jsem test nikdy sám neabsolvoval, všechny obrazce jsem již viděl předem na internetu, neboť Rorschach je v rámci trans komunity celkem časté téma. Test mi proto přišel již natolik známý a okoukaný, že v něm bylo těžké vidět něco nového. Magistra Rázná mne uklidnila, že výsledek testu je v rámci diagnostiky pouze doplňkový či podporující psychologovo zjištění a že by těžko na základě nějaké mé „nesprávné“ odpovědi mohl vést k vážnému obratu v jejím závěru.

Posledním úkolem bylo nakreslit postavu. Nakreslil jsem tedy muže. To mi šlo velmi rychle. Paní magistra ovšem chtěla vidět ještě ženu. U té jsem zaváhal, protože jsem nevěděl, jak ji mám nakreslit. Nakreslil jsem proto svou tehdejší přítelkyni ve zjednodušené podobě, tak jak jsem si ji dokázal v duchu vybavit. Paní magistra mne na konci upozornila, že jsem jí zapomněl nakreslit ruce. Pro zjednodušení kresby jsem řekl, že je má za zády a že nejsou vidět. Pak mne ještě upozornila na to, že jsem jí zapomněl nakreslit oči. Dokreslil jsem tedy i oči. Opět pro zjednodušení kresby tak, aby byly zavřené. Báť jsem se, že bych tím celou kresbu pokazil, protože nakreslit oči v rychlosti, když vás diagnostikuje psycholožka, je poměrně náročné. Poté testování skončilo a já si zhluboka oddech. A to hlavně proto, že jsem se v průběhu kreslení začal cítit jako v první třídě základní školy, když jsme se učili psát „psace“ konkrétní písmena abecedy a paní učitelka mi celou dobu stála těsně za zády a pozorovala každý můj tehdy ještě neumělý pohyb pravou rukou.

Když jsem si po měsíci jel k paní magistře Rázné pro závěrečnou zprávu, byl jsem velmi zvědavý, co se v ní dočtu. Měla ji pro mne již vytištěnou a dala mi čas si ji v klidu přečíst a možnost položit jakékoliv otázky, abych jí porozuměl. Součástí zprávy byly i výsledky všech testů, které jsem absolvoval. Závěr potvrzoval nadprůměrnou všeobecnou úroveň rozumových schopností, ale poukazoval na vysokou diskrepanci (40 bodů) mezi takzvaným VIQ (102) a PIQ (142). Zeptal jsem

se tedy, co to znamená. Paní magistra mi vysvětlila, že VIQ je verbální IQ, které je u mne silně potlačené. Neznamená to prý, že bych neměl rozvinutou emocionalitu, mám prý ale v pocitech zmatek a nedokážu na jejich základě spontánně reagovat. PIQ je naproti tomu performační IQ, které je u mne velmi vysoké. Diskrepance je prý značná, ale v mém případě si troufá tvrdit, že až budu víc „sám sebou“, tak se mé VIQ bude zvyšovat. Také mi řekla, že mne úplně nevnímá jako muže, že prý má občas tendenci mne oslovit v ženském rodě, protože ve mne vidí takovou „čínskou transku“, a za tento nevhodný výraz se hned omluvila. Přiznal jsem se jí, že nevím, co ten pojem znamená. V jistém smyslu mi toto označení přišlo velmi neetické, zároveň jsem však cítil, že se na paní magistru nemůžu zlobit. Nemyslela to totiž zle, vysvětlila mi:

„No, ja vás vnímam ako také šťastičko, také tie bytosti, čo žili v Číne a boli akoby aj ženy aj muži. Mám pocit, že to máte v sebe, len sa v tej mužskej úlohe cítite lepšie a istejšie a tá ženská je stále potláčaná. Odporučila by som vám dlhodobú terapiu, pretože by vám to mohlo pomôcť sa plne rozvinúť a ste človek, ktorý to unesie a neutečie pred tým. Do správy vám to ale dávať radšej nebudem.“

Nina při čtení této části poskytla další komentář:

Nina:

Absurdné. To, o čom hovorí, sú len jej nejaké dojmy, ktoré ešte ani nemá správne načítané a kladie ich na teba v pozícii odborníčky. A chápem, že si sa vzdal pozície vedca v tejto téme, ale vkladáš to do vedeckej práce, takže vypnúť všetky analytické nástroje podľa mňa nie je vôbec na mieste.

Ninin komentář mi nyní umožnil vidět, kde jsem v daném momentu nebyl schopen reflektovat situaci dostatečným způsobem (zřejmě díky tomu, že jsem situaci nemohl ani dostatečně zpracovat). Mezi touto

analýzou a původním textem, který je přímým deníkovým záznamem, uteklo více než dvacet měsíců. Rád bych využil příležitosti na této situaci ukázat, jak je znalost konstruována v čase, jak i každá naše zkušenost je neustále zpracovávána a není možné ji vždy jednoduše popsat, zarámcovat či uzavřít.

S Ninou musím souhlasit v tom, že slova paní magistry jsou neprofesionální a dala by se vyložit jako takzvaný nenávislný projev (hate speech). Je též pravda, že právě z tohoto důvodu jsem za ní žádného ze svých přátel neposlal, protože jsem se obával, že tento její nedostatek v kompetenci by mohl mít velmi negativní důsledek, pokud by její poznámku (ať už měla jakýkoliv motiv) někdo vzal osobně.

Na druhou stranu musím zdůraznit, že ve chvíli, kdy jsem čerstvě po návštěvě u paní magistry psal tento záznam, dal jsem v sobě přednost jiné složce: empatii, kterou jsem v dané situaci cítil. Nejenže jsem měl z paní magistry pocit, že mi chce pomoci, zároveň jsem cítil, že se v transgender tématice v podstatě vůbec nevyzná. Proto jsem se skutečně na ni nedokázal hněvat, necítil jsem se být uražen ani jsem z její strany nevnímal negativní motiv.

Sám jsem tedy situaci nevnímal osobně (ale mohl bych, případně mohl jsem) a též je pravda, že jsem od paní magistry potřeboval pomoc. Tento vnitřní tlak na to, abych získal zprávu, která byla potenciálním klíčem k umožnění hormonální terapie, mi skutečně mohl blokovat schopnost projevit emoce, které jsem si tou dobou dost možná ani nedovolil cítit, pod tíhou strachu ze všeho, co složitost procesu obnášelo, z mého vlastního rozpadu osobnosti, který jsem začínal cítit s každým dalším postupným odkrýváním se posuzování třetí stranou. Výše popsaný způsob diagnostiky mi však připadal v mnoha ohledech směšný, což jsem se snažil naznačit i tak detailním popisem nástrojů, kterými byla testována moje způsobilost a inteligence. Ve svých původních reflexích jsem však již nezmínil, že jsem měl o výsledcích tohoto typu testování inteligence velké pochyby. Jednak mi přišly velmi zastaralé a tendenční, zároveň jsem byl od začátku přesvědčen, že

paní magistra musela ve svých výpočtech udělat někde chybu. Jak jsem se totiž informoval u svých kolegyň z terapeutického výcviku, do kterého jsem tou dobou nastupoval, pokud bych skutečně měl tak nízkou hodnotu VIQ, jak paní magistře vyšlo, nebyl bych zřejmě schopný aktivit, které v rámci svého povolání běžně vykonávám (přednášky, prezentace, lektorství obecně). Svě pochyby jsem však neměl v daný moment potřebu verbalizovat, protože testování mělo vést k jednomu konkrétnímu cíli, kterého jsem tím dosáhl, a tím pro mne splnilo svůj účel. Již tehdy jsem však věděl, že nikoho ze svých přátel k paní magistře nedoporučím.

Ve zprávě dále stálo, že mužský sebeobraz působil uvolněně, v ženském sebeobrazu byla ovšem přítomná úzkost a uzavřenost. Na to konto mi paní magistra ukázala obrázky mužské a ženské postavy, které jsem nakreslil, a postavila je vedle sebe. Ukázala mi, že ženská postava, na rozdíl od mužské, vykazuje všechny znaky úzkosti. Přišlo mi poněkud zvláštní, že paní magistru vůbec nezajímaly mé motivy související s jednotlivými kresbami. Protože jsem se tou dobou psychologii ještě aktivně nevěnoval a o způsobech diagnostiky jsem tehdy ještě mnoho nevěděl⁶², situaci jsem již dále nekomentoval. Myslel jsem si o ní ovšem svoje.

Zpráva byla psána korektně a spíše pozitivně, za což jsem byl ve své podstatě rád, neboť jsem si uvědomoval její důležitost. Dá se říct, že v souvislosti se současným nastavením diagnostického procesu,

---

62 V současnosti jsem účastníkem třetího ročníku čtyřletého komplexního psychoterapeutického výcviku v Přístupu orientovaném na řešení (ČR) a v rámci své praxe se věnuji jak terapii, tak koučování. Jedním z mých cílů a motivů zároveň je zprostředkovat pomoc trans lidem na Slovensku a jejich rodinám a nejbližším, kteří jsou prozatím odkázáni pouze na limitovanou pomoc psychologů a psychologek, kteří a které mají v souvislosti s komplexní transgender problematikou jen základní anebo zcela absentující porozumění.

kterým trans lidé na Slovensku procházejí, je psychodiagnostický posudek zcela klíčový pro posouzení jejich „způsobilosti“ pro hormonální terapii. Předpokládal jsem tedy, že moje všeobecná úroveň rozumových schopností v pásmu nadprůměru by mohla MUDr. Strachovičovou přesvědčit o tom, že o mé schopnosti unést následky svého rozhodnutí projít procesem tranzice může přestat pochybovat.

S magistrou Ráznou jsem se rozloučil stiskem ruky, popřála mi hodně štěstí a požádala mne o zpětný kontakt, že by ráda věděla, jak se situace vyvíjí, a že doufá, že vše půjde hladce. Poděkoval jsem jí a hluboce si vydechl. Polovinu všech povinných úvodních vyšetření jsem měl tímto úspěšně za sebou.

Když jsem na podzim roku 2015 přinesl MUDr. Strachovičové výsledky genetických a psychodiagnostických testů, během minuty jako by jí z tváře zmizely všechny mraky. Zeptala se:

*„Takže čo vám teraz vlastne chýba? Iba gynekológia a endokrinológia?
Na tie som vám odporúčanie ešte nepísala?“*

Odpověděl jsem, že ne, že jsme čekali na vyjádření psychologa. Z její otázky jsem však pochopil, že jí závěrečná zpráva od magistry Rázné uklidnila. Poté mi napsala doporučení na zbylá dvě vyšetření. Ze znění lékařské zprávy bylo patrné, že je paní doktorka s dosavadním průběhem diagnostického procesu spokojena. Uvedla v ní „kouzelnou formuli“ o mém absolvování psychodiagnostického a genetického vyšetření, „kde niet pochyb o mužskej identite. V rámci pokračovania premeny pohlavia prosím o indik. liečby.“

7.2. Jediná jistota je změna

Když jsem byl v stadiu zvažování toho, zda vůbec kdy podstoupit proces tranzice, který by v mém případě zahrnoval nejen hormonální terapii, a tudíž i výraznou fyziologickou proměnu, ale především nutnost coming outu, znamenalo to otevření pro mne tehdy velmi bolavého tématu s širším okruhem lidí, než byli mí nejbližší přátelé a rodina. Ze všeho nejvíc jsem se obával reakcí v pracovním prostředí. Pracoval jsem souběžně na Slovenské akademii věd, zároveň i jako výkonnostní kouč a trenér měkkých zručností ve firmě zabývající se klienty službami. Tou dobou jsem měl na starosti poměrně velké množství lidí a byl jsem také v celé firmě dost známou tvář. Celá tato představa, že předstoupím před všechny tyto lidi a sdělím jim svůj status a situaci, mne popravdě nejen děsila, ale i dlouhodobě pronásledovala ve formě úzkosti a nočních můr. Byla to jedna z největších brzd na mé cestě a téma, které mne neustále vracelo zpátky na samotný začátek s pochybami, zda je pro mne hormonální terapie vůbec řešením.

Tranzice je proces, který v podstatě nikdy nekončí, a to je jeden ze závěrů, jež nejen můj výzkum, ale i má vlastní zkušenost potvrzuje, bez ohledu na potřebu institucí být schopen udělat v životě člověka čáru, kdy je možné jej pro potřeby státu znovu rekatégorizovat. Svým způsobem je nikdy nekončícím procesem i coming out. Zejména pro někoho, kdo i nadále považuje za důležité věnovat se trans problematice v rámci aktivismu nejen v akademii, ale i ve veřejném životě. Když jsem ale stál na samotném prahu této zkušenosti a rozhodoval se, zda moje životní síly na tuto zkušenost stačí, byl pro mne coming out překážkou a doslova břemenem. Bylo to časté téma rozhovorů s mými přáteli v rámci trans komunity, hledal jsem všechny možné zdroje, které by mi pomohly se přes danou zkušenost úspěšně přenést. Na tomto místě je důležité zmínit, že coming out trans osob je mnohdy velmi bolestnou cestou, zejména pokud dojde k odmítnutí ze strany nejbližších. Poměrně vysoké je i číslo udávající počet sebevražd

(CDC, 2015), které jsou někdy pro mladé lidi z LGBTQ řad posledním řešením jejich bezútěšné situace.

V rámci pravidelných podpůrných skupinových setkání, které jsem v této složité době navštěvoval, jsem hledal odpovědi u svých kolegů a kolegyň. Zároveň jsem se mnohdy přistihl u toho, jak jim s veškerou úctou a respektem závidím, že k tomuto pro mne zatím nepředstavitelnému kroku sebrali tolik odvahy a síly, a i já jsem hledal cestu, jak se k tomuto skrytému zdroji dostat.

Jediná jistota je změna. Tato variace na Herakleitův citát mi pomohla přežít situace, které jsem na své cestě dříve považoval za nepřekonatelné. V nejtěžších situacích jsem usilovně myslel na slova paní ředitelky ÚEt SAV, která mi ve chvíli, kdy jsem jí donesl ke schválení žádost o přerušlení studia, upřímně kladla na srdce: „Nenechajte si nikým zobrat' silu. O dva roky bude to najhoršie za vami a budete žiť iný život.“ Byl to právě tento nezachytitelný a svým způsobem nevyzpytatelný element času, který v souvislosti se zaběhanými mentálními vzorci zaměstnával moji mysl a pomáhal mi hledat odlišné pohledy na mou životní situaci.

Čas a změna spolu velmi úzce souvisejí, jak se můžeme dočíst v každém titulu věnující se otázce change managementu (managementu změny). Má role trenéra měkkých zručností mi přinesla téma change managementu do života nejen v souvislosti s úkolem toto téma školit v rámci organizace, kde jsem působil, ale i jako životní výzvu: jak uchopit a zvládnout svou vlastní tranzici jako proces změny, tedy proces, který sice vede do určitého žádoucího (pro mne zatím ne zcela představitelného) bodu, jenž ovšem není závislý jen na mne samotném a není možné jej přesně naplánovat. Jediné, co bylo jisté předem, byla skutečnost, že tento proces zcela jistě zasáhne prostředí a vztahy, v nichž jsem byl tou dobou ukotvený a které na sebe budou mít vzájemný vliv, což bude formovat i mou vlastní osobnost a zkušenost, jež si ponesu a zároveň i já sám odevzdám ostatním coby hlavní agent změny.

Mé obavy byly proto do značné míry vyvolány z pocitu neznáma, do kterého jsem vstupoval. Věděl jsem, že to, co je za mnou, nějakým způsobem končí a že se toho sám dobrovolně vzdávám. Všechno však bylo do jisté míry spjato s tím, jaký život jsem žil, a i když jsem toužil pro transformaci určitých aspektů svého života, představa, že tímto krokem ohrozím svou vlastní stabilitu a s ní i životní jistoty, které držely můj život pohromadě, mne děsila a naháněla mi pocit úzkosti. Toužil jsem vědět, co je za tím vším, ale cíl se mi zdál tak nekonečně daleko. Předem mnou byla jen dlouhá cesta plná nejistoty.

Nacházel jsem se v takzvané neutrální zóně (Bridges, 2009: 8), pro kterou je typické, že to, co bylo, již skončilo, a to, co má přijít, ještě nezačalo. Toto období může být různě dlouhé, je však pro něj typická nejistota, neukotvenost a svým způsobem i úzkost spjatá s proměnou nejen externích věcí, ale i psychologickou proměnou aktéra. William Bridges (2009) popisuje tranzici na rozdíl od změny, která je rychlá, jako pomalý pozvolný proces, kdy si člověk postupně zvyká na novou situaci a věci s ní spojené, zatímco opouští staré. Člověk v takovém procesu pocituje určitou ztrátu, která může zasahovat různé aspekty života, například hodnoty, pocit jistoty, určité role a úkoly s nimi spojené, ale samozřejmě i způsoby chování, vztahy či sebevědomí. Tyto pocity ztráty jsou ryze subjektivní a nedají se racionalizovat, každý je může prožívat různým způsobem. Není možné se na ně předem připravit. Je však potřeba počítat s tím, že pocit ztráty a následná destabilizace jsou průvodním jevem každého dlouhodobého procesu změny a jen díky schopnosti opustit staré je možné přejít do fáze přijetí nového. Pro každého je též období strávené v neutrální zóně jinak dlouhé.

V souvislosti s prožíváním tranzice u trans osob je klíčovým obdobím právě to, kdy účinnost hormonálního substrátu na organismus vyvolává fyziologické změny, které začínají být rozpoznávány širším okolím. Toto období může být různě dlouhé, zpravidla však zahrnuje období do 12 měsíců, kdy jsou sekundární fyziologické znaky vyví-

nuté natolik, že je jedinec ve společnosti identifikován jednoznačným způsobem. Toto období, kdy je trans osoba pro společnost genderově nečitatelná, může být pro jedince s jasně vyhraněnou genderovou expresí zatěžující. Je však třeba podotknout, že cíl hormonální terapie není vždy stejný. V rámci genderového systému, kdy se člověk například neidentifikuje s žádnou stranou binárního genderového spektra anebo je pro něj genderová exprese i identifikace fluidní záležitostí, může být určitý fyziologický aspekt způsobující jistou „nečitelnost“ v rámci širší společnosti záměrem. (Monro, 2005)

Pro mne osobně bylo toto období zajímavé hlavně z toho hlediska, že jsem se poměrně dlouhou dobu nacházel v životní etapě, kdy jsem se pohyboval „mezi rody“ a nebyl si jistý, kým vlastně jsem a chci i nadále být. Věděl jsem však, kým zcela jistě nejsem a nechci být za to považován. Toto období bylo poměrně dlouhé a tak jsem si na skutečnost, že se ke mne lidé vztahují s jistou nejistotou v souvislosti s volbou správného zájmena, zvykl.

Ve chvíli, kdy na mé tělo začal účinkovat testosteron a já se začal fyzicky a postupně lidem doslova měnit před očima, jsem začal sám být překvapený, jak rychle mne širší společnost začala identifikovat častěji jako muže. Překvapením pro mne bylo hlavně to, že než nastalo toto období, byl jsem si téměř jistý, že jsem na pohyb „mezi rody“ zvyklý a že mi situace svým způsobem vyhovuje. Když však zhruba po tři čtvrtě roce začala přicházet pravidelná reakce okolí, které mne identifikovalo téměř bez výjimky jako muže, uvědomil jsem si, jaká to je pro mne obrovská úleva a jak dlouho jsem setrval v situaci „mezi“, aniž bych tušil, jak obrovským břemenem to pro mne skutečně je. Ona situace pro mne byla sice tou nejlepší možnou, sama o sobě však byla velmi zatěžující, protože jsem neměl (či spíše tehdy neviděl) jinou možnost. Nyní aspekt váhavosti, na který jsem byl do té doby zvyklý, ať už jsem otevřel jakékoliv dveře veřejných toalet, jako by zmizel. S postupnou fyziologickou proměnou přišla neskutečná úleva i úbytek každodenního stresu, kterému jsem byl vystaven, kdykoliv jsem na

veřejnosti s někým jednal, tedy nejen na úřadě, ale například i v obyčejném obchodě, lékárně nebo autobusu.

Mé tělo prošlo proměnou, která vedla k vnitřnímu ujištění, že mé rozhodnutí vydat se touto cestou bylo správné, přestože jsem o něm dlouho pochyboval. Zároveň mi tato zkušenost ukázala, že genderová identita a exprese jsou skutečně dvě různé věci. Přestože se moje fyzické tělo změnilo natolik, že mne nyní společnost bezvýhradně identifikuje jako muže, a já vnitřně cítím, že moje genderová exprese je přijímána, děje se tak proto, že v podstatě moje fyziologická proměna vyhovuje tomu, na základě jakých indikátorů je společnost zvyklá přisuzovat rod tomu, co je obvykle považováno za mužské (na rozdíl od ženského).

V mém případě jde tedy v podstatě o jakési štěstí (v porovnání s jinými lidmi v rámci nového genderového spektra, jejichž genderová exprese je více fluidní či nekonformní, tedy v rozporu s tradičním chápáním binarity), že má představa o tom, co představuje mužský vnější tělesný atribut, je shodná s tím, jak je to všeobecně v naší společnosti chápáno, což se může zdát jako samozřejmost. Jsou to právě kritická studia genderu a queer teorie, které již přes dvacet let poukazují na to, že v souvislosti s uchopováním toho, co je a není mužské či ženské, není samozřejmé vůbec nic. (Beasley, 2005; Bornstein, 1994; Monro, 2005; Sullivan, 2003)

Co se ovšem ani prostřednictvím hormonální terapie u mne nezměnilo (a co je stále pro mnoho lidí těžké pochopit a pro mne před lékaři těžké otevřeně vyslovit), je má genderová identita neboli skutečnost že vnitřně sám sebe jako muže neidentifikuji. To ovšem nutně neznamená, že se identifikuji jako žena. Právě jistota vnitřního pocitu neidentifikovatelnosti s ženskou identitou mne zavedla na samotné rozcestí genderového spektra. V tomto smyslu však postrádám český slovník a v jistém smyslu i schopnost popisovat věci jazykem, který je všeobecně známý, avšak zachází s genderovými stereotypy jako s daností.

I v rámci sociálních věd běžně hovoříme o mužích a ženách, o tom,

co je mužské a ženské, jako by to bylo všem lidem od narození jasné. Z jistého úhlu pohledu je však samotná rodová klasifikace a kategorie s ní spojené příčinou toho, že celý rodový systém vede k vzájemné exkluzivitě konkrétních kategorií a jejich fixaci, která vytváří a prohlubuje stereotypy jako například „typický muž“ nebo „typická žena“, jež jsou samy o sobě v podstatě prázdné a je téměř nemožné pro kohokoliv z nás je naplnit. Zároveň tento systém rozděluje lidi na pouze muže nebo ženy a zcela ignoruje skutečnost, že v rámci hormonálních, chromozomálních a gonadálních aspektů a jejich variací je podle severoamerické Intersex Society každé z 1500–2000 narozených dětí v binárním systému nezařaditelné (ISNA, 1993–2008). V souvislosti s novým genderovým spektrem tradiční systém již vůbec není schopný uchopit fenomén genderové fluidity, nebinarity nebo subjektivity jako například agender, nogender, nonbinary, bigender, genderqueer a jiné.

Nyní, kdy od zahájení hormonální terapie uběhly již téměř dva roky, počítuji znatelný rozdíl v tom, jakým způsobem se ke mně okolí chová v souvislosti s běžně chápanými „mužskými“ a „ženskými“ společenskými rolemi. Zejména lidé, kteří o mé tranzici nevědí, protože mne poznali až v jejím průběhu⁶³. Postupně jsem byl vyčleňován z „žen-

---

63 Nikdo z trans lidí nemá na čele napsáno, že je trans, a vzhledem k mnoha vztahům, které v rámci společenského a pracovního života člověk běžně může vytvářet, v nich nedochází k takovému stupni intimity, aby bylo možné takovou informaci sdílet. Jedná se navíc o informaci natolik citlivou, že mnoho trans lidí se v průběhu svého života v souvislosti s legální změnou rodu rozhodne od jisté doby o svém trans statusu nadále s nikým nehovořit, a je to zcela v pořádku. Já, jakožto člověk, který se mnoho let věnoval trans aktivismu i vědecké práci v této problematice, jsem v souvislosti se svým trans statutem též opatrný – považuji tuto informaci za důvěrnou a necítím žádnou oznamovací povinnost. Nemám problém o svém prožívání hovořit s lidmi, kterým důvěřuji. Na druhou stranu nemám potřebu pouštět se do rozhovoru s lidmi, s nimiž náš vztah má konkrétní účel a postrádá přátelský rozměr. V akademii a v rámci LGBTQ sítě však i nadále hovořím o své zkušenosti otevřeně a důkazem toho je i tato publikace. To, že jsem o své tranzici napsal knihu, však neznamená, že jsem schopný se automaticky na povel tzv. „outovat“. Stejným způsobem to neznamená, že kdokoliv jiný, komu jsem se svěřil, má etické právo o mne v této souvislosti hovořit bez mého vědomí.

ského kolektivu“, kam jsem byl dříve automaticky zařazován. Týkalo se to především událostí, které jsou běžně označovány za „dámskou jízdu“, „holčičí záležitosti“, a jiné tomu podobné kruhy a konverzační každodenní seskupení. Popravdě musím přiznat, že jsem to pocítoval jako obrovskou úlevu, neboť jakožto někdo, kdo nikdy ženou nebyl (ač jsem za ni byl považován), jsem při těchto situacích vnitřně velmi trpěl, zejména z toho důvodu, že se mne bytostně netýkaly a s mnoha závěry vycházející ze stereotypních předpokladů, co je mužské a co je ženské, jsem vnitřně nemohl souhlasit. S postupným vylučováním z těchto kruhů se i zcela eliminovala některá konverzační témata, do kterých jsem již nadále nebyl v rámci komunikace s většinou žen v mém okolí zahrnován. Týkalo se to zejména věcí, jež mohou být považovány za společenská tabu (sex, menstruace, flirt, svádění, rozhovory o mužích, konkrétní detaily týkající se intimních vztahů aj.). V situacích, kde bych byl jindy například požádán o to, abych něco uklidil či donesl, jsem byl najednou osvobozen, protože se ode mne přestal očekávat jakýsi „ženský instinkt“. Tento pojem přede mnou nikdo nikdy nevyslovil. Ovšem vzhledem k tomu, jak rychle jsem tuto změnu pocítil v rámci výměny společenských rolí (do kterých se ode mne v rámci společenského soužití očekává vstup, ať již chci, či nechci), nedokážu si situaci vysvětlit jinak než tak, že se ztrátou určitých fyziologických znaků jsem pro spoustu lidí ztratil i to, co dříve u mne považovali za dané „od přírody“.

Najednou se však ode mne začalo očekávat to, co je ve společnosti běžně označované za takzvané „gentlemanské chování“, tedy například dávat si pozor na to, v jakém pořadí vstupuji a vystupuji z dveří, zda-li dávám vždy ženám přednost a zda dveře u vstupu podržím. Pokud jsem tak udělal správně, v mnoha situacích jsem byl obdařen úsměvem a díkem, někdy i pochvalou, jak pěkně jsem se to naučil, anebo nejednou například větou, že „aspoň někdo je tu chlap“, která byla myšlena jako kompliment. Nemohu popřít, že v těchto pro mne zcela nových situacích mne podobná potvrzení těšila, neboť pro

mne byla důležitou zpětnou vazbou hovořící o tom, že jsem společensky danými lidmi přijímán jako muž, tedy že moje genderová exprese je přijímána bez komunikačního šumu. Jednalo se o zcela novou a nezvyklou zkušenost, zejména proto, že kromě studia na SAV jsem pracoval ve firmě, kde jsem mezi zaměstnanci pozoroval velmi silnou cismnormativitu. Touto zpětnou vazbou jsem si postupně začal uvědomovat, že vystupuji z období, kdy jsem se poměrně dlouhou dobu života pohyboval „mezi rody“ a že se mé společenské prožívání začíná výrazně měnit. Ubylo situací, v nichž jsem se cítil nepříjemně, což mělo za následek i zklidnění mého každodenního prožívání a výraznou eliminaci úzkosti, zejména pokud jde o situace jako například návštěva veřejných toalet ve městě, kavárně, na pumpě či v práci, kde jsem byl zvyklý na určité sociální prostředí a komunikační procesy.

Společenský přechod do polaritní, „mužské“ role však pro mne nebyl jednoduchý a též přinesl a stále přináší svá úskalí. A to zejména proto, že jsem se poměrně dlouhou dobu nebyl schopný v takové roli zorientovat, natož najít. Vzhledem ke svému subtilnímu vzhledu, i přes nyní již nezpochybnitelné fyziologicky „mužské“ rysy, jsem v „ryze mužských“ kruzích stále považován za velmi jemného, což je často chápáno jako nedostatečně přesvědčivé. Mnoho lidí mi i z principu tyká, neboť svým vzhledem matu a jsem automaticky považován za velmi mladého (studenta či absolventa). Poměrně často jsem v uzavřené mužské společnosti vystavován narážkám na mou předpokládanou sexualitu a sexuální pud všeobecně – téměř v 99 % případech se u mne očekává, že jsem heterosexuál, že mám kladný („zdravý“) postoj k sexu, pornografii a vtipům o sexuální orientaci, které jsou v mnoha ohledech otevřeně či skrytě homofobní, mysogynní či transfobní. V takových situacích je občas pro mne velmi těžké adekvátně reagovat. Daří se mi to až s postupným nárůstem sebejistoty a schopností odosobnit se od své vlastní zkušenosti a vývoje. V mnoha situacích se však někdy raději zdržuji komentáře, neboť se snažím vyhnout případnému násilí, které by mohlo jako reakce přijít.

Změnila se pro mne i situace v rámci nočního pohybu městem. Všiml jsem si, že v ženách vzdálených ode mne několik desítek metrů vyvolávám automaticky strach či obavu, takže většina z nich zrychluje krok a udržuje tak mezi námi stálou vzdálenost. Na tuto situaci jsem byl předem připraven z mnoha knih pojednávající o zkušenosti tranzice. Pokud ji včas zaznamenám, reaguji většinou tak, že vědomě nepřidávám do kroku a souhlasím s udržením stále vzdálenosti, případně (pokud pospíchám) vědomě a viditelně přejdu na druhou stranu, abych danou kráčející ženu mohl po druhé straně – v boční udržitelné a neohrožující vzdálenosti – obejít. V rámci nočního pohybu však jsem nezískal žádný klid navíc, mnohem častěji a pravidelněji jsem totiž zastavován městskou policií a legitimován, což se mi dříve nestávalo téměř vůbec.

V jednom období na samotném začátku hormonální terapie, kdy jsem vypadal obzvláště mladě, jsem byl legitimován s takovou pravidelností, až jsem se dostal do konfliktu s jedním bratislavským policistou, který mi odmítl sdělit důvod, proč mne hlídka zastavila, ačkoliv jsem pouze slušně procházel čtvrtí po chodníku zhruba kolem deváté hodiny večerní. Nebylo to poprvé, a tak jsem byl již známý vyhlášky. Ve chvíli, kdy mi policista ve výkonu služby odmítl sdělit důvod, proč mne zastavuje a legitimuje, přičemž argumentoval zákonem, odcitoval jsem mu příslušný paragraf s odvoláním na to, že jeho právo legitimovat mne, aniž bych viditelně porušoval pořádek, musí souviset s prokazatelným odůvodněním pro výkon jeho služby. Na to konto se se mnou daný policista odmítl bavit a rozhovor převzal jeho milejší kolega, který mi vysvětlil, že čtvrt, kterou s oblibou každý večer procházím, je známá zvýšenou kriminalitou. V daný moment údajně hlídka hledala osobu, která mi byla podobná. První policista se opět zapojil do rozhovoru s otázkou: „Jaký jste rok výroby?“, načež jsem mu popravdě oznámil svůj věk. Policista si uvědomil nevhodnost formy svého dotazu a zeptal se, zda se zabývám právem, že je překvapen mírou mých znalostí a že to zde není běžné. Jelikož jsem mu odmítl sdělovat osobní in-

formace ve chvíli, kdy v ruce držel můj občanský průkaz, oznámil mi, že tím pádem ani on není povinen mi nic vysvětlovat, když se s ním nechci bavit. Na základě této zkušenosti jsem se rozhodl dané čtvrti po následujících pár měsících vyhýbat. Vnitřně jsem však cítil nepříjemný pocit, že jsem byl v rámci své svobody pohybu po městě omezen a nebyl schopen se bránit. Chování dané hlídky bylo natolik bez respektu, že jsem neměl chuť jej znovu zažít, a vzhledem k tomu, že se jednalo již o třetí pokus během jednoho měsíce, jsem se ve večerních hodinách této čtvrti začal vyhýbat. Když touto čtvrtí ještě nyní po roce opět procházím, vždy si vzpomenu na couvajícím vozidlo městské policie a pociťuji úzkost. V souvislosti s úřední změnou údajů v mých dokumentech musím dodat, že pokud bych tuto záležitost neměl tou dobou již úspěšně za sebou, býval bych zřejmě – vzhledem k chování dané hlídky – utrpěl mnohem větší psychickou újmu.

7.3. Terénní zkušenost jako neoddělitelná součást výzkumu

Vzhledem ke svému statusu vědce a dlouholetého trans aktivisty jsem se v této části práce snažil nabídnout pohled „klienta / pacienta“, jenž byl diagnostikován, aby mu na základě lékařského posouzení jeho „mentální poruchy“ zvané transsexualismus F 64.0 FTM byla umožněna „léčba“, jejímž cílem má být získání fyziologických znaků, které mu umožní společenský přechod z jedné kategorie do druhé. Proces tranzice je dlouhodobá (v podstatě časově neohraničitelná) záležitost, jež může, ovšem nutně nemusí vést k úřední změně přepisu údaje o genderu (kategorie pohlaví) na rodném listu a příslušných dokumentech. Tento krok je podle současného úzu v obou zemích podmíněn lékařským posudkem, jenž stvrzuje, že v rámci tranzice byla „léčba ukončena“, což je v souvislosti s transrodovostí velmi nespecifický (a nevhodný) pojem. Lékaři pod tímto pojmem obvykle chápou zákroky garantující nezvratné změny. Jinými slovy: legislativa obou na-

ších zemí pro získání nového rodného čísla a přepisu údaje o pohlaví nedefinuje přímo požadavek přerušení reprodukční schopnosti. Tento zákrok vyžadují lékaři a lékařky od svých trans klientů nikoli ze zákona, ale jako následek současné zaužívané praxe. Jedná se však o úkon, které jiné země EU považují dnes již za zcela dobrovolný, či přímo za protiústavní.⁶⁴ Na druhou stranu, v Evropě je stále ještě více než dvacet států, kde medicínský úzus pro změnu rodného listu i nadále vyžaduje odstranění reprodukční schopnosti.

V současné době prochází status trans lidí celosvětově dynamickým vývojem. V mnoha zemích světa došlo k úpravě zákonů, které v souvislosti s tranzicí již nepožadují nutnost psychiatrické diagnózy. Vlivem současného mezinárodního trans aktivismu, který za svůj úspěch vděčí i silné medializaci populárních osobností, se globálně mění pohled na člověka i na centrální pojem gender/rod. Genderová nekonformita již není v mnoha zemích světa chápána jako porucha, ale jako důsledek rozvolnění definičních rámců a proměny genderového systému, který je nyní mnohem více než dříve chápán jako spektrum, v jehož rámci neustále vznikají nové možnosti sebeidentifikace či subjektivního prožívání. Proces tranzice v České a Slovenské republice však nadále zůstává v rukou sexuologů stanovujících diagnózu, přičemž standardní postup zahrnuje nucené kastrace.⁶⁵ A to i přesto, že k vývoji sekundárních pohlavních znaků, které trans lidem⁶⁶ umožňují jednodušší společenský život, dochází výhradně v důsledku pravidel-

---

64 Zajímavým příkladem je například sousední Polsko, které jakékoliv reprodukční zásahy v souvislosti s tranzicí přímo zakazuje, a to s odvolání na v zemi platící církevní zákon. Situace v EU je v souvislosti s tranzicí nejednotná, medicínské postupy se řídí většinou hromadně sdíleným územ na základě interpretace zákona dané země. Z evropských zemí je důležité zmínit Irsko a Maltu, kde v roce 2015 byly schváleny zákony podle tzv. argentinského modelu, které umožňují trans lidem legální změnu rodu bez medicínských a státních zásahů (TGEU, 2015).

65 Pro upřesnění uvádím, že se jedná o odstranění vnitřních reprodukčních orgánů.

66 V mém případě genderově nekonformním lidem užívající testosteron.

ného užívání hormonů, tedy bez nutnosti jakýchkoliv operativních zákroků.

Jak jsem zde již několikrát uvedl, já sám se identifikuji jako nebinární člověk, jenž si v rámci svého prostředí zvolil maskulinní formu genderové exprese. Tu odděluji od genderové identity, která dle mého teoretického i žitého přesvědčení nijakým způsobem určit nejde. „Gender se nedefinuje, gender se cítí,“ uvedla jedna má dobrá přítelkyně, když jsem ji žádal o odbornou radu, jak v rámci svého semináře představit či definovat studentům magisterského studia antropologie pojem gender. Genderová exprese je pro mne něco jako způsob společenského dorozumívání. Svým genderovým projevem dávám širší společnosti najevo, jak já sám sebe vnímám a jak bych byl rád, aby vnímala i ona mne. V rámci pohybu v českém a slovenském prostředí, které je silně rodově klasifikující vlivem našich jazyků, však není možné se dlouhodobě pohybovat v neutrální jazykové zóně. Vzhledem k tomu, že se od dětství necítím být ženou, femininní rodová exprese mi vždy byla cizí. V rámci svého života jsem zkusil mnoho cest, jak se s touto skutečností vypořádat. Snažil jsem se téma uchopit teoreticky, výzkumně i aktivisticky, až jsem se nakonec rozhodl vydat cestou, kterou jsem se nikdy předtím vydat nechtěl: cestou hormonální terapie, která by mi umožnila přiblížit mé „vtělování“ okolnímu světu takovým způsobem, aby mezi tím, jak vnímám sám sebe, a tím, jak mne vnímá většinová společnost, byl co nejmenší rozdíl.

Můj příběh proto není stereotypní narací o člověku, který se narodil do špatného těla. Svě tělo jsem nikdy nepovažoval za špatné, chybné či nedokonalé. Ke svému tělu cítím velkou úctu a považuji jej za dar. Já sám nejsem toho názoru, že by jakýmkoliv způsobem definovalo mou genderovou identitu.

Jak jsem již zmínil, mou genderovou identitu, na rozdíl od exprese, nelze jen tak snadno přechít. O té vím jen já sám, tu žiji. Jako člověk žijící ve společnosti jsem však každý den deskribován, klasifikován, kategorizován, už jen například způsobem oslovení. V úzkém trans ak-

tivistickém či komunitním prostředí je možné poměrně snadno situaci vykomunikovat. Jsme zvyklí pohybovat se v trans etickém prostoru, v jehož rámci nejsou některé věci brány za samozřejmost. V širší společnosti je však již těžší procházet každý den novým coming outem a neustále vyjednávat svůj nebinární status. Z toho důvodu jsem se počátkem roku 2015 ocitl na prahu psychiatricko-sexuologické ordinace a tento krok odstartoval sérii dalších vyšetření, v nichž jsem byl opakovaně testován, diagnostikován, vyšetřován a konfrontován s představami českých a slovenských lékařů o tom, co znamenají zdánlivě tak jednoduché pojmy jako „žena“ a „muž“.

Limity lékařských a legislativních procesů našich zemí v souvislosti s transgender tématem jsem se v této kapitole snažil přiblížit narativní formou, která zachycuje především mé vlastní pocity a zkušenosti získané v rámci série vyšetření, jež jsem byl v rámci procesu tranzice nucen podstoupit. Bez nich by mi totiž hormonální terapie a následně i úřední předpis údajů nebyly umožněny. Tento proces nazývám mnohem raději transformací než tranzicí, neboť dle mého osobního vnímání zahrnuje nejen pohyb, ale i celkovou širokospektrální proměnu vnitřní, a tím i proměnu vnější. Jedná se o proměnu fyzickou (změnu sekundárních fyziologických znaků), proměnu společenskou (přechod mezi kategoriemi, případně setrvávání v pozici „mezi“ či „mimo“), kterou může (ale nemusí) následovat ukončení reprodukční schopnosti (medicínské zákroky, které nejsou vidět, jsou však vyžadovány lékařskou praxí, nikoli zákonem) a proměnu legislativní (změnu rodného čísla, jména a předpis kategorie pohlaví v úředních dokumentech na základě vystavení lékařského posudku). Jedná se ale především o hlubokou proměnu osobnosti, doprovázenou mnoha výzvami na poli mezilidských vztahů (rodina; partner/ka; přátelé; pracovní prostředí) i na poli vlastních psychických procesů (sebepřijetí; vyrovnání se všemi situacemi, které proces ve všech svých směrech přináší). Výrazným tlakem může být i změna společenské role a s tím související očekávání, jež se k této roli vztahují. Celý proces je v každém případě i transformací vě-

domí: vědomí sebe sama, toho, kým jsem a kým nejsem, bez ohledu na to, jak mne klasifikuje společnost, lékaři, instituce a stát.

Naše česká i slovenská společnost je rodová, neboť naše myšlení je jazykově determinované a tím i rodově podmíněné. Tato každodenní forma kategorizace je poměrně velkým tlakem, který mnoho lidí po určitém čase dovede k potřebě sjednotit svou představu o sobě s tím, jak je vnímá jejich širší okolí. Ani já nejsem výjimkou. Má touha mne nevedla k potřebě získat tělo či funkčnost, již bych předtím neměl (tranzice je sice medicínsky považována za změnu pohlaví, ke změně pohlaví však v souvislosti s úředním prepisem údaje o pohlaví nedochází⁶⁷). Má touha mne vedla k potřebě získat společenskou legitimitu pro užívání mužského rodu, který je mi z těch dvou možností, jež mi společnost momentálně v našich zemích nabízí, tou bližší.

K této kapitole měla Nina nejvíce připomínek, které jsem již zpracoval do původního textu formou vstupních komentářů. Důležitou otázku mi však položila i ve svém dopisu, z něhož na závěr této kapitoly uvádím tuto pasáž:

---

67 Vzhledem k převládající tabuizaci tohoto tématu, o němž zde pojednávám, mnohé lidi stále ještě překvapuje skutečnost, že v tzv. faloplastika je dobrovolnou, nikoli podmíněnou operací a že se pro ni mnoho trans mužů nikdy nerozhodne. K operaci pohlavního orgánu totiž skutečně dochází u trans mužů jen na dobrovolné bázi. To, co úzus Slovenské a České republiky vynucuje, bez ohledu na právní vyhlášku, která nepředepisuje žádný zákrok, je přerušení reprodukční schopnosti: tj. kastrace, která nemá zcela žádný vliv na to, zda je člověk lépe společensky kategorizovatelný jako muž či žena a dosud nebyla ani jednoznačně prokázána její souvislost s průběhem hormonální terapie. Přestože je tento úzus pro některé trans osoby (trans ženy zejména) výhodný a žádoucí (a měl by tudíž své oprávněné místo v souvislosti s poskytováním hrazené zdravotní péče zejména jako nabízená dobrovolná možnost jednotlivým klientům a klientkám), jeho systémové a nátlakové vyžadování je v současném evropském kontextu nesmyslnou formou násilí, které je navíc v rámci České i Slovenské republiky v rozporu s ústavami obou zemí.

Nina:

Pri čítaní tvojho osobného príbehu som mala pocit, že to nepíše človek, ktorý má schopnosť kriticky uvažovať. Ako by si sa úplne zamerlal na to, aby vzťahy medzi tebou a lekárkami boli fajn, bez ohľadu na to, aké neprofesionálne absurdity vytvárajú. A to je veľmi zmysluplná a zjavne efektívna stratégia. Píšem to tu preto, že je to súčasť tvojej práce, teda v budúcnosti verejná vec. Inak by som si ti to dovoľila povedať len v súkromnej situácii a keby na to bola fakt vhodná chvíľa. Alebo možno vôbec nie, lebo mi to príde ako súdenie, ktoré inak nie je na mieste.

Chápem, že to bola tvoja osobná stratégia ako prežiť zdravotnú starostlivosť. Keď som si prečítala tvoj príbeh v pozícii pacienta, bola som šťastná, že si narazil na relatívne fajn lekárky. A preto ma potom tiež štvie to, že úplne na záver píšeš, že tvoja skúsenosť sa dá zovšeobecniť, hoci si mal fakt veľké šťastie a nemusel si bojovať, ani ťa žiaden lekár hlboko nezranil. A ani nepíšeš, čo presne sa z tvojej skúsenosti dá zovšeobecniť a čo nie.

A podľa mňa mi kvôli prehnanému focusu na pozicionalitu v tom celom trochu chýba štava – tvoja emócia – prečo sa angažuješ, možno hnev na situáciu alebo potreba zmeniť veci, frustrácia. Emócie súvisiace s tranzíciou – teda ty, ktorý si centrom a rámcom celej práce. A samozrejme aj ich reflexia. Hoci popisuješ, čo sa odohrávalo, cítiť tam minimum emócií. Možno si žiadne nemal. Mne len chýba aspoň vysvetlenie, že prečo aj v niečom takom intímnom a zásadnom si minimálne emocionálne angažovaný.

Má snaha i schopnosť navázat s lekári vztah nebyla vedomou stratégií, jak se jim zalíbit nebo jak je dostat na svou stranu (s výjimkou MUDr. Strachovičové, neboť na toto setkání jsem se od začátku strategicky připravoval), ale jak se k nim přiblížit jako k lidem, kteří jsou v daném systému těž jen aktéry. Tímto postojem však můžu budit dojem, že mým cílem bylo postavit se do role někoho, kdo pasivně přijímá místo v systému, které mu bylo předem určeno, a nijak se tomu nebrání. Díky tomu, jak jsem prožívání své zkušenosti popsal, totiž neposkytují dostatečnou analýzu medicinského diskursu moci, jenž je právě v souvislosti s psychiatrizací trans osob problematický a závaž-

ný. Pokud by má zkušenost měla být vypovídající o stavu současného slovenského zdravotnictví, pak tedy není dostatečná.

V tomto bodě potřebuji zkušenost ohraničit a dát do popředí to, co Nina ve svém komentáři nazývá štěstím. Během diagnostického procesu jsem se setkal i s mnoha negativními zkušenostmi, zejména v souvislosti s psychodiagnostikou a hledáním vhodné lékařky (na vyšetření jsem měl čekat téměř pět měsíců, pokud bych iniciativně nehledal jiného kompetentního psychologa). Jsou to data, která jsem se rozhodl v knižním vydání své práce neuveřejnit. Díky selekci dat, s nimiž zde pracuji, však riskuji to, že má zkušenost bude chápána jako něco jednoduchého, pozitivního, tedy že podám velmi zkreslený dojem o tom, co celý diagnostický proces v rámci slovenského lékařského systému vlastně znamená. Je totiž velmi komplikovaný a v mnoha ohledech skutečně záleží na tom, na koho daný trans člověk v realitě narazí a jakým způsobem bude schopen v dané situaci jednat a využít ji ve svůj prospěch.

Díky této zpětné vazbě jsem si uvědomil, že mému výzkumu v tomto směru dosud nejméně chyběla reflexe určitého privilegia, s kterým jsem i já sám v rámci svého statusu jakožto pacienta mohl vědomě či nevědomě pracovat. Přestože zde zmiňuji, že jsem pro své lékařky byl vždy jen klientem, bez ohledu na to, z jakého prostředí (akademického) jsem k nim přišel, nereflektovat tento fakt by znamenalo, že si neuvědomuji plně všechny aspekty, které mohly po celou dobu nahrávat v můj prospěch. Nejenže jsem oproti jiným trans lidem hledající lékařskou podporu byl ve výhodě, že jsem se dlouhodobě transgender problematikou zabýval po teoretické stránce, měl jsem navíc i zkušenosti z trans aktivismu z více zemí, a měl jsem tedy možnost situaci předem porovnat a odhadnout, na co bych si měl dávat pozor. To jsem zcela jistě udělal jako určitou formu přípravy.

Další aspekt, který mi možná pomáhal, byl můj status cizince. Nejsem schopen přesně odhadnout, do jaké míry mohlo některé situace ovlivnit, že jsem původem Čech, ale je možné, že se do nich mohla

promítnout jiná míra respektu (či obavy samotných lékařek) k mé osobě. Do značné míry mohl situaci ovlivnit i můj postoj, který byl vědomě pozitivní. Věřil jsem, že má cesta bude úspěšná, a předem jsem počítal s tím, že i kdyby se stalo, že budu odmítnut, budu hledat cestu, dokud ji nenajdu – věděl jsem totiž i to, že se na rozdíl od mnoha jiných trans lidí potřebujících lékařskou péči mám o koho opřít. Mohl jsem využívat poměrně širokou síť kontaktů, které jsem díky svému působení v rámci slovenské LGBTQ sítě nasbíral a které jsem také několikrát během této doby využil. Mým častým zdrojem informací byl například Teo, ale i jiní kolegové z podpůrné bratislavské skupiny, kam jsem po určitou dobu docházel. Ne všichni mají tuto možnost, a proto i má schopnost získat informace, a tím i pomoc může být považována za výhodu. V neposlední řadě jsem využil i kontaktu v rámci sítě známých psychologů, když jsem hledal kompetentní osobu, jež bude schopna provést psychodiagnostiku za určitou konkrétní sumu a v určitém konkrétním termínu. Využil jsem tedy několika zdrojů, ke kterým jsem měl díky svému statusu přístup a které rozhodně nejsou samozřejmostí.

Svůj přístup bych však nenazval strategií, jak přežít. Má zkušenost totiž byla skutečným bojem o přežití⁶⁸, nikoli strategií, a tak jsem ji i skutečně prožíval. Neviděl jsem jinou možnost. V souvislosti s diagnostickým procesem a zahájením hormonální terapie jsem se nacházel ve velmi složité životní situaci, o které v této práci nepojednávám a která se týkala zejména mých pracovních a osobních vztahů, v nichž jsem dopad svého rozhodnutí projít hormonální terapií pocítil nejsilněji. Těsně předtím, než jsem se diagnostický proces rozhodl zahájit, jsem totiž prožil velmi bolestnou ztrátu, která ve mne nechala hlubokou ránu. Když jsem diagnostický proces podstupoval, nacházel jsem

---

68 Po přečtení finální podoby práce i s nově zapracovanými komentáři mi Nina objasnila původní smysl použitého termínu strategie přežití, který ve svém komentáři použila. Jedná se o termín, jenž je používán přesně v tom významu, v jakém jsem jej já následně vysvětlil, tedy jako skutečný boj o přežití. Z tohoto hlediska tedy vysvětlení mých postupů není v rozporu s jejím původním komentářem.

se již delší dobu na úplném emocionálním dně, odkud jsem se snažil dostat pomalými kroky směřujícími k nějaké nové budoucnosti, jež zatím byla v nedohlednu. Pakliže jsem nebyl schopen v rámci tohoto procesu cítit nějaké hluboké emoce, zřejmě to souviselo s tím, že jsem zhruba půl roku předtím prošel extrémně emocionálním obdobím, které mne v mnohém natolik vyčerpalo, že jsem nebyl žádných emocí schopen. Jediné, co jsem pociťoval, by se dalo shrnout do pojmu sebezáchovný instinkt. Díky této schopnosti a víře, že to nejhorší už jsem v životě prožil, jsem byl zřejmě předem připraven na to, že má cesta nebude jednoduchá, ale že stačí vydržet. Zároveň jsem byl v mnohých aspektech vlastního prožívání velmi paralyzován, což mi paradoxně pomohlo se s některými věcmi rychleji vyrovnat, protože jsem je bral prostě takové, jaké byly. Tím ovšem utrpěla má schopnost kriticky reflektovat, kde začínají a končí určité pomyslné hranice (rozpadající se osobnosti), a to zejména v souvislosti s tím, kdo si co ke mně v rámci přístupu lékařek může dovolit.

Nízké sebevědomí ovšem tou dobou přímo souviselo s mým trans statutem, neboť osobní ztráta, kterou jsem před nastoupením diagnostického procesu zažil, úzce souvisela s marginalizací a zneviditelnováním mé osoby – byl jsem konfrontován svým nejbližším okolím s tím, že se za mou genderovou nekonformitu na veřejnosti stydí. Na jakési velmi hluboké úrovni vlastního jádra jsem v podstatě od dětství postrádal určitou základní sebeúctu, neboť jsem byl jako mnoho jiných trans lidí životními zkušenostmi hluboce konfrontován se skutečností, že ve své odlišnosti nemám stejnou hodnotu jako cisgender člověk. Přestože na mentální úrovni velmi dobře vím, že má hodnota není nijakým způsobem ovlivněna tím, kdo jsem, vzhledem ke zkušenosti, kterou mám, jsem reálně dlouho jednal tak, jako bych předem očekával, že si kvůli svému trans statusu zasloužím horší zacházení. Toto přesvědčení, zejména je-li podpořeno traumatickou zkušeností, působí v každém z nás jako mentální vzorec, který může být kdykoliv opětovně spuštěn, ocitneme-li se v podobných životních situacích (např. dia-

gnostika našeho trans statusu). Tuto skutečnost velmi trefně popisuje Janet Mock ve své druhé autobiografické knize s názvem *Surpassing Certainty*, kde hovoří o jisté formě vnitřních pochyb (*self-doubt*) jako o neustále přítomném vnitřním hlasu („*you are a fraud*“) způsobující celoživotní přesvědčení, že jako trans žena není hodna lásky ani absolutního přijetí (2017: 181). Tento všudypřítomný vnitřní hlas pak u ní neustále podbarvoval všechny vztahy, které se snažila vytvořit. U mne se tento vzorec projevoval tak, že jsem se automaticky a dlouhodobě v mnoha sférách stavěl do podřízené pozice, neschopný vymezit jasné a nepřekročitelné hranice, které bych za jiných okolností zdravě hájil. Je velmi pravděpodobné, že tato zkušenost stála v pozadí toho, proč jsem do diagnostického procesu vstupoval odevzdaně a pomoc lékařek přijímal jako pasivní účastník, neschopný kritického pohledu.

S odstupem času dokážu vidět, že to, o čem Nina psala jako o chybějícím elementu v mé práci, „*owning it*“ v souvislosti s mou vlastní zkušeností, ještě stále nejsem plně schopen. Je též velmi pravděpodobné, že reflexivní způsob psaní o této zkušenosti mi skutečně umožnil se s ní nějakým způsobem vyrovnat a zároveň tento proces využít jako určitou formu sebeobjevování, což bylo i mým vědomým záměrem. Právě tyto cíle jsou totiž v souladu s použitím autoetnografie a reflexivního psaní jako metody a žánru, které v této práci využívám jako stěžejní. Slovy Ellis a Bochnera: „Proč bychom se měli stydět za to, že má naše práce terapeutickou či osobní hodnotu?“ (2000: 746)

SLOVO ZÁVĚREM

8. Slovo závěrem

Předkládaná monografie je výsledkem dlouhodobého terénního výzkumu, který měl několik fází. V té první, pilotní, jež probíhala především v prvním ročníku mého doktorského studia, jsem se snažil proniknout do kontextu slovenských a českých LGBTQ aktivistických skupin, abych si zajistil co nejvhodnější terén pro sběr dat. Mým cílem bylo získat možnost co nejužší spolupráce, která by mi umožnila dlouhodobé zúčastněné pozorování a angažovanost v aktivních organizacích či neformálních skupinách. Úspěšná pilotní fáze, díky níž jsem měl možnost úzce spolupracovat na organizaci bratislavského pochodu Důhový PRIDE a podílet se na budování trans komunity jakožto člen organizace TransFúzia, mi umožnila vytvořit silná pouta v rámci trans aktivistické komunity, v níž jsem pak zůstal nadále aktivní téměř po celou dobu svého doktorského studia.

Díky zkušenostem a datům, které jsem v terénu získal, jsem se snažil téma své práce co nejvíce zúžit, aby můj výzkum měl co největší přínos a abych mohl své zkušenosti co nejlépe zasadit do tématu, do něhož jsem skutečně získal největší vhled. Jak vysvětluji v druhé kapitole, vývoj tématu mé práce se pohyboval od původní idey zkoumat v rámci slovenského terénu LGBTQ hnutí jako dynamicky formující se síť až k přechodu k organizaci jakožto hlavnímu konceptu, což mi umožnilo zaměřit se na konkrétní organizace, v nichž jsem byl dlouhodobě aktivním členem.

V analytické části své práce se věnuji dvou kontrastním případům: porovnání trans aktivistické organizace TransFúzia a organizačního týmu Důhový PRIDE. Ve své původní dizertační práci byla tato část rozpracována ve dvou kapitolách. Obě organizace jsem v nich nahlížel z perspektivy dvou hledisek: z pohledu budování organizace, kde jsem jako jakýsi středobod určil otázku udržitelnosti, a též z pohledu vytváření meziorganizačních pout, která se pro danou organizaci v síti

dalších sdružení stávají sociálním kapitálem (Svendsen, Waldstrøm, 2013). Pro knižní zpracování mého výzkumu jsem tuto část práce zúžil a ponechal v ní pouze zkrácenou kapitolu o budování organizace.

Ve svém výzkumu se snažím čtenářům a čtenářkám přiblížit složitost a zároveň jedinečnost LGBTQ slovenského prostředí, které bojuje nejen s nedostatkem podpory veřejnosti a politického prostředí, ale i se svojí „pionýrskou“ úlohou budovat organizace věnující se tématu, jež nemá v zemi silné kořeny. LGBTQ kontext je složitý a rozmanitý a nelze jej vnímat pouze z jednoho úhlu pohledu. Mou snahou bylo klást důraz na lokální specifika daného terénu, kde se ukazuje, že slovenské LGBTQ prostředí se opírá o podporu a zkušenosti neziskového sektoru, který má v zemi silné zastoupení a jistou formu kontinuity již od roku 1989. Zkoumat LGBTQ síť z hlediska konceptu organizace a organizování se proto ukázalo být přínosnějším krokem než setrvávat u častějšího uchopení LGBTQ problematiky v rámci konceptu hnutí. I přes úspěšně se rozvíjející občansko-právní neziskový sektor vyvolává LGBTQ téma na Slovensku nadále řadu reakcí, a to jak v rámci konzervativní společnosti, tak i v prostředí státních institucí a katolické církve (Wiesnerová, 2013: 79). I přes silné konzervativní prostředí se na Slovensku od roku 2010 podařilo zorganizovat několik úspěšných ročníků pochodu Důhový PRIDE a založit občanská sdružení, z nichž díky náročnému úsilí všech členů a členek bylo možné vybudovat organizace, které jsou i přes současný dlouhodobější trend poklesu dostupných finančních zdrojů v oblasti neziskového sektoru schopny strategicky plánovat a posilovat svou míru udržitelnosti.

Mou snahou bylo představit TransFúziu jako jednu z těchto organizací, která se navíc zabývá trans aktivismem, což je i v rámci LGBTQ kontextu téma spíše zneviditelňované. V rámci porovnání dvou kontrastních případů, TransFúzie a Důhového PRIDE Bratislava, jsem pracoval s modelem Jima Collinse (2006), který je postaven na širším významu aspektů udržitelnosti, tedy nejen finanční, ale i programové, strategické a personální. Mým závěrem je skutečnost, že budovat or-

organizace bez silné sítě podpory a modelu, který by bylo možné převzít, je velmi obtížné. Úspěšným organizacím se daří zajistit si existenci zejména díky kontinuální grantové činnosti, která je však závislá na rozvoji a udržování funkčního otevřeného trhu (Wiesnerová, 2013: 83). Bez strategického plánování, které zahrnuje budování kapacit v souvislosti se všemi aspekty udržitelnosti, tak existuje značné riziko diskontinuity jejich činnosti. Postava lídra může být velmi důležitá pro získání mediální pozornosti, a to zejména v počáteční fázi vzniku organizace, kde značnou roli hraje například osobnost a charisma, jež dokáže oslovit a přitáhnout potenciální členy a spojence. Pro udržení organizace v kontinuální činnosti je však důležitý dlouhodobý konsenzus v souvislosti s ideovými východisky a směřováním organizace, tedy jasnými cíli a hodnotami, které dokážou tým lidí dlouhodobě spojit.

Téma LGBTQ sítě a organizování lokálního aktivismu je nesmírně bohaté. Mým původním cílem na samotném začátku výzkumu bylo zaměřit se především na organizační kontext, který se v rámci vývoje mého terénu ukázal být nejpřínosnějším. Můj status v rámci terénu byl však komplexnější, což mne vedlo k autoetnografickému zpracování mých vlastních zkušeností s procesem tranzice. V knižním zpracování jsem se tuto část práce rozhodl rozšířit a postavit ji (tematicky) do popředí, což se promítlo i do podtitulu této monografie. Dospěl jsem totiž k závěru, že téma mé osobní tranzice je pro celkové zpracování mého výzkumu naprosto zásadní.

Mnoho autorů a autorek se shoduje na tom, že v rámci etnografie je právě etnograf/ka svým vlastním nástrojem zkoumání, protože věci, které pozoruje, může zkoumat jen díky tomu, že se ponoří do dějů v terénu, tedy svou plnou účastí (Miles, Huberman, Saldaña, 2014; Dewalt, Dewalt, 2002; Wacquant, 2004). Zažívá je nejen svými smysly, ale celou svou bytostí. Terén může (a dost často má) na etnografa transformující účinek. Volba tématu nám navíc nikdy není zcela vzdálená a ani my k němu nejsme zcela neutrální. Ne vždy se dá z volby tématu práce vyčíst niterná zaangażovanost výzkumníka. V mém pří-

padě to tak zcela jistě bylo. Že však bude mít můj pobyt v terénu až tak zásadní efekt na to, jak prožívám své tělem ohraničené bytí, jsem neočekával. Transgender problematikou se totiž zabývám po teoretické i aktivistické stránce již více než deset let. Odvahu řešit některé otázky, týkající se bytostně mé genderové exprese a identity, jsem však dostal až v rámci svého doktorského studia a pobytu na Slovensku. Právě zde jsem našel nejideálnější podmínky pro svůj výzkum a zároveň i velmi dobré intelektuální a aktivistické zázemí, které mi poskytlo značný komfort: komunitu spřízněných lidí, která jak narůstala, dala mi pocítit jistou formu spolupatříčnosti, již jsem nikdy předtím nezažil.

Přestože se identifikuji jako nebinární člověk (tj. nesdílím pocit, že bych se narodil do nesprávného těla, mou snahou je spíše vymanit se z limitující tradiční genderové klasifikace), maskulinní genderová exprese je mi nejbližší a v rámci naší společnosti se s ní dokážu ztotožnit. K transgender identitě se ovšem hlásím zejména z politických důvodů. Proces tranzice a jeho legislativní úprava byla totiž hlavním tématem, jemuž se organizace TransFúzia (a tudíž i já) na Slovensku věnovala. Zároveň se jedná o téma, jež spojuje většinu trans lidí hlásících se k trans aktivismu a trans komunitě.

Cílem TransFúzie bylo vždy tento proces pro občany Slovenska zlepšit. Organizace se od začátku své existence snažila vzdělávat budoucí i současné sexuology; navázala spolupráci s některými odborníky; vypracovala dokument, který pomáhá transgender problematiku uchopit a vhodně reprezentovat v médiích (TransFúzia, 2015 a); realizovala výzkum o diagnostickém procesu a zdravotnické starostlivosti trans lidí na Slovensku, s jehož výsledky seznamuje veřejnost i spolupracující lékaře (TransFúzia, 2015 b); založila podpůrnou skupinu pro pomalu vznikající rozsáhlou trans komunitu, která na Slovensku postrádala jakýkoliv informační kanál. Svou úspěšnou praxí dala model dalším skupinám a organizacím, které postupně v rámci českého a slovenského kontextu vznikají. Tak, jako jí pomohl na svém úplném začátku kontakt s polskou sesterskou organizací, po vzoru té sloven-

ské vznikla v roce 2014 česká TransFusion. Roku 2015 vzniklo sdružení TransParent Prague, které začalo s důležitou organizací podpůrných skupin v Praze.

Česko-slovenská trans aktivistická síť se pomalu rozrůstá, TransFúzia byla na jejím začátku. Já jsem se stal součástí této sítě v roce 2011 a do roku 2014 jsem fungoval jako aktivní člen. Od září 2014 působím již jen jako člen kontrolní komise TF a účastník podpůrných skupin, kterých se zúčastňuji především proto, že jsem podstoupil proces diagnostiky v souvislosti s vlastním procesem tranzice. Moje situace bytostně souvisí s mým působením v terénu a informace a zkušenosti, jimiž dnes disponuji, jsem nasbíral právě díky svému výzkumu. To, co jsem dřív studoval a zkoumal prostřednictvím svých partnerů ve výzkumu a kolegů, se nyní stalo mým vlastním objektem pozorování na sobě samotném.

Jedním z kritických faktorů psaní autoetnografie je snaha odlišit objeňované od konstruovaného. Do jaké míry je však možné sebe samého abstrahovat od věcí, v kterých jsem zapuštěn a jež mají na mne neustálý účinek? Je vůbec možné, aby antropolog nepsal sám o sobě? Jak jsem se snažil vysvětlit v kapitole *Etnografie jako žánr*, v jistém směru je to jistě legitimní snahou. V mém případě by to však bylo chybou, jak se domnívám po dlouhém a hlubokém zvážení možných rizik.

Tím prvním rizikem, kterého jsem si byl při psaní vědom, je fakt, že psaní autoetnografie v mém úzkém akademickém prostředí není zvykem. Právě proto jsem do práce začlenil kapitolu o etnografii jakožto žánru, a proto i zde, v závěru knihy, se snažím přesně objasnit důvody, které k mému rozhodnutí použít tento způsob zkoumání i psaní vedly.

Druhé, závažnější riziko spatřuji v tom, že jsem v určitých momentech mohl ztratit perspektivu a rozmělnit ji v tom, co dnes považuji za samozřejmé, neboť jsem věci zažil a již zpracoval. Pro validitu svých dat a závěrů jsem se proto vždy držel svých deníkových zápisů a reflexí, které jsem si vedl i v období, kdy jsem se vyskytoval již „mimo

terén“. V akademickém roce 2014/2015 jsem už sice nebyl přítomen v prostoru organizačního rámce, byl jsem však stále vystaven tlaku společnosti a institucí, zejména když jsem se nacházel ve fázi svého „předtranzitního“ období. Můj vlastní život, který mi nyní předkládá zkušenosti, o nichž jsem předtím jen teoreticky četl či slyšel v rozhovorech se svými partnery ve výzkumu, byl tak druhým terénem, do něhož jsem po své první uzavřené fázi výzkumu přešel. Tato fáze byla mnohem více reflexivní. Zabýval jsem se zde zejména analýzou vlastního strachu, který s sebou přinesla reálná konfrontace s možností mého vlastního procesu tranzice či druhé alternativy, života bez ní.

Téma této knihy krystalizovalo po celou dobu mého výzkumu, jenž ve své podstatě ještě neskončil. Pokud bych však měl čekat, až dokončím jistou etapu svého transformačního období, hrozilo by, že bych svůj výzkum nedokončil nikdy. V rámci všech svých zmíněných statusů, které ovlivnily způsob, prostředky i výstup výzkumu, nedokážu a ani nechci říct, kým jsem (byl) víc. Když jsem vstupoval do terénu, byl jsem přesvědčen o svých teoretických východiscích i cílech, které jsem chtěl artikulovat a jasně oddělit od všech svých dosud zažitých kategorií vnímání, jež v rámci výzkumu prošly významnou proměnou (zejména v oblasti vlastní genderové identity, tedy kým bytostně nejsem). Byl jsem několikrát nucen nahlédnout své akademické působení z jiné perspektivy a v rámci svých aktivistických snah jsem na ně i několikrát zcela zapomněl, když se výsledek mých kroků jakožto aktivního člena organizace stal důležitějším než fakt, zda své studium úspěšně zakončím titulem či nikoliv. Myslím si ovšem, že se jedná o poměrně běžnou věc, která se zaníceným antropologům a antropoložkám stává často. Když jsem bojoval s vnitřním strachem připustit si možnost hormonální terapie, byl jsem pro změnu v situaci, kdy jsem se zřekl svého působení v organizaci jako její aktivní člen, neboť mé obavy převážily nad schopností být pro organizaci přínosem. Nyní, když se snažím sledovat své stopy a analyzovat zkoumané a prožité, připouštím možnost, že jsem se tu a tam snažil o jeden pohled víc než o dru-

hý. Výsledkem ale je, že v rámci svého působení na SAV, v terénu i ve svém životě v „předtranzitním“ i současném období jsem to byl stále já, a to i přesto, že jsem byl nazýván různými jmény.

Všechny tyto informace naznačují, jak složitě a mnohvrstevnatě je téma tranzice uchopováno v českém a slovenském institucionálně-medicínsko-společenském rámci. I to je jedním z důvodů, proč se domnívám, že propojení výzkumné otázky organizování lokálního trans aktivismu s autoetnografickou reflexí současné lékařské praxe v souvislosti s procesem diagnostiky trans osob je v mé práci nejen dostatečně opodstatněné, ale především přínosné.

Na závěr bych rád dodal, že v souvislosti s mou osobní reflexí procesu diagnostiky, kterým jsem v rámci slovenského zdravotnictví prošel, si nenárokují možnost široké generalizace svých dat. Nedomnívám se, že bych mohl přesně určit, do jaké míry je má zkušenost reprezentativní. Na jednu stranu je pravděpodobné, a to i vzhledem k výsledkům výzkumu zkušeností trans lidí se slovenskou zdravotní péčí⁶⁹, že alespoň co se podmínek a způsobu diagnostiky týče, většina trans mužů usilujících o hormonální terapii může procházet podobným procesem. Vzhledem k malému terénu je důležité upozornit na skutečnost, že sexuologů a sexuoložek zabývajících se trans problematikou není na Slovensku mnoho. Z mých vlastních zkušeností ovšem vyplynulo, že názory na transgender problematiku se liší ordinace od ordinace. Záleží tedy vždy hlavně na tom, s jakým lékařem či lékařkou kdo přijde do kontaktu. Přesto bych však vzhledem k selekci dat, které v této práci uvádím, a způsobům, jakým jsem se situacemi zacházel (a to zejména vzhledem k již zmíněným potenciálním výhodám, které jsem v rámci celého diagnostického procesu mohl vědomě i nevědomě využívat: tj. status akademika, cizince, znalosti z oblasti trans aktivismu a transgender

---

69 TransFúzia realizovala v letech 2011–2014 výzkum, jenž analyzoval data získaná z třiceti polostrukturovaných rozhovorů s trans lidmi, které se týkaly jejich zkušeností se zdravotní péčí; data z několik set poradenských rozhovorů; a data z právní analýzy zákona o „změně pohlaví“ v SR.

teorií, cenné kontakty v rámci LGBTQ sítě apod.), rád upozornil na to, že preferuji, aby byl můj příběh brán jako zcela osobní zkušenost, jež byla výslednicí mé komplexní pozicionality v rámci všech mých (ne) reflektovaných statusů.

LITERATURA

Literatura

- AMERICAN ANTHROPOLOGICAL ASSOCIATION (2012). Fulltext of the 2012 Ethics Statement. Online: <http://ethics.americananthro.org/category/statement/>
- ALBERTÍN CARBÓ, P. (2008). Reflexive Practice as Ethics and Political Position: Analysis in an Ethnographic Study of Heroin Use, *Qualitative Social Work*, 7(4): 466–483, DOI: 10.1177/1473325008097141
- ATKINSON, P. (1997). Narrative turn in a blind alley? *Qualitative Health Research*, 7, 325–344
- BAČOVÁ, V. (2009 a). Identita a rod: Úvod. Rodové identity ako kolektívne identity (teoretické východiská). In: G. KILIÁNOVÁ, E. KOWALSKÁ, E. KREKOVIČOVÁ (Eds.), *My a tí druhí v modernej spoločnosti*. Bratislava: Historický ústav a Ústav etnológie SAV (s. 39–44)
- BAČOVÁ, V. (2009 b). Identita a rod: Problematika rodu a rodové identity v sociálnej psychológii. In: G. KILIÁNOVÁ, E. KOWALSKÁ, E. KREKOVIČOVÁ (Eds.), *My a tí druhí v modernej spoločnosti*. Bratislava: Historický ústav a Ústav etnológie SAV (s. 85–104)
- BAČOVÁ, V., DUDEKOVÁ, G., LENGYELOVÁ, T. (2009). Identita a rod: Závěry. In: G. KILIÁNOVÁ, E. KOWALSKÁ, E. KREKOVIČOVÁ (Eds.), *My a tí druhí v modernej spoločnosti*. Bratislava: Historický ústav a Ústav etnológie SAV (s. 104–107)
- BEASLEY, C. (2005). *Gender and Sexuality: Critical Theories, Critical Thinkers*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage Publications
- BORNSTEIN, D., DAVIS, S. (2010). *Social Entrepreneurship: What Everyone Needs to Know*. Oxford: Oxford University Press
- BORNSTEIN, K. (1994) *Gender Outlaw: On Men, Women and the Rest of Us*. New York & London: Routledge
- BRIDGES, W. (2009) *Managing Transitions: Making the Most of Change*, 3rd Edition. London, Boston: Nicholas Brealey Publishing
- BRUBAKER, R. (2004). *Ethnicity without Groups*. Cambridge: Harvard UP
- BUMBOVÁ, I. (1994). Transsexualita je porucha, ktorou lze léčit poměrně úspěšně. *Zdravotnické noviny* 43, č. 44, s. 4
- BULLDAGGER, R. (2006). The End of Genderqueer. In: MATTILDA A.K.A. M. BERNSTEIN SYCAMORE (Eds.), *Nobody Passes: Rejecting the Rules of Gender and Conformity*. Berkeley: Seal Press (s. 137–148)

- BUTLER, J. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge
- CALIFIA, P. (1997). *Sex Changes: The Politics of Transgenderism*. San Francisco: Cleis Press
- CAULKINS, D. D. (1996). Voluntary associations. In: D. LEVINSON (Eds.), *The Encyclopedia of Cultural Anthropology*, A Henry Holt Reference Book. New York (s. 1351–1356)
- CENTERS FOR DISEASE CONTROL AND PREVENTION (2015). 10 leading causes of death by age group – 2015. Online: https://www.cdc.gov/injury/images/lc-charts/leading_causes_of_death_age_group_2015_1050w740h.gif
- COLLINS, J. (2005). *Good to Great and the Social Sector*. Boulder, CO: Jim Collins
- COLLINS, J. (2006). *Z dobrého skvelé (Prečo niektoré spoločnosti urobia veľký skok vpred... a iné nie)*. Bratislava: Eastone Books
- DEWALT, K. M., DEWALT, B. R. (2002). *Participant Observation: A Guide for Fieldworkers*. Walnut Creek, Lanham, New York, Oxford: AltaMira Press
- DUDEKOVÁ, G., LENGYELOVÁ, T. (2009). Identita a rod: Rodová identita v historickej perspektíve. In: G. KILIÁNOVÁ, E. KOWALSKÁ, E. KREKOVÍČOVÁ (Eds.), *My a tí druhí v modernej spoločnosti*. Bratislava: Historický ústav a Ústav etnológie SAV (s. 44–85)
- DUNGELOVÁ, E. (1996). Chirurgická transformace u transsexuálů – poslední úsek na cestě za pravou identitou?, *Praktický lékař*, č. 76, s. 17
- DVOŘÁČKOVÁ, J. (2008). Diagnóza F 64.0: Transsexualita optikou sexologie. *Sociální studia*. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, 1/2008, s. 55–75
- ELLIS, C., BOCHNER, A. P. (2000) Autoethnography, Personal Narrative, Reflexivity: Researcher as Subject. In: N. DENZIN, Y. LINCOLN (Eds.), *The Handbook of Qualitative Research (2ND Edition)*. Thousand Oaks: Sage (s.733–768)
- EDWARDS, A. R. (2005). *The Sustainability Revolution: Portrait of a Paradigm Shift*. Gabriola Island, British Columbia, Canada: New Society Publishers
- FIFKOVÁ, H., WEISS, P., PROCHÁZKA, I., JAROLÍM, L., VESELÝ, J., WEISS, V. (2002). *Transsexualita, diagnostika a léčba*. Praha: Grada
- FLUEHR-LOBBAN, C. (1998). Ethics. In: H. RUSSELL BERNARD, *Handbook of Methods in Cultural Anthropology*. Walnut Creek, Lanham, New York, Oxford: AltaMira Press (s. 173–202)

- FOUCAULT, M. (1978). *The History of Sexuality, Volume 1: An Introduction*. New York, NY: Random House
- GARFINKEL, H. (1967). *Studies in Ethnomethodology*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall
- GHATTAS, D. C. (2013). *Human Rights between the Sexes: A preliminary study in the life of inter* individuals*, Publication Series on Democracy, Vol. 34. Berlin: Heinrich Böll Stiftung
- GUILLEMIN, M., GILLAM, L. (2004). Ethics, Reflexivity, and „Ethically Important Moments“. *Research, Qualitative Inquiry*, 10(2), 261–280, DOI: 10.1177/1077800403262360
- HAYANO, D. M. (1979). Auto-ethnography, *Human Organization*, 38, 99–104
- HAYANO, D. M. (1982). *Poker Faces*. Berkley: University of California Press
- HINES, S. (2007). Theorising Transgender. In: S. HINES, *Transforming Gender: Transgender Practices of Identity, Intimacy and Care*. Bristol: The Policy Press (s. 9–34)
- HYNIE, J. (1974). *Základy sexuologie*. Praha: Univerzita Karlova
- INTERSEX SOCIETY OF NORTH AMERICA (1993–2008) How common is intersex? Online: <http://www.isna.org/faq/frequency>
- JAHODOVÁ, D. (2011). Konceptualizace transsexuality v českém medicínském diskurzu a dokumentárním filmu po roce 1989. *Dějiny-teorie-kritika* 2/2011, 289–308
- KESSLER, S. J., McKENNA, W. (1978). *Gender: An Ethnomethodological Approach*. Chicago and London: The University of Chicago Press
- KILIÁNOVÁ, G., KOWALSKÁ, E., KREKOVIČOVÁ, E. (Eds.) (2009). *My a tí druhí v modernej spoločnosti*. Bratislava: Historický ústav a Ústav etnológie SAV
- MARCUS, G. E. (1994). What Comes (Just) After „Post“: The Case of Ethnography. In: N. K. DENZIN, Y. S. LINCOLN (Eds.), *Handbook of Qualitative Research*. London: Sage, (s. 563–74)
- MARECHAL, G. (2010). Autoethnography. In: A. J. MILLS, G. DUREPOS, E. WIEBE (Eds.), *Encyclopedia of Case Study Research*. London: Sage (s. 43–45)
- McGRAW, L., ZVONKOVIC, A., WALKER, A. (2000). Studying postmodern families: A feminist analysis of ethical tensions in work and family research. *Journal of Marriage and the Family*, 62(1), 68–77
- McPHEE, P., BARE, J. (2000). Introduction. In: C. J. DeVITA, C. FLEMMING (Eds.), *Building Capacity in Non-profit Organizations*. Washington, DC: Urban Institute, (s. 1–3)

- MILES, M. B., HUBERMAN, A. M., SALDAÑA, J. (2014). *Qualitative Data Analysis: A Methods Sourcebook*. Third Edition. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: Sage Publications
- MILLS, S. (2003). *Routledge Critical Thinkers: Michel Foucault*. London: Routledge
- MOCK, J. (2017). *Surpassing Certainty: What My Twenties Taught Me*. New York: Atria Books
- MONRO, S. (2005). *Gender Politics: Citizenship, Activism and Sexual Diversity*. London, Ann Arbor, MI: Pluto Press
- NAMASTE, V. (2000). *Invisible Lives: The Erasure of Transsexual and Transgendered People*. Chicago: The University of Chicago Press
- NICHOLSON, L., SEIDMAN, S. (1995). *Social Postmodernism: Beyond Identity Politics*. Cambridge: Cambridge University Press
- OTÁHALOVÁ, L., PLEŠMÍD, O. (2015). *Hlavní problémy současné právní úpravy v oblasti právního uznání genderové identity a návrhy jejich řešení*. Praha: PROUD
- PITTS-TAYLOR, V. (2014). A Feminist Carnal Sociology?: Embodiment in Sociology, Feminism, and Naturalized Philosophy, *Qualitative Sociology*, 37(4): 373–470, DOI: 10.1007/s11133–014–9298–4
- PROSSER, J. (1998). *Second Skins: The Body Narratives of Transsexuality*. New York: Columbia University Press
- RENZETTI, C. M., CURRAN, D. J. (2003). *Ženy, muži a společnost*. Praha: Univerzita Karlova
- SANGER, T. (2010). Beyond Gender and Sexuality Binaries in Sociological Theory: The Case for Transgender Inclusion. In: S. HINES, T. SANGER (Eds.), *Transgender Identities: Towards a Social Analysis of Gender Diversity*. New York, London: Routledge, (s. 259–276)
- SEIDL, J., WINTR, J., NOZAR, L. (2012). *Od žaláře k oltáři. Emancipace homosexuality v českých zemích od roku 1867 do současnosti*. Brno: Host
- SEIDMAN, S. (Eds.) (1996). *Queer Theory / Sociology*. Cambridge: Blackwell Publishers
- STRYKER, S. (1998). The Transgender Issue: An Introduction. *GLQ*, 4(2), 145–158
- SULLIVAN, N. (2003). *A Critical Introduction to Queer Theory*. New York: New York University Press
- SULTANA, F. (2007). *Reflexivity, Positionality and Participatory Ethics: Nego-*

- tiating Fieldwork Dilemmas in International Research. *An International E-Journal for Critical Geographies*, 6 (3), 374–385
- SVENDSEN, G. L. H., WALDSTRØM C. (2013). Organizational Networks and Social Capital. In: D. D. CAULKINS, A. T. JORDAN (Eds.), *A Companion to Organizational Anthropology*, First Edition. Blackwell Publishing, (s. 311–327)
- TRANSGENDER EUROPE (2015). Malta Adopts Ground-breaking Trans and Intersex Law – TGEU Press Release. Online: <http://tgeu.org/malta-adopts-ground-breaking-trans-intersex-law/>
- TRANSFÚZIA (2015 a). Štandardy trans-inkluzívneho priestoru v médiách. Bratislava: OSF. Online: http://www.transfuzia.org/kniznica-archiv/publikacie/standardy-trans-inkluzivneho-priestoru-v-mediach_55
- TRANSFÚZIA (2015 b). To nie je porucha. To som ja! Výskum skúseností trans ľudí so zdravotnou starostlivosťou. Online: http://www.transfuzia.org/kniznica-archiv/publikacie/to-nie-je-porucha-to-som-ja-vyskum-skusenosti-trans-udi-so-zdravotnou-starostlivostou_62
- TUCKER, J. A., CAULKINS, D. D. (2013). Sustaining Social Sector Organizations. In: D. D. CAULKINS, A. T. JORDAN (Eds.), *A Companion to Organizational Anthropology*, First Edition. Blackwell Publishing (s. 362–377)
- VAN MAANEN, J. (2011). *Tales of the Field: On Writing Ethnography*. Second Edition. Chicago, London: The University of Chicago Press
- WACQUANT, L. (2004). *Body and Soul: Notebooks of an Apprentice Boxer*. New York: Oxford University Press
- WEEKS, J. (1977). *Coming Out: Homosexual Politics in Britain from the Nineteenth Century to the Present*. London: Quartet
- WIESNEROVÁ, V. (2010). *Politicizing Sexuality: Mobilization Practices within the LGBTQ Movement in Contemporary Madrid*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta Humanitních Studií (nepublikovaná diplomová práca)
- WIESNEROVÁ, V. (2013). Akceptace hnutí LGBTI v současném společensko-politickém kontextu. In: A. Bitušíková, D. Luther. *Kultúrna a sociálna diverzita na Slovensku IV. Spoločenská zmena a adaptácia*. [Cultural and social diversity in Slovakia IV. Social change and adaptation.] Bilingválna monografia. Bratislava: Ústav etnológie SAV a Inštitút sociálnych a kultúrnych štúdií FHV UMB

V edici ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE dosud vyšlo:

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 1

Folklore in the Identification Processes of Society. G. Kiliánová, E. Krekovičová (eds.). Bratislava: Ústav etnológie SAV, 1994. 165 s. ISBN 8085665328.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 2

Burlasová, Soňa: Katalóg slovenských naratívnych piesní. Typenindex slowakischer Erzählieder. Zväzok 1. E. Krekovičová (ed.). Bratislava: Vydavateľstvo VEDA – Ústav etnológie SAV, 1998. 225 s. ISBN 802240506X.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 3

Burlasová, Soňa: Katalóg slovenských naratívnych piesní. Typenindex slowakischer Erzählieder. Zväzok 2. E. Krekovičová (ed.). Bratislava: Vydavateľstvo VEDA – Ústav etnológie SAV, 1998. S. 227-441. ISBN 8022405094.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 4

Burlasová, Soňa: Katalóg slovenských naratívnych piesní. Typenindex slowakischer Erzählieder. Zväzok 3. E. Krekovičová (ed.) Bratislava: Vydavateľstvo VEDA – Ústav etnológie SAV, 1998. S. 445-682. ISBN 8022405124.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 5

Identita etnických spoločností. Výsledky etnologických výskumov. G. Kiliánová (ed.).

Bratislava: Ústav etnológie SAV – SAP-Slovak Academic Press, spol. s. r. o., 1998. 128 s. ISBN 8088908035.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 6

Dekoratívny prejav – tradícia a súčasnosť. O. Danglová, J. Zajonc (zost.). Bratislava: VEDA, 1998. 179 s. ISBN 802240523X.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 7

Identity of Ethnic Groups and Communities. The Results of Slovak Ethnological Research. G. Kiliánová, E. Riečanská (ed.). Bratislava: Ústav etnológie SAV – SAP-Slovak Academic Press, spol. s. r. o., 2000. 164 s. ISBN 8088908728.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 8

Traditional Culture as a Part of the Cultural Heritage of Europe. The Presence and Perspective of Folklore and Folkloristics. Z. Profantová (ed.). Bratislava: Ústav etnológie SAV – Tomáš Písecký-ARM 333, 2003. 143 s. ISBN 8089069096.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 9

Ethnology in Slovakia at the Beginning of the 21st Century: Reflections and Trends. G. Kiliánová, K. Köstlin, R. Stoličná (eds.). Etnologické štúdie 9 and Veröffentlichungen Euroäische Ethnologie 24. Bratislava – Wien: Ústav etnológie SAV – Institut für Europäische Ethnologie, Universität Wien, 2004. 229 s. ISBN 3902029102.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 10

Slavistická folkloristika na rázcestí. Z. Profantová (ed.). Bratislava: Ústav etnológie SAV – Tomáš Písecký-ARM 333, 2003. 116 s. ISBN 808906910X.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 11

Beňušková, Zuzana: Religiozita a medzikonfesionálne vzťahy v lokálnom spoločenstve. Bratislava – Dolný Oháj: Ústav etnológie SAV – MERKUR, 2004. 198 s. ISBN 8096916351.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 12

Folklór v kontextoch. Zborník príspevkov k jubileu Doc. PhDr. Lubice Dropovej, CSc. H. Hlôšková (ed.). Bratislava: Ústav etnológie SAV – Katedra etnológie a kultúrnej antropológie FFUK – Národopisná spoločnosť Slovenska, 2005. 215 s. ISBN 8088997208.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 13

Malé dejiny veľkých udalostí v Česko(a)Slovensku po roku 1948, 1968, 1989. I., II. Z. Profantová (ed.). Bratislava: Ústav etnológie SAV – Ústav pamäti národa – Tomáš Písecký-ARM 333, 2005. I. – 283 s. ISBN 8089069134; II. – 193 s. ISBN 8089069142.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 14

Malé dejiny veľkých udalostí v Česko(a)Slovensku po roku 1948, 1968, 1989 III. Naratívna každodennosť v kontexte sociálno-historickej retrospek-

tívy, Z. Profantová (ed.) Bratislava: Ústav etnológie SAV, 2007. 207 s. ISBN 9788088997412.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 15

Od folklórneho textu ku kontextu. Venované pamiatke PhDr. Márie Kosovej, CSc. E. Krekovičová, J. Pospíšilová (eds.). Bratislava – Brno: Ústav etnológie SAV – Etnologický ústav AV ČR, 2006. 214 s. ISBN 8096942743.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 16

Slavkovský, Peter: Svet na odchode. Tradičná agrárna kultúra Slovákov v strednej a južnej Európe. Bratislava: Veda, 2009. 216 s. ISBN 9788022410861.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 17

Slavkovský, Peter: Svet roľníka. Agrárna kultúra Slovenska ako predmet etnografického výskumu. Bratislava: Veda, 2011. 135 s. ISBN 9788022412056.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 18

Slavkovský, Peter: Slovenská etnografia (kompendium dejín vedného odboru). Bratislava: Veda, 2012. 127 s. ISBN 9788022412797.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 19

Slavkovský, Peter: S nošou za industrializáciou krajiny. Tradičné podoby dopravy na slovenskom vidieku. Bratislava: Veda, Ústav etnológie SAV, 2014. 128 s. ISBN 9788022413985.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 20

Vanovičová, Zora: Autorita symbolu. E. Krekovičová (ed.). Bratislava: Ústav etnológie SAV 2014. 119 s. ISBN 9788097097523.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 21

Popelková, Katarína a kolektív: Čo je to sviatok v 21. storočí na Slovensku? Bratislava: Ústav etnológie SAV 2014. 320 s. ISBN 9788097097530.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 22

Burlasová, Soňa: Naratívne piesne o zbojníkoch. Príspevok k porovnávaciemu štúdiu. Bratislava: Ústav etnológie SAV 2015. 118 s. ISBN 9788097097547.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 23

Čierno-biele svety. Rómovia v majoritnej spoločnosti na Slovensku. T. Podolinská, T. Hrustič (eds.). Bratislava: Ústav etnológie SAV, VEDA SAV 2015. 600 s. ISBN 9788022414135.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 24

Salner, Peter: Židia na Slovensku po roku 1945. (Komunita medzi vierou a realitou.) Bratislava: Ústav etnológie SAV, VEDA SAV 2016. 216 s. ISBN 978-80-224-1510-1.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 25

Vrzgulová, Monika: Nevyrozprávané susedské histórie. Holokaust na Slovensku z dvoch perspektív. Bratislava: Ústav etnológie SAV, VEDA SAV 2016. 141 s. ISBN 978-80-224-1542-2.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 26

Za hranicami vedy? Aplikovaná antropológia v spoločnosti. Soňa G. Lutherová, Miroslava Hlinčíková (eds.). Bratislava: Ústav etnológie SAV, VEDA SAV 2016. 168 s. ISBN 978-80-224-1543-9.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 27

Voľanská, Ľubica: „V hlave tridsať, v krížoch sto.“ Starnutie v autobiografiách v Bratislave a Viedni. Bratislava: Ústav etnológie SAV, VEDA SAV 2016. 224 s. ISBN 978-80-224-1544-6.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 28

Vrzgulová, Monika - Salner, Peter - Voľanská, Ľubica: Rozprávanie a mlčanie – medzigeneračná komunikácia v rodine. Bratislava: Ústav etnológie SAV, VEDA SAV 2017. ISBN 978-80-224-1621-4

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 29

Panczová, Zuzana: Sprisahanecké teórie na Slovensku. Témy, historické kontexty a argumentačné stratégie. Bratislava: Ústav etnológie SAV, VEDA SAV 2017. ISBN 978-80-224-1546-0.

English Summary

Presented monograph connects two main topics as the result of ethnographic research: organising local transgender activism and the process of transition. The analytical part is a comparison of two contrasting case studies from LGBTQ terrain, TransFúzia trans activist organization and Dúhový PRIDE Bratislava organising team, from the perspective of sustainability in its wider scope: resources, program, strategy and personal aspect. Through autoethnography the author problematizes his own diagnostic process in connection with the process of transition as a non-binary identified person, and reflects the complexity of his positionality in the field as a scientist, transgender activist, and transgender person simultaneously. He observes the process of method selection through the optics of ethics in practice; discusses the possible negative effects of application of participant observation on unknown terrain; and opens the question of ethnography as a genre.

O autorovi

Adam Wiesner působí jako vědecký pracovník Ústavu etnologie Slovenské akademie věd v Bratislavě. Vystudoval obecnou antropologii na Univerzitě Karlově v Praze. Během svého doktorského studia na ÚEt SAV v Bratislavě působil jako přednášející na Filozofické fakultě Univerzity Komenského, kde vedl úvodní seminář zaměřený na studium genderu. Mezi jeho hlavní odborné oblasti zájmu patří transgender studia, genderová nekonformita, metody a etika v etnografickém výzkumu. V pracovní oblasti se kromě své akademické dráhy věnuje terapii, koučování a trénování soft skills.

Adam Wiesner

JEDINÁ JISTOTA JE ZMĚNA

AUTOETNOGRAFIE NA TRANSGENDER TÉMA

Vydal Ústav etnológie SAV v rámci edice Etnologické štúdie jako svou 30. publikaci a VEDA, vydavatelství SAV, jako svou 4305. publikaci. Vytiskla VEDA, vydavatelství Slovenskej akadémie vied, Dúbravská cesta 9, 845 02 Bratislava.

Všechna práva vyhrazena. Ani jednu část této publikace není možné reprodukovat, kopírovat, uchovávat či přenášet prostřednictvím elektronických, mechanických a jiných médií bez předcházejícího písemného souhlasu autora a vydavatele.

Jazyková korektura: Marcela Konopníková
Design a příprava pro tisk: Jana Janíková
Obálka: Marek Petržalka

ISBN 978-80-224-1622-1

„Autor majstrovsky využíva vedomú a silnú reflexivitu na všetky aspekty a fázy svojho skúmania. Zároveň poskytuje kultivovaný a znalosťami podložený ponor do prežívania rodovo nebinárneho človeka, prezentovaný a prítomný v celom texte.“

prof. PhDr. Viera Bačová, DrSc.

Centrum spoločenských a psychologických vied SAV
Ústav experimentálnej psychológie, Bratislava

„Kniha zaujímavým spôsobom prepojuje tri dimenzie situovanosti autora (vedca, aktivistu a človeka v procese tranzície). Táto špecifická situovanosť a pozicionalita je zároveň systematicky a citlivo reflektovaná v celom procese výskumu (interakcie so skúmanými). Preto sa domnievam, že táto kniha má aj vzdelávací rozmer - môže slúžiť ako metodologická učebnica autoetnografie pre odbory, ako sú sociálna antropológia či sociológia.“

Mgr. Petra Ezzeddine, PhD.

Katedra obecné antropológie, Katedra genderových štúdií
Fakulta humanitných štúdií Univerzity Karlovy, Praha

VEDA

Ústav etnológie
Slovenskej akadémie vied

ISBN 978-80-224-1622-1

